

הגודרים בצפון

מערכות

בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי
נוסד בתרצ"ט 1939

הביא לדפוס: רס"ן יוני רוט, קה"ד 91

הוצאת המרכז לנוער של הסתדרות העובדים בארץ-ישראל
תל-אביב

תרצ"ט

ערוך בידי ברכה חבס

מעטפה, מפה וסידור התמונות — מ. וורוביצ'יק.
צלומים — וו. צדק, מ. וורוביצ'יק, ד"ר פולק
(תלאביב); ד. קוטורינר (אילת השחר);
צלמנית קבוץ בתלם (עוזינגב); „פוטוטררכי“,
ש. וג. מאיר (חיפה) וחובכים מעובדי הגדר.
גלופות — צ'אוראיתובוֹשמש וא. סוסקין.
דפוס קואופרטיבי „אחדות“ בע"מ, תלאביב.

ה ת ו כ ן :

50	קום, עליך לשמור! — צ. שטרנפלד
52	פעולות הבטחון — י. . . . .
55	מיומן השמירה — ק. . . . .
60	הקשר בנדר — מח"ק . . . . .
62	איד נפל אלימלך רוניק — ז. . . . .
64	איד נפעע יצחק ריוולר — ו. . . . .

מחנה הגודרים

67	רשמי נודר — ב. רקס . . . . . ביום ללא הרפתקאות —
69	י. פינט (יפתח) . . . . .
71	יום ולילה במחנה — ב. חבס . . . . .
84	הספקת המים ותלאותיה — י. פרנקל
86	הפועל הדתי במחנה הנדר — י. נבלמן
87	" " " " " " — י. נאמן
88	העוברת במחנה — אהובה . . . . .
89	רשימות מן המחנה — מ. טשרקסקי . . . . .
92	קבוץ נלוויות — י. שפירא . . . . .
94	הנסיון הגדול — מרס . . . . .
96	העזרה הרפואית — ד"ר ב. פדרסקי
99	" " " " — ד"ר נ. פלר . . . . .
101	ועד הפועלים — א. פרס . . . . .
103	מעבירים את המחנה — מ. פירניג'ו רשימת העובדים והנוטרים
104	בגדר התיל לישוביהם . . . . .

5	פתיחה — ד. רמז . . . . .
7	ש. מלצר (שיר) . . . . .
8	י. דון . . . . .
"	ב. רקס . . . . .
9	בשער הנדר — ב. רפטור . . . . .
12	עמדנו במבחן — ד. הכהן . . . . .
16	אל הנדר — ב. חבס . . . . .

בהרי הגליל

23	נליל (שיר) — מ. ורהפט . . . . .
24	הנוף המרתק — יוסף ב. . . . .
25	ישוב הנליל ויפרח! — מ. טשרקסקי
26	עם שמש בוקר — א. בילוביץ . . . . .
27	מה רבים המראות בנליל — אוסקה
"	יושבי ההרים — יעקב כ. . . . .
28	הכביש הצנאי — ב. חבס . . . . .

הגנת הגבולות

	גדר התיל וגבול הצפון —
35	י. ברסלבסקי . . . . .
37	עם הנודרים — מ. בונדן . . . . .
	הגנת גבולות הארץ
43	בימים קדומים — ז. וילנאי . . . . .

הנוטר על משמרו

49	חלופ משמרות (שיר) — ש. שלום
----	-----------------------------

באחלים

107	ששה היינו באהל... — גרשון ס.
109	מתוך יומנים — שיקה ט.
"	" — ברוד ה.
110	" — טוניה
111	" — ש. רוז
112	בחזרה — ש. ק.
	מרשימות נער עובד —
113	חבר הנוער העובד
114	לכל אורך הגדר — מ. רוטבליט
116	מספרים — ז. ומירון
	תפילה ליום בו תמוגד החומה —
117	בוציון
122	מאבות לבניהם — הרב ד. א. פרנקל
"	" — מ. פרנקל
123	" — א. בוזאב
	צורה מכתבים מן הגדר —
124	ה. יוסף
"	פלוגת נען בהרי הגליל
"	אלי
125	לזאת, משה וישראלים
"	ט. כץ
"	מרדכי ז.
126	משולם
"	ז.

צורר מכתבים מן הגדר —

127	ז.
127	משה צ.
128	אליעזר
128	נחמן
"	כמו
129	מנחם
130	א.
"	ד. קרבלינק

אלה אשר נתנו את הייחם

133	אליהו אבטיחי — ד. בוירוהם
134	רות הכהן
"	גולדשטיין
135	ש. א.
136	אלימלך רוניק — ש. נ.
137	א. בינדרמן
138	מ. קולורני

עם הסיום

141	עם הסיום — ז. דויח
142	במסיבת של סיום — ח. שורר
144	שאו שלום, חברים! — א. צוויק
"	"שאי שלום, הגדר" — ד. ויסמן
145	נבנה את הגליל — ד. כנעני
148	דברי פרידה — ז. פונשטון

דבר מפקד עוצבת הגליל

קוראים יקרים,

הספר שלפניכם מציג את סיפורה המדהים של הקמת גדר המערכת בין ישראל ללבנון בשנת 1938. באדמה סלעית בתולית, כשהם נתונים להתקפות מצד ערביי הגליל ולבנון, הובילו יחד ההסתדרות הציונית, חברת "סולל בונה", ארגון "ההגנה" והצבא הבריטי, מבצע חסר תקדים לאותה תקופה.

מטרתו המוגדרת של המבצע הייתה להקים מכשול למניעת מעבר של נשק ומפגעים משטח לבנון - שהיה בשליטת המנדט הצרפתי, לשטח ישראל - שהיה בשליטת המנדט הבריטי. למעשה, במבצע זה קבעו מנהיגי היישוב באמצעות הגדר, את מיקומו של קו הגבול הצפוני העתידי של המדינה שבדרך.

חמישה מאמצים מרכזיים ניצבו בפני מתכנני המבצע:

- המאמץ המבצעי - אבטחת מחנה פועלים נודד בלב סביבה ערבית עוינת, ללא יישוב יהודי במרחב, דרשה תכנון מבצעי מפורט, שהתבסס על כוחות הנוטרים היהודים, אנשי "הנודדת" בפיקוד יצחק שדה, ו"פלוגות הלילה" בפיקוד אורד וינגייט, ובשיתוף פעולה עם הצבא הבריטי וחיל האוויר שלו. אתגר זה כלל את אבטחת המחנה, אבטחת צירי התנועה אל הגדר ואבטחת העבודות עצמן. למאמץ נלווה מאמץ מודיעיני, שתכליתו להשיג ידיעות על כוונותיהן של הכנופיות במרחב.
- המאמץ ההנדסי - קביעת מיקומו המדויק של תוואי הגדר בשטח ותכנונה ההנדסי של הגדר, כך שתמנע מעבר מפגע, הצריכו סיורי שטח וניסויים מקדימים. נוסף על כך, הפרויקט דרש כמות חומר אדירה. לפני שהחלו העבודות בשטח, יצאה משלחת רכש לאיטליה כדי לקנות מאות קילומטרים של גדר התיל והברזל שנדרשו להקמת הגדר.
- המאמץ הלוגיסטי - כ-1,000 פועלים עסקו בפרויקט במשך כשלושה חודשים. הדאגה למזון ולמים, שכללה התבססות על המעיינות הסמוכים, המענה הרפואי, הטיפול בבלאי הכלים והבגדים, שירותי הרכב והמשאיות, ודילוג מאהל הפועלים

עם התקדמות הגדר - היו אתגר לוגיסטי חסר תקדים עבור היישוב באותה תקופה.

- מאמץ השליטה- יצירת קשר בין עמדות השמירה השונות, ובינן למפקדת האם בחיפה - נעשו תוך שימוש במראות ביום ובפנסים בלילה, וכן בציווד אלחוט.
- מאמץ כוח האדם- מובילי הפרויקט נדרשו למיין פועלים איתנים, בעלי רוח חלוצית ויכולת מקצועית ופיזית של שהייה בתנאי שדה במשך זמן רב. הפועלים הגיעו מ־90 יישובים, וכללו עולים מארצות שונות, "צברים" בני הארץ, מהקיבוץ ומהעיר, דתיים ושאינם דתיים, דוברי שפות שונות, נשים וגברים, ונדרש היה לגבש את כולם לגרעין עבודה מלוכד ומאוחד.

במהלך העבודות נפלו בהיתקלויות שניים מהלוחמים: אליהו אבטיחי ואלימלך רזניק ז"ל. במקום נפילתם מוצבות עד היום אנדרטאות המנציחות את מורשתם.

נכון להיום, הגליל משגשג והשקט בגבול הלבנון נשמר. כוחות אוגדת הגליל עושים לילות כימים בשמירה על תושבי הצפון ועל שגרת חייהם. בשנים הקרובות, במסגרת פרויקט "מגן הצפון", צפוי להיבנות מכשול חדש בחזית לבנון. לאורך הגבול ייבנה מכשול מסיבי טכנולוגי, מתקדם ומותאם לאתגרים הרלוונטיים. מכשול זה, יחד עם שאר מרכיבי ההגנה, יסייעו בשמירה על השקט בגזרה, והם מעבירים לאויבנו מסר ברור כי מולם עומד צבא חזק ועוצמתי, החפץ בשלום אך נכון למלחמה.

בספר מופיעים מכתבים וסיפורים שנכתבו עלידי הפועלים, פעמים רבות הם התפנו לכך רק בסיומו של יום עבודה מפרך, באוהל רעוע לאור עשית. מתוך הכתבים עולה רוח חלוצית ומיוחדת שאפיינה את דור הקמת המדינה. אני תקווה שקריאה בספר תהיה מקור של השראה והתפעמות, ותנציח את המורשת המפוארת של חלוצי הגליל, אשר בזיעת אפס עיצבו את גבולה הצפוני של המדינה.

קריאה מהנה,

שלומי בינדר, תא"ל

מפקד עוצבת הגליל

דבר יו"ר ההסתדרות

קובץ המזכרת שלפניכם, שמהדורה ראשונה שלו ראתה אור בהוצאת ההסתדרות בערב סוכות תרצ"ט, מספק הצצה נדירה ויוצאת דופן לעולמם של הפועלים שהיו שותפים בבניית המפעל הציוני.

מן התמונות והסיפורים האישיים של עשרות עובדים מרחבי הארץ שעבדו ושמרו על מחנה גודרי התיל בגבול הצפון, אנו לומדים על הרוח החלוצית והערבות ההדדית ששימשו בסיס להקמת הבית הלאומי.

דוד בן־גוריון שהיה ממייסדי ההסתדרות, ראה בה מכשיר רב עוצמה שעזר לסלול את הדרך להקמת המדינה ולכונן את המפעלים המשקיים שאפשרו לקלוט עולים, להקים יישובים חדשים ולהגן על המפעל ההתיישבותי.

מעל מאה שנים עברו מאז ייסוד ההסתדרות, והגוף שהיה כוח מניע בהקמת המדינה רלוונטי היום יותר מתמיד. ציבור העובדות והעובדים המאוגדים בהסתדרות ממשיך לחזק את החברה הישראלית, תוך הגנה נחרצת על הערכים שבדמותם נבנתה המדינה.

אומרים כי עם שאינו יודע את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפל. כרס"ן (מיל') ומ"פ בחיל השריון, שהגיע לראשות ההסתדרות מתחום החינוך, אני מברך על ההוצאה המחודשת של הספר ורואה ערך רב בהעברת המורשת המפוארת לדור שיעצב את פני המחר.

קריאה נעימה ומעשירה

בברכה,

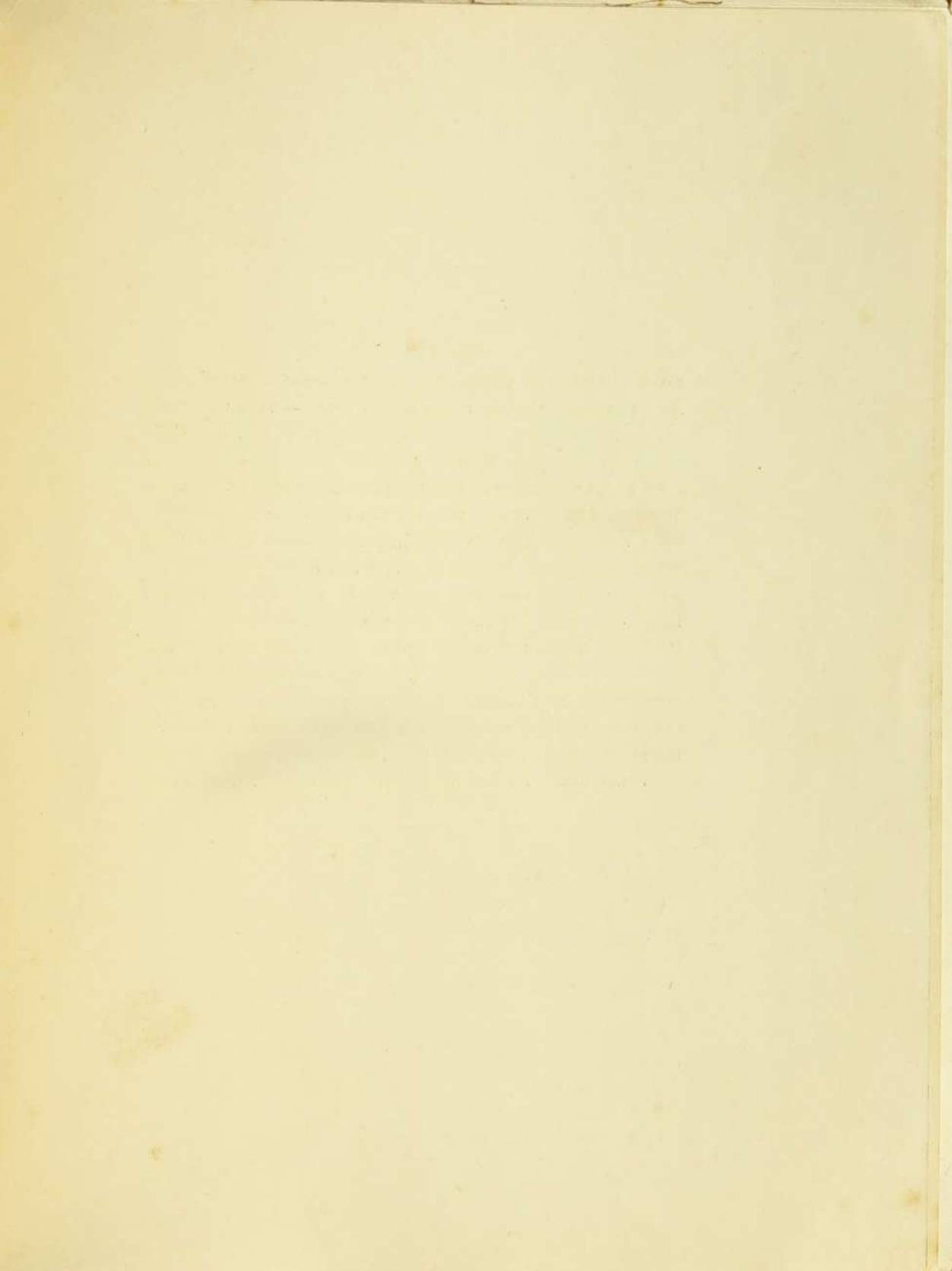
ארנון בר־דוד

יו"ר ההסתדרות

מתשעים ישובים, מכל קצות הארץ, התלקטו ובאו המתנרבים לעבודת
הנדר בצפון הארץ — מערים ומושבות ועשרות קבוצים וקבוצות לכל נוניהם.
וכעצם המעשה כן גם הספר שבא להציב זכר לו — פרי המאמץ המאוחד של
הרבים הוא: שבעים וחמשה חברים הביאו מפרי עטם והנות לבם לילקוטי
מוזרת זה, למן ראשוני הבונים בארץ ועד הצעירים שבהם, הניכו תנועות הנוער.
ללא הירור וללא תפארת מליצה נרשמו הרברים, על פסות נייר ממועד
נכתבו, ביד לא אמונה, על המתצלת באוהל ועל הסלע בהרי הנליל. אנרות
רוטטות של אבות לבניהם המנויים, ומכתבים בולמי רגש של חברים לאחיהם
באשר הם שם; קטעי יומנים שנרשמו בשעות כליון־נפש ורשימות הווי של נקלעים
לחיות. והיו הרברים כמחרוזת אחת לסער והלמות־לב — מהור הטבע, מאהבת
המכורה, מאימת הסכנה, מייצר ההקרבה העצמית, מחזון העתיד ומיסורי גוף
ונפש ומשאלות מטרידות לפרט ולכלל.

מוזרת יהיה ילקוט זה מאת סולל־בונה למאות החברים, עובדים וגוסרים
וכל העומרים לשירות המחנה הגדול; לכל אלה אשר בעצם ימי הרעה, בשנה
השלישית למאורעות הרמים, העיוזו ועלו להרי הנליל, ועדות יהיה לתשוקת
היצירה ולשמחת המעשה של הלוצי ישראל, אשר סגר עליהם האויב.

בתְּשֻׁבָּת המעשים של שנתים וחצי אלה, אשר ייחרתו לדורות בספר תקומת ישראל, קבוע מעשה־הגדר בצפון כאחת האבנים הטובות. היא יוקדת בלהט הנפש של הגודרים, העושים במלאכה והמנצחים עליה, אשר עלו להרי הגליל מכל קצות הארץ.

חידושה של העליה השנייה — החקלאות. עליה מוסיפים את התואר: העובדת, העצמית, הפועלית. לאמתו של דבר, אין היא זקוקה לשום תואר. די להגיד: עבודת האדמה, אדמה הנעבדת בידי יהודים! הן זו היתה משאת נפשה של העליה הראשונה, עלית ביל"ו, אך המסבות התיקוה ממחוז הפצה.

הבניה והחציבה — חידושיה של העליה השלישית הן. בהחל עינותיה של זו לפכות ולהכות גלים בארץ, בשנת 1920, אירע בתולדות־העבודה דבר־מה, שהיה בסופו למעשה רב. בשם הסתדרות הפועלים החקלאים — באין עוד כלי פועלי מיוחד לקבלנות — נחתם חוזה קבלני עם מחלקת העבודות הצבוריות של הממשלה. חוזה חשוב — סלילת כביש טבריה־צמח, לאורך שפת ים כנרת. קבלנות ראשונה, ממשלתית, ולא מצרעה: היא עלתה והגיעה לסך — 50.000 לירה.

ובימים ההם טרם יהיו לנו „חרשי־עץ וחרשי אבן קיר“. לא קבוצה אחת יודעת במלאכה, לא מדריך אחד בעל־נסיון. הכביש בכל זאת נסול והמלאכה נעשתה על הצד היותר טוב.

בסוף שנת 1921 נתקבל בתל־אביב בנין בית פרטי קטן, על סך 2.000 לירה. בית ראשון. ולא עברו ירחים מרובים והקמת שכונות חדשות בתל־אביב, ראשון לציון, ירושלים, חיפה וטבריה באה להמיר את עבודת הכבישים, שהלכה להסתיים. היד אשר עשתה עד עכשיו ברבידת רבד ושטיחת חצץ החלה להתאמן בגבילת מלט ובהנחת לבנים. וכבר בשנת 1922 רתחה בישוב העברי בנייה רבה ומסועפת — לבנים, בטון ואבן! — כולה יגיעה עברית, כאילו היתה זו אומנותם של חלוצי־ישראל מדור דור. אז הוחל גם להצוב, בסלעי בית הכרם האפורים בירושלים ובאבני

הבזלת השחורות בטבריה ובהרי השיש בכפר גלעדי. לא פיצוץ סלעים לשם חציץ בלבד, כי אם חציבה תכליתית, לאבן־קיר, לאבן־בנין. הברזל, אשר הונף בידי פרחי־החוצבים בימים הראשונים ההם, הוא אשר עזר לחולל בשנת 1932 — כעבור עשר שנים — את הפלא של הספקת אבני־שתות לנמל חיפה מעתלית והוא אשר נתן מכחו למחצבות המפוארות של „אבן וסיד“ ליד חיפה, וממנו יונקת החציבה המחודשת שלנו בירושלים בעת הזאת, בעצם ימי המאורעות.

אותו מוסד קבלני בעל־מוניטין, בונה הגדר בצפון — הורתו ולידתו היתה בסערה. אכן, כלי מסוער תאות יצירה היה סולל־בונה מתחילת ברייתו. הוא קפל בתוכו במשך ח"י שנים לימוד פועלים, ביסוס קבוצות בנין וקיבוצים חקלאיים, קליטת עליה, תפיסת עמדה מאוששת בקבלנות ממשלתית, כיבוש החציבה, סעד לאיגוד המקצועי ולחרושת השיתופית.

שנים שנים ותפקידן. שנים שנים — ודרגותיהן.

מאלה, אשר ליוו את מפעל הקבלנות ההסתדרותית מטבריה־צמח ועד הגדר בצפון ואשר נאמנו לו והתפלשו באפרו בימי שברו, טרח מישו להקיף בחוט אחד את עבודת שמונה־עשרה השנים. והנה המדות, במספרים עגולים (עד סוף 1937):

1927—1920	משרד לעבודות צבוריות וסולל־בונה, חברת פועלים עברים שיתופית לעבודות צבוריות,	— 1.460.000 לירה
1937—1927	בנין והרושת, בע"מ	— 1.300.000 „
1936—1928	משרד קבלני חיפה	— 650.000 „
1937—1930	משרד קבלני תל־אביב	— 1.400.000 „
1937—1932	משרד קבלני ירושלים	— 300.000 „
	ס"ה	— 5.110.000 לירה

למעלה מחמשה מיליון לירה מלבד עבודת המשרדים הקבלניים במושבות ובנין נמל תל־אביב, ע"י סינדיקט לעבודות ים, והיקף הרושת האבן כולה.

הגענו לימי מערכה. אין ביצוע בלי התגוננות. אין צעד בלי נכונות לקרבן. והעבודה המתגוננת, המעפילה בעזו, מצאה את כליה!

**
*

במשך כל ימי המאורעות חיינו את חיינו הרגילים בעיר. הקשר היחיד של רבים מאתנו אל המערכה הכבדה בה אנו עומדים, היה הקריאה בעתוננים על הנעשה בארץ.

אך המפנה בא. עם ראשית העבודה הגדולה בגליל, היא גדר התיל, נקראנו — ונענינו, אלף איש. ובן העיר, אשר הרי הגליל הפחידוהו מרחוק, מהלך עתה כאן בבטחון. עם רובה ביד יתהלך בהרים, כשומר ומגן, על אף הידיעה כי מכל סלע ונסיק אורב המות.

ומיום ליום נטוו קשרי אהבה עזה אל „זקנים“ ענקים אלה. לא אחת גבר הרצון לשבת בשקט על סלעיהם ולהקשיב לרחש העולה מהם, להדי עבר רחוק, וקרוב הוא כל־כך כאן.

אך אל הרהורים, הנוטר! כל קול וכל רשרוש קוראים לעמוד הכן. שם, למטה, עובדות ידים חרוצות, ואתה — אלינא תשכח: מכל סלע אורב המות... יש, ואתה נתקל במעין מים חיים, קרים, השופעים לרגלי ההר. וזורמים המים ימזמינים: שתה נא, שומר, ורויית את צמאונך. אך שוב קול קורא אליך: זהירות. גם כאן ליד המעין המרענן אל תשכח לאחוז ברובה, כי הן שלמו אחים בדמם גם ליד מים מרעננים.

וכיום, בחזרנו העירה, לא נשכחם את הרי הגליל. קשרנו אתם קשר חיים, כי בזעת גופנו ובדם חברינו קדשנום.

י. דון

חיפה

בקשרנו את החוט האחרון אל בית־המכס בראש־הנקרה היתה לנו הרגשה, כי בוצע מעשה גדול: ידי הפועל העברי הקימו את גדר המגן מאילת השחר ועד ראס־אל־נקורה. במו ידיו ביטח החלוץ העברי את עמדתו בארץ הדוויה, רוויית הדמים והאבל. נוסף מגן לישוב הלוחם על קיומו.

ובעזבנו את ההרים האלה, ידענו: אנו נשוב אליהם. נזרע ישובים בשממה, נכסה דשא וירק את ההרים הקרחים, נכסה יערות רעננים את הסלעים החשופים. ישוב ויפכה חיים הגליל הנעזב.

ברוך רקס

ניר־חיים

„מגֵרֶפֶה הַיְהוּדָה בַּמִּקְדָּשׁ... וְעִשְׂרֵה זָקָבִים
הָיוּ דָהָ. כָּל אֶחָד מוֹצִיא מֵאָה מִיְגֵי זָמֵר;
נִמְצְאָת כָּלָה מוֹצִיָּאָה אֶלֶף מִיְגֵי זָמֵר“.

וְכֵן שָׁנְעוֹר בָּהּ הֵהָד וְהַתְחִילָה עוֹנָה וּמִשְׁמַעַת קוּלָה הָעֵשִׂיר —
לֹא הָיוּ מִבְּחִינִים עוֹד בֵּין שִׁיר וְהֵדוּ, לֹא הָיוּ עוֹד יוֹדְעִים מִי מִשְׁמִיעַ הַשִּׁיר.
כָּל אֶחָד בּוֹ שׁוֹמֵעַ אֶת שִׁיר הַקֶּהֶל, כָּל אֶחָד מֵאֲזִין בּוֹ אֶת שִׁיר הָאָמָה,
הַאֲזִיר אֶת הַכֹּל בְּאֲבֵנֵי שֵׁל זְמֵרָה וְחוֹפֵף עַל הַכֹּל כְּחֶפֶז רְקוּמָה;
כָּל אֶחָד בּוֹ שׁוֹמֵעַ אֶת שִׁיר הַיְחִיד, כָּל אֶחָד מֵאֲזִין וּמִקְשִׁיב בּוֹ שִׁירוֹ,
הַיּוֹצֵא מִלְּבָבוֹ, מִנְּפִשׁוֹ, מִמְּאֵדוֹ, מִתְנַגֵּג בְּקִרְבּוֹ, בְּעֲצָמוֹ, בְּבִשְׂרוֹ — — —

וְעִשְׂרֵי שָׁנְעוֹ נּוֹשְׂאִים אֶת עֵינֵינוּ וְרוֹאִים אִיךָ כָּל עִיר עַל תֵּלָה בְּנוּיָה,
וְעִירָנוּ מְשֻׁפָּלָה, כְּפִירָנוּ בְּפִחַד וּכְנִסְתָּ יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצָה דְּוִוְיָה,
הָעַם בְּגִלוֹת, מְפֹרֵד וּמְפֹרֵד וְשִׁנּוּי וּבְזוּי וְיוֹשֵׁב בֵּין אוֹיְבָיו,
וְאֲחִינוּ בְּצָרָה, מֵהֶם הַרוֹגִים וּמֵהֶם אֲסוּרִים וְנִתְוֹנִים לְרַעֲב,
וּמֵהֶם נִרְדָּפִים עַל צָנָאֵר וּבְאִים וְדוֹפְקִים — וְהַשְׁעֵר סָגוֹר וּמְסָגֵר,
וְהַמְּשַׁתַּח מְסוּר בְּיַד עַם לוֹעֵז, וְהַאֲדָמָה שְׁבוּיָה בְּיַד בְּוֹדֵהָ,
וְאֲנַחְנוּ בּוֹכִים — מִתְעוֹרֵר שׁוֹב הֵהָד בַּמִּגְרָפָה וְנוֹתֵן אֶת קוּלוֹ בְּקִינָה,
וְשׁוֹאֵג הָאֲרִיָּה בְּמִדְבַר יְהוּדָה וְסוֹפְקֵת כְּנֶף אֶל כְּנֶף הַיּוֹנָה,
וּבּוֹכִים כְּנִגְדָם הַשָּׁמַיִם, הָאֲרָץ, חֲמָה וּלְבָנָה, כּוֹכְבִים, מְזֻלוֹת — — —

וְאוֹלָם שָׁנְעוֹ קָמִים מֵעַפָּר נּוֹשְׂאִים אֶת כְּפִינוּ רַכּוֹת-מִתְנַבְּלוֹת
וְעוֹשִׂים עֲבוּדָה בְּשָׂדֵה וּבְכָרִם, בְּבֵית, בְּרֶפֶת, בְּלוּל, בְּגֵדֵר,
וְשָׂרִים הַמְּשׁוֹר, הַטְּרַקְטוֹר, הַקּוּמְבִין, וּמִכֵּים הַמְּכּוֹשׁ, הַפְּטִישׁ, הַמְּעַדָּר —
מִתְעוֹרֵר לְקִרְאָתָם הֵהָד בַּמִּגְרָפָה וְעוֹנָה כְּנִגְדָם קוּלוֹ הָעֵשִׂיר,
כְּבִיּוֹם שְׁעָנָה לַכֹּהֵן עַל דּוֹכָו, לְלוּיִם הַשָּׂרִים וְנוֹגְגִים בְּכִלֵּי-שִׁיר;
וְקוּלוֹת שְׁעָלוּ בּוֹדְדִים וְדָלִים — מִתְגַּבְּרִים, מִתְחַבְּרִים וְעוֹלִים בְּרֶמָה,
וְעוֹנָה כְּנִגְדָם גַּם הַיָּם בְּדִכּוֹ, וְנִשְׁכַּח נְסוּרוֹ שֶׁל גִּלְגַּל הַחֲמָה,
וְעוֹבְרָה הַשִּׁירָה אֶת גְּדוֹת הַיַּרְדֵּן וְגוֹבְרָה עַל רוּחוֹת הַלְּבָנוֹן בְּסוֹפָה,
וְשׁוֹאֵג הָאֲרִיָּה בְּמִדְבַר יְהוּדָה וּפּוֹרְשָׁה הַיּוֹנָה הַכְּנֶף לְמַעוֹפָה,
וְעוֹנִים לְקִרְאָתָם הַשָּׁמַיִם, הָאֲרָץ, וְרָנִים כְּנִגְדָם כּוֹכְבִים, מְזֻלוֹת — — —

ש. מ ל צ ר

בשער הגדר

פני המשק הקבלני של ההסתדרות נשתנו כמה פעמים בתקופת שמונה עשרה שנות קיומו. אך בכל השינויים והתמורות נשתמרה המגמה היסודית: חישוב מקורות עבודה חדשים וכיבושם לפועל העברי, קליטת העולה החדש, מלחמה בחוסר עבודה, ודאגה להטבת תנאי העבודה בשוק הפרטי בכוח המשק הקבלני העצמי.

מאז סלילת הדרכים הראשונות להנהלה הצבאית עם כיבוש הארץ, בראשית העליה השלישית, ועד גילוי מלוא כוחנו הקבלני בעבודות המדינה והצבא; מאז הקמת השכונות הראשונות ליד הערים ועד קום אלפי פועלי בנין מומחים בתוכן; מאז המחנה על ים כנרת בכביש טבריה-צמח, ועד מחנה גודרי התיל בגבול הצפון — אחד היה התפקיד: מציאת עבודה וביצועה, בהתאם לצרכים החלוציים של הישוב ושל הפועל בארץ.

משק קבלני זה, המקיף בשנים האחרונות כארבעת אלפים פועלים מפוזרים בכל הארץ — בבנין ובעבודות צבוריות, בחציבה ובסבלות, בחרושת ובמלאכה — תבע כוחות סידוריים חשובים. ואלה נמצאו בתוך צבור הפועלים. לא מעטות היו אבני הנגף בשנים הראשונות. גדולה היתה המלחמה בחוסר הכשרה מקצועית, בחוסר הון יסודי, בחוסר נסיון הנהלתי — אלה אכלו לא פעם את מיטב הכוחות. אולם הקשי העיקרי טבוע בעצם תפקידו המיוחד של המוסד — זו המלחמה בחוסר העבודה, המנוון את הפועל ואת המשק, ובכל תקופה, בין משבר לגאות, בין התחלת בנין והמשכו — מלחמה זו היא במרכז הדאגה ואין להסתלק ממנה, כי מבלעדי זאת אין זכות קיום למשק קבלני חלוצי.

מהיקף מצומצם של עבודות בנות מאות לירות האחת, הגענו למפעלים ממשלתיים וצבוריים שהאחד בהם עולה למאה אלף לירות. ואם בשנות 1920—27 הוציא המשק הקבלני לפועל עבודות בסכום של מיליון וחצי לירות, הרי בשנים

האחרונות ואף בשנות המשבר — עולה היקף סולל-בונה בלבד למעלה ממחצית מיליון לירה לשנה, ויחד עם עבודות המשרדים הקבלניים — 850 אלף לירות לשנה. וחשיבות גדולה לעבודות אלו מבחינה כיבושית. בשנות 37—1938 יעלו עבודות ממשלה וצבא כדי 60—65 אחוז מכל היקף המפעל, ואף העבודות האחרות באו בחלקן מתוך צרכי מלחמה בחוסר עבודה והתנאים המיוחדים לה. בשנות קיומו של סולל-בונה קם לו חבר עובדים ומדריכים, אשר למדו להתגבר על קשיים ומכשולים. אין כיום בארץ קבלן רציני כסולל-בונה, שיוציא לפועל עבודות גדולות ומסובכות. כוחו זה בא לו מתוך גודל התפקיד המוטל עליו, מתוך אי ההסתפקות בקיים, מתוך השאיפה המתמדת לכיבוש מקצועות עבודה חדשים וההכרה במילוי שליחותו החלוצית.

כוח זה הוא שעמד לה להסתדרות להחדיר את העבודה העברית גם אל משק המדינה על אף הקשיים המרובים. יש לציין, כי לאחר עשרים שנות שלטון המנדט, טרם קבעה ממשלת ארץ-ישראל לרשויותיה ומחלקותיה שיטה מסויימת במסירת העבודות. הסדרים והשיטות מתחלפים לפרקים. יש שנמסרות עבודות בהכרזה פומבית, יש שהן מוצאות לפועל בהנהלה ממשלתית, בשנים האחרונות היו גם מקרים של הבטחת עבודה לפועל העברי באמצעות קבלנים. אולם על פי הרוב נמסרות העבודות מבלי לקחת בחשבון את צרכיו של הפועל העברי ואת דרגת חייו. ואם הושג משהו במשק המדינה במשך כל שנות התאבקותנו, הרי יש לזקוף זאת בעיקר לזכות ההתמדה של צבור הפועלים והעזתו החלוצית באמצעות המשק הקבלני. אלה היו גם המניעים לעלית שכר עבודתו של הפועל העברי במשק המדינה, על אף כל המכשולים.

ובכוח אלה הוקם גם גדר התיל בצפון הארץ. מפעל זה היה בו משום עדות נוספת לכחו ולכשרונו הארגוני והמשקי של הפועל העברי. רבים היו המפעלים הכיבושיים בשנים האחרונות, אולם זה האחרון עולה על כולם בהעזה שבו, בחשיבותו הכלכלית לגבי מצב העבודה בארץ, בערכו לבטחון ובתפקידו הישובי המדיני.

עבודה שנעשתה במרכז הטרור, בסביבה בלתי ידועה לעובדים, בתנאי עבודה וחיים שאין דומה להם בכל מה שעשינו עד עכשיו, מתוך נדידה ממקום למקום, מתוך דאגה בלתי פוסקת לבטחון החיים; עבודה, שהיה עלינו לסיימה במשך זמן קצר וקצוב, שנעשתה בידי אנשים מכל פינות הארץ — פועלי ערים ומושבות, בודדים וקבוצים, בני מוצא שונה ותרבויות שונות; מפעל שתבע

כוחות ארגון גדולים ואמונה נועזת באפשרות ביצועו והצלחתו. כמאה אלף ימי עבודה לפועלים, נוטרים, מובילים ומספקי הכלכלה, במשך ארבעה חדשים — מאז ראשית ההכנה של חוטי הברזל בבתי החרושת בארץ ועד סיומה של הגדר ושריפת הקוצים בסביבותיה. עבודה זו הקלה במדת מה את המצוקה בארץ; על ידה נרכש נסיון משקי נוסף למוסד הקבלני ולפועלים; נהדקו הקשרים בין חלקי צבור שונים לאחריות משותפת; ניתנה אפשרות לנו לתת יד בשמירת הגבולות; ותוספת זכות לנו להתישבותנו בגליל.

השאלה העיקרית היא: אם יבוא ההמשך, אם ומתי יוקמו לכל אורך הגדר נקודות ישוב עברי ולא יהיה עוד צורך לקיים את בטחון הארץ בגדרות תיל וקירות מגן. התחנה הראשונה של עבודת הגדר היתה משק אילת השחר, ויש בזה משום סמל לנו. במקום זה נבנתה לפני 14 שנה הרפת הנושאת עד היום את שם קבוצת „אחזה“, קבוצה זו המציינת את ראשית עבודת הבנין השתופית של הפועל העברי בארץ בימי הזוהר של ראשית העליה השלישית. ואין ספק, כי במפעל הגדר הגענו לאחד השיאים הגבוהים ביכולת המשקית ובמגמה הכיבושית שלנו. ואם יכול להיות גמול על העבודה הנועזת הזאת — לסולל-בונה, לפועלים ולנוטרים ולכל מבצעי מפעל הגדר — הרי רק אחד ויחיד הוא: שרשרת ישובים יהודים מקדש-נפת לי דרך חרבת צמח ועד חניתה. זה הגמול: כי לא יהיו עוד הרי הגליל שוממים, כי יתכסו בישובים עברים גדולים.

לא נעדרו בודאי גם צללים ופגמים במפעל רבי-היקף זה. אולם מה ערכם וחיבותם לעומת כל גדלו של המעשה בשלמותו. בימים קשים אלה בארץ, היתה עבודה זו בגבול הצפון לעידוד ולנחמה לישוב כולו. הוברר, כי לא לריק הוצאו כחות רבים במשך 18 שנות קיום המשק הקבלני של הפועלים בארץ. ההסתדרות ומוסדותיה יזכרו את המאמץ של מגשימי המפעל, וממנו ישאבו כוח להמשך.

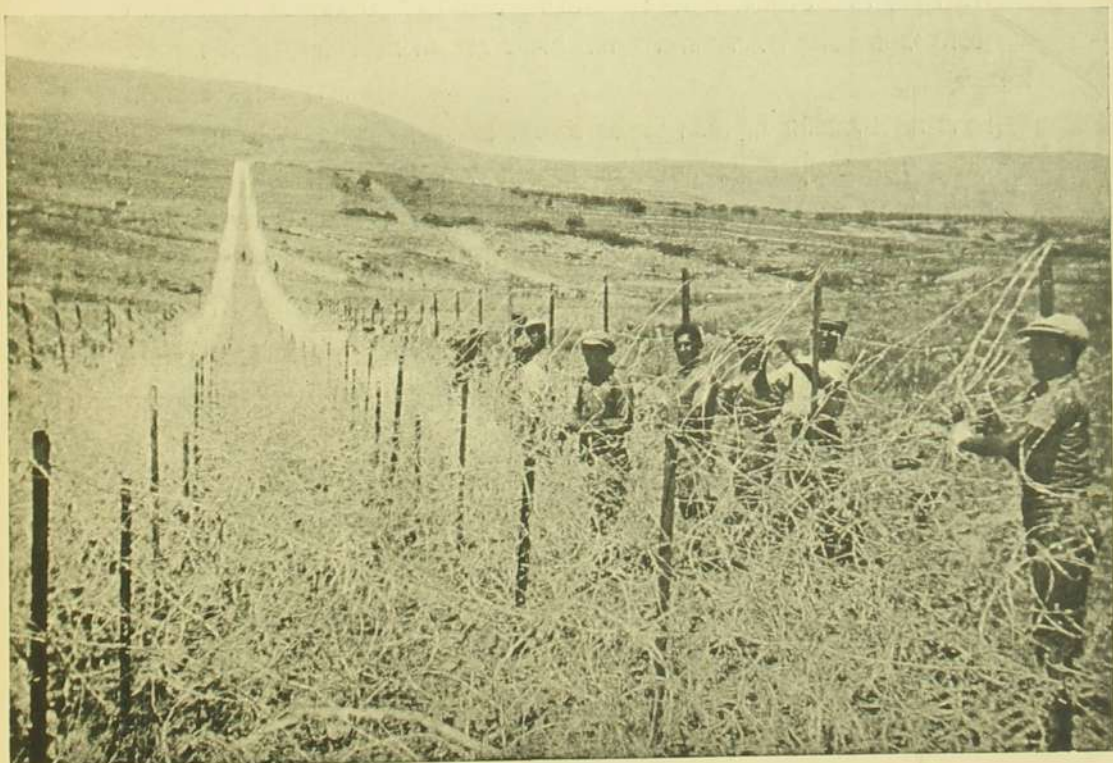
ב. רפפור

עמדנו במבחן

כאשר הגיע אלי שמע הרעיון על גדר התיל בגבול הצפון, נראה היה לי לכתחילה, כי אין הדבר ניתן להתגשם בתנאי הארץ ובמצב הבטחון בגבולות. אבל לאחר הפגישות הראשונות עם פקידים גבוהים בממשלה, מיוזמי הגדר וחסידיה — מושל הגליל מר קירקבריד ובעיקר היועץ המיוחד לעניני הבטחון שהתארח כמה חדשים בארץ, סאָר צ'אַרלס טאַגאַרט, נתמלאתי גם אני אמונה בערך הדבר ואפשרות הגשמתו. הדיונים היסודיים אתם, פרטי התכנית כפי שהם התוו אותה לפני ואמנותם הנלהבת בערכה להגנת הארץ — נתנו בי תקווה שיהיה בכוחנו להגשים את המפעל הגדול הזה על אחריותנו.

לא התעלמתי מן הקשיים והאחריות הגדולה הכרוכה בעבודה זו, אשר בדומה לה טרם עמדנו במבחן. עבודה בפנינה נדחת בארץ עשה סולל-בונה לא פעם ועשו גם אחרים — אם בנין בית מבודד על גדות הירדן, אם גשר או קדיחת באר בסביבות באר-שבע וכדומה. להגשים עבודה שצריכה להעסיק ידים רבות בבת-אחת — גם זאת ידעה כבר הארץ: בנו את בניני התערוכה בתל-אביב, את מפעל הכוח על הירדן, את תחנות הכוח בחיפה ובתל-אביב ועוד. אבל להכנס באחריות למפעל המחייב העסקת אלף איש בגבול הנדח בארץ, בפנינה זו אשר

ספק הוא אם כמה עשרות מחברינו עברו בה לפני כן; להוציא לפועל את העבודה במועד מסויים, במשך זמן קצר של שלשה חדשים; לעשותה תוך משטר של התקפות והתנפלויות ורצח—כזאת לא קרה עוד בארץ. ואולם האמונה בערך הדבר לבטחוננו, וההכרה, כי דוק אנחנו חייבים להיות המגשימים אותו — לא הניחו כל ספקות: עלינו להתגבר על כל הקשיים ויהי מה.

היסוסים לא היו עוד, אך החרדה להצלחה היתה גדולה, כי הן מוזר וחדש הוא הדבר שעלינו לעשותו. והאם נעשה כמוהו באיזו פינה שהיא בעולם? הן יש למצוא דרך להבליע מאות מטרים חוטים דוקרים בכל מטר גדר באורך. יש לבלבל ולסבך את החוטים במדה כזאת, שאיש לא יוכל לעבור בהם. ועוד גם זאת: הגדר חייבת להיות מאסיבית וקלה כאחד, יציבה ואיתנה ומחוברת אל עמודים קבועים, אבל לא גוש מוצק ומתוח, אלא כולה מעשה תחרה. מתוך מתיחות וחרדה עשינו דוגמה לנסיון, ועלתה יפה. חבר גדול של מומחים צבאיים באו, ראו ואשרו את מלאכתנו. אז החלה תקופה קצרה של משא ומתן מתוך אמון הדדי, ואחריה — תקופה ארוכה של בחינות ודיונים לרוב וצפיה לאשור ולפקודה להתחיל בעבודה.

כחדשיים ימים נמשכה תקופה זו של ספיקות והיסוסים. ידענו, כי המעשה תלוי בחוט השערה, כי גדולים הויכוחים עליו ורבים המתנגדים לו בחוגי הממשלה, כי יתכן שעמלנו לשוא. אף על פי כן, עשינו עבודת הכנה מדוקדקת לקראת היום אשר בו ניקרא אולי להגשים את העבודה. שליחים מיוחדים יצאו לחו"ל לבדוק את האפשרויות של רכישת חמרים בכמויות גדולות, אשר כרגיל אין נוהגים לשמור אותן במחסנים, אלא מייצרים לפי הזמנה. ברור היה לנו, כי התאמת הייצור וההספקה באניות לארץ בשעה שהעבודה צריכה להיעשות במשך שלושה חדשים — הם מן היסודות הראשונים לעמידתנו בהתחייבות הקבלנית. ועדה מיוחדת של מומחים עסקה בשאלה: מי ומי יהיו ההולכים לעבודה הזאת? חברים, אשר היה להם נסיון ידוע בעבודה בצפון הארץ, יחד עם חברים בקיאים ומנוסים בתנאי הגנה, — עברו לא פעם ולא פעמיים לאורך השטחים אשר בהם עתידה להיבנות הגדר, כדי לבדוק כל הר וכל ואדי ולהתחקות אחר טיבו של כל כפר בסביבה זו. וכך נתרקמה התמונה של אמצעי הבטחון הדרושים, הן למאות הפועלים בעבודה ובמחנה והן לעשרות מכוניות המשא, אשר יוטל עליהן להוביל יום יום את החמרים וצרכי האוכל. ישיבות על ישיבות ודיונים על דיונים הוקדשו לביורור התנאים של חניית הפועלים ומשכנם: אם באהלים או בצריפים, אם במחנה העבודה או בישובים העברים המרוחקים ממנו. בירור יסודי נעשה עם בעלי־מקצוע בקופת־חולים על תנאי העזרה הרפואית בשעת מחלה או במקרה אסון. בירורים מיוחדים היו עם בעלי־מקצוע בסדור הכלכלה לאלף איש. ולמרות כל אלה ידענו, כי עוד נעמד בפני שאלות רבות בשעתן: הבטחת מחסן למזון במקרה של מצור מבחוץ, הספקת המים, הקשר עם ישובי הארץ בשעה שתתרחק הגדר למקומות שאין שם טלפון, טלגרף או אפשרות של אתות. בודאי תעמודנה לפנינו גם שאלות של משטר עבודה וחיים ומשמעת במחנה, של קביעת המנגנון להנהלת העבודה ועוד. אכן, בשבועות אלה עד מתן הצו להחל במלאכה, לא בטלנו את זמננו. והכנה זו היא שעמדה לנו לבל יבוזבז אף יום מיותר אחד מן הזמן אשר בו צריכה העבודה להיעשות. בשעה שניתן האות להחל בעבודה, ידענו כבר את מקורות החומר, הספקנו לברר היטב מהו החלק אשר אפשר לייצרו בארץ, והיינו מוכנים בכל. מיד הפנינו את כל המנגנון הקבוע של סולל־בונה להנהלת העבודה הגדולה הזאת.

יש לציין, כי הממשלה נענתה לצרכינו מתוך הבנת הקשיים המיוחדים והסכנות האורבות במקום זה. בעזרתנו גויסו 200 נוטרים מיוחדים מטובי המועמדים

המאומנים. כל הנסיון הארגוני של ההסתדרות, כל כושר העבודה של מוסדותיה הופנו לעזרתנו. קופת־חולים ומטבח הפועלים בחיפה ועוד רבים היו שותפים להצלחה. הוברר, כי יש כבר כיום בהסתדרות חטיבות מוכנות ומוכשרות, אשר בכוחן להוציא לפועל כל עבודה קשה ולמלא כל תפקיד כבד. כן הדבר גם לגבי הספקת חמרים, הובלה ועוד. בכל פינה נתגלה חבר האנשים הנאמנים שאפשר לסמוך עליהם ועל יכולתם.

הרצון להוציא לפועל את העבודה למועד ובכי טוב היה משותף לכולנו. ניכר היה רגש אחריות של כל פועל וכל קבוצה. ברור היה הרצון להוכיח, כי אין להעלות על הדעת שהעבודה לא תיעשה מפחד מרצחים מן המארב וכנופיות משתוללות. גם הנבואה הרעה והאכזרית שאמרה, כי יותר ממחצית אנשינו יפלו במערכה טרם יסיימו את העבודה — לא הניאה אותנו מגשת אליה. ובכוח רצון זה המשותף לכולנו, עלה לנו לסיים את העבודה בפרק זמן, אשר לדעת מומחים נדרש היה לה כפלים.

לבסוף יש לציין, כי לא היתה לנו עד עכשיו עבודה אשר סכנת החיים בה גדולה כלי־כך, התנאים קשים כלי־כך והשכר לא משובח והכלכלה לא נוחה ולא זולה. ועם כל אלה נעשתה העבודה מתוך אחריות גדולה של הצבור כולו. הגשמת המפעל היתה כמטרה בפני עצמה, זה היה היעוד של המחנה כולו. ורוח זו שפעמה במחנה והכחות והמרץ שנתגלו בעקבותיה, וכן העזרה והסעד מכמה אישים בממשלה, אשר היו שותפים אתנו במעשינו ונתנו אמון בהכשרתנו וביכולתנו — כל אלה עמדו לנו להצלחתנו.

המפעל כולו, מראשיתו ועד סיומו — היה גילוי יפה של משמעת, אמונה ויכולת.

ד. הכהן

אל הגדר

הישובים העברים בגליל העליון אינם ברוכי המזל שבישובי הארץ. לעיניהם עולים וצומחים קבוצים ומושבים בבקעות ובהרים — והם עומדים ומצפים. שנים על שנים מתגלגל והולך זכיון החולה, ועדיין במקומו הוא עומד. שנים על שנים עומדים בניני מחניים עזובים מאיש. רבות וקשות היו השנים בהן העמיקה אילת השחר לקדוח באדמתה עד אשר נגלו המים. גם מחנה עבודה כי יבוא לתחומיה ויעודד וילהיב וימריץ — רק לזמן מועט הוא בא, רק שלושה שבועות המתה החצר מאנשי הגדר, עד שלוש מאות היה מספרם כאן. אין זה גורע ממדת הכנסת האורחים הגלילית. „חדר האוכל שלנו יודע להתרחב בשעת הצורך” — אומרים כאן, והמטבח חולל פלאות. גם עיניה המחייכות של הנערה במכנסי העבודה, המטה ראשה להקשיב לדבריו המחייכים של אחד מ„סוג אלף”, עם רובה ומצחיה למגבעת הנוטרים על ראשו — לא הכנסת אורחים סתם בהן. המצחיה — חדישה היא, רק זה חולקה ונענדה ומשוה אופי טרופי למגבעת הנוטרים הצפונית. גם המימיות חדישות הן, מרובעות ואפרוריות עוברות הן מיד ליד מלוות תואר נכבד מאד: מתוצרת הארץ, הזמנה מיוחדת. של סולל-בונה, כמובן. שלו הטאנקים — הנה עומדים הם עמוסים בהרחבת הדעת על גבי הלורי הגדול. שלו האוהלים — ועליהם מודה הוא לסוכנות היהודית. שלו התכנית ושלו ההוצאה לפועל ושלו גם מנהלי העבודה לסוגיהם ודרגותיהם — טרודים ומזורזים ומארגנים

ונרגשים, בחצר זו של אילת השחר המארכת.

אותה שעת בוקר מוקדמת של יום א' בשבוע, הוא ה־29 בחודש מאי בעולם וכ"ח באייר לפי הלוח העברי, היתה כבר שיירה אחת מתגלגלת הרחק מזה צפונה — מכוניות משוריינות ופקעות חוטי תיל דוקרני ועמודי ברזל ומכונות השמל וקירות של צריפים וערימות שקים ממולאים ואתים ומכושים וסלים ופחים ונוטרים עם מצחיות חדישות, ועוד דברים אחרים הקרויים „ממתקים“ לתפארת המליצה. ועל הכל ובין הכל — אנשים כמובן, פשוט — בחורים. מאתים ושמונים מן הערים — אומרים לך — וחמשים מקבוצי קרית חיים, מאה ממשקי הגליל ועמק הירדן, שלושים ולמעלה מזה מן הפועל המזרחי ועוד שנים־עשר מאגודת ישראל, כך וכך מן המושבות ועוד פך וכך מהנוער הציוני, ועשרה מיהודי פקיעין. ועוד רבים הישובים והארגונים הרואים עצמם מקופחים, המהלכים אחר איש מרכז העבודה בחצר המשק ומקוים עוד למקום אחד, ושמא... לשנים.

השיירה השניה עומדת הכן, מחכה לפקודה. גם לה יש לורים וטאנקים ושקים ומזרונים וארגונים ו„ממתקים“ ופועלים ונוטרים — וגם סוג ד', אלה, בחורים הם שברגע האחרון קבלו רובים מהממשלה ומימיות מסולל־בונה. מצחיות אין להם והטלאים על גבי המכנסים אינם צבאיים כלל, אך בפניהם תביט ובעיניהם, ואמרת: אין דבר, כולם סוג אחד.

פתאום נצנץ משהו מזהיר מאד בין ההרים מרחוק, אל מול פני חצר אילת השחר מערבה. אור בהיר הופיע, רעד — ונעלם. זה האות: השיירה

הראשונה הגיעה. זה שפת המראות — כמוה כשפת פנסי החשמל בלילה. „שיטת קיום ונקודות“ — להשכלתך, הבור בהלכות אתות. שוב זרח האור, שוב רעד ונמוג. הוא ברך לשלום, הזמין את השירה השניה. הסאָרג'אנט מפקד, גם נותן הוראות: אם יירו — לא לעצור במכוניות, אם משמאל תבואנה היריות — אתם משתטחים ימינה, ואם יימינו הכדורים — אתם השמאילו. יתכן, קצת אחרת היתה הפקודה. אך אנו ה„אזרחיים“ בשיירת הרים זו, בהיותנו כבושים לעצם החוויה של ההוראות והאפשרויות הגלומות בהן, נמחה מאתנו דיוקן.

החלוץ — מכונית גבוהה שקני רובים מזדקרים ממנה ב„איסדר אמנותי“ לכל רוח. בתווך — השקים והמזרונים והאוהלים והארגזים. ועליהם, גבוהים גבוהים — הבחורים. ובצדי הדרך — שלוש נערות מתחננות: קחו גם אותנו, איזה אי צדק הוא, אינו עליה היא, אף לא בחורה אחת! „בואי עלי“ — אומר אחד ממרומי מזרוננו כשרגליו מטלטלות לו בחללו של עולם. „הנה כאן יש מקום“ — מתלוצץ שני ומרמוז לעבר מכונית הטאנקים הכבדים. „מקום לא יחסר — אומרות הנערות — אך רשות אין“. לא, הסאָרג'אנט אינו מרשה. פקודה היא פקודה — בלי בחורות הפעם, אפילו לא אחת למטבח או לרפואה. הארוחות, ממטבח הפועלים בחיפה תובאנה ולריפוי ולאסונות, חלילה — מכונית מגן דוד אדום. היא לבנה וחדשה, מצרפת רק זה באה, ואתה רופאים ששה מקופת חולים והדסה, אף הם במתנדבים, ובנפש חפצה.

מאילת השחר ועד מפנה הכביש הצבאי — שמונה קילומטר. משם עד נבי־יושע — עוד ששה, וכמרחק הזה בערך — מתחנת המשטרה של נבי־יושע ועד לשרידי בית הכנסת העתיק בקדש נפתלי. הסך־הכל הוא, לכאורה — עשרים. אך יודעי דבר מוסיפים עוד שמונה ואפילו עשרה, על חשבון הדרך מקדש ועד למקום המחנה. ובכן: עשרים ושמונה — שלושים קילומטר עלינו לנסוע עד לאותה הרמה ממנה זרח אלינו אור הראי המאות. „בקו אוירי — מנחמים אותנו — רק שנים עשר קילומטר“.

שמש „צפונית“ מחממת ומהממת. מחנק ויובש ואבק — עננים עננים, והוא הולך ומתעבה, הוא מוחשי וצורב. החולה ובצותיה, החרמון מרחוק עם שרידי השלג עליו פסים פסים, שדות יסוד־המעלה משני עברי הכביש, אהלי ערב־אזביד שהותקו מקרבת החולה אל מרגלות ההרים — הכל נבלע באבק האטום. גם קני הרובים והטאנקים ופני הנוטרים לסוגיהם מכוסים צעיף עבה, מתגלים הם ונעלמים ושוב תראם ושוב אינם עם נפתולי הכביש הצבאי.

הבלתי מזופת. חליפות מוזרים של קור וחום בין ההרים. שרידי פרחים וירק מימות החורף שחלפו. שרידי חרובים עתיקים מימים קדומים. הכפר הקטן נבייושע עם שתי הכפות הלבנות של קבר הקדוש בקצהו. תחנת משטרה מבודדת, רעננה. ולבסוף, גם אדמות קדש נפתלי. כהה ועתיק נצב כאן שריד הכותל, וחרבה ופרועה האדמה, מצחיבה מעשבי בר שהפתיע אותם הקיץ.

בשעה שמונה יצאנו מאילת השחר ובתשע הגענו לרמת המחנה. משמאלנו, מרחק שלוש מאות מטרים מאתנו — גבול הלבנון, שם יעמדו עתה המכוניות המשוריינות, אפורות-חומות כמשטח האדמה. מימיננו — החרמון ומאחוריו קצות הרי הלבנון. סביב לנו — רוכסי גבעות כמחרוזת, ממולנו עמק החולה המשובץ אגם ובצות. ובאופק — אילת השחר.

לא היתה זו חויה מרוממת ומסעירה כאשר ידעה הארץ בעליות לישובים החדשים בשנה האחרונה. וניחא היה בכך — לא הרי עליה למחנה עבודה ארעי כהתיישבות וקבע. אף על פי כן היו הידים מזורזות בעבודה. מלאכת הגדר למחנה היתה בעצם תוקפה. קירות הצריפים לחדר אוכל ולמרפאה הוקמו במהירות ובידי מומחים. אוהלים ניטו ומכונת חשמל הותקנה ועמדות נחפרו. הכל כנדרש וכמקובל. גם מלאכת הגדר כבר החלה. ומרחוק על הגבעות — משמרות נוטרים.

ב. ח ב ס

„דבר“, ר' בסיון תרצ"ח — (3.6.38)

בהרי הגליל

גָּלִיל

רַתְּקֵנִי נוֹף גָּלִיל בְּחַרְצָבוֹת שְׁבִילָיו
וַיִּגַּל גָּלִיל לִי גֵיל וַיִּגַּל גָּלִיל לִי רָז:
פְּעָמַי דוֹר מֵעֵפִיל בְּנִתִּיב גְבוּרָה מֵאֶז,
אֶגּוֹד אֶת אֲנֶדֶת תַּלְיָתִי וְגוֹשֵׁת־קֶלֶב.

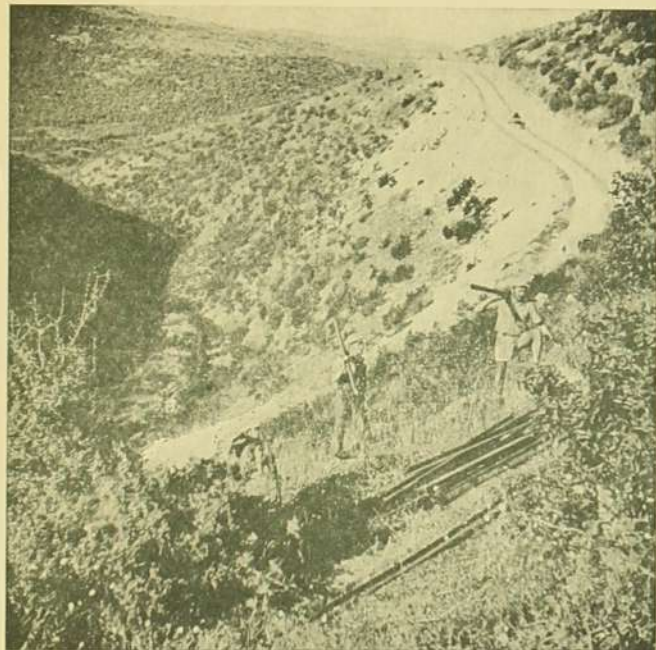
קֶסְמֵנִי צָחוֹר חֶרְמוֹן, בְּזֶהֱב שְׁקִיעָה מוֹפָן,
נִשְׁקַף אֶל מֵי מְרוֹם, בְּמִסְךְ־אֲדִים צֶלֶף;
שְׂדוֹת צְהַב־קֶמֶה, פְּרוֹשִׁים כְּמַגְלַת קֶלֶף
סִגְדוֹ לְחוּף יַרְדֵּן, בְּדָכִי גִלְיוֹ נֶחֱפוּ.

הִנֵּה אֲרֵאִם — יוֹגְבִים, כְּפוֹפִים עַל מַחְרְשֶׁתָם,
כְּאֵז, כֵּן גַּם עֵתָה, דְּרוֹכִים עַל הַמִּשְׁמֵר —
יָדָם תֹּאחֲזוּ בְּאֵת, גַּם אֲמוּנָה קִשְׁתָם.

כְּאֵז, כֵּן גַּם עֵתָה, הָרִים קָרְחֵי צֹאֵר
לְפִי הַגְּאִיּוֹת, סִמְכוּ עַל דְּבִשְׁתָם
הֲלֹא הֵן הַמְּצוּדוֹת בֵּינֹת גְּדָרֵי צֶבֶר...

מ. ור הפט

שמיר — מחנה הנודדים

הנוף המרתק

המרתק אותנו ביותר בזמן "טיולינו" לאורך הגדר, הוא הנוף המקסים והצמחיה הרבי־גונית, אשר אין דוגמתם ביתר איזורי הארץ.

מענין הוא האופי השונה לגמרי של הגליל המזרחי מן המערבי, בעלותך מעמק החולה בסבובים גדולים בהר התלול, הנך מגיע לעמק נרחב בין גבעות חשופות. הצבעים השולטים כאן הם חום וצהוב. לאשר תפנה — שדות תבואה נרחבים שהצהיבו, ובחלקם שדות שלף אחרי הקציר. רק פה ושם עץ רחב צמרת, העומד בכדי דתו מאות בשנים. בהמשך הדרך מתפתל הכביש יותר והעמקים צרים יותר. על פסגות הגבעות תראה מרחוק ישובים ערביים בנויים אבן אפורה וצבעם הולם את הגוון הכהה של הנוף. אך משעברת את תחנת ההסגר לבהמות, בית קטן ובודד המציין גם את הגבול בין

סוריה והלבנון, אתה נתון פתאום בנוף אחר לגמרי. מאחוריך הכל אפור, אך מלפניך — ירוק! הגבעות והואדים מכוסים שיחים נמוכים.

חורשות התאנים הגדולות של כפר ברעם מוסיפות חן לסביבה. הכביש מוסיף לעלות והסביבה מוסיפה להיות פראית. רק ישובים בודדים מוצאים כאן את מחיתם על ידי ניצול כל שעל אדמה בגאיות הצרים, אשר הוקפו קירות אבן. הקירות מונעים בעד גריפת הקרקע הפוריה ע"י הגשמים בימי החורף. הצמחיה הפראית בסביבה זאת עשירה ביותר. השיחים מתרוממים לגובה של כמה מטרים, אך ביניהם בולטים סלעים אפורים. ליד מנסורה, כפר ערבי־נוצרי קטן, אופייני הוא הצבע הירוק־כהה של עצי הדפנה המפיצים את ריחם המשכר על כל השטח. מכאן והלאה מתחיל המורד של הכביש, אשר עלה לגובה של יותר מ־800 מטר. העצמון, ההר הגבוה

ישוב הגליל ויפרח!

הגבוה בהרים, כבוד העצמון, נראה בסביבה הזאת היטב. בנסעך על פני הכביש מקדש למערב־דרום מתגלה הוא לפניך במלוא גדלו ועצמו, נאחו בזרועות מסולעות בקרקע, משאיר הוא מאחוריו בזנבו שרשרת הרים שאין לה סוף, נמוכים ממנו ומקוצצי ראשים.

שלא כהרי ירושלים הזועפים בשומ' מותם — ההרים האלה, שרובם ירוקים הם, חגיגיים ועליזים. לפרקים נדמה לך שאתה נמצא בתוך גן גדול שאין לראות את קצהו. אלון, חרוב, זית ונדמה גם שקד — כולם ללא פרי, בצורה שיחית, זרדית ומנוונת. מ„שבעת המינים“ שנשתבחה בהם הארץ נשארו כאן לפליטה התאנה והזית. והרי לא הרחק מכאן, מעבר להרים האלה, נמצאים כפרי הלבנון, השופעים פרי מכל המינים וענבים וירקות. גינת הירקות — עגבניות ומלפפונים וכמה גפנים יוצאי דופן, המצויים

ביותר בארץ, נראה כגבעה ירוקה בין גבעות ירוקות אחרות. ככל שיורדות הגבעות הן נעשות שטוחות יותר, לבסוף — עד כדי עמקים רחבים. אולם העמקים האלה אינם מנוצלים ע"י הפלח. רק עדרים בהמונים עוברים על פניהם והצאן מכרסם את העלים הירוקים והעסיסיים של השיחים הצעירים.

*

זמן רק לפני כן נגלה כבר הים והמגדל הגבוה של נהריה על שפתו. הנך יורד לתוך העמק החקלאי הגדול של באסה, המכוסה בחלקו התחתון יערות עצי זית המשתרעים על שטח של מאות דונמים. מרחוק תוכל לראות את הסלע של ראש־הנקרה (ראס' אל־נקורה) אשר רכסו נטוי אל הים כמו קיר. הסלע הזה סוגר את העמק מצד צפון והוא גם הנקודה המערבית הקיצונית של גבולנו הצפוני.

יוסף ב.

כתלם.

ליד הכפרים, מעידים במראיהם הרענן ושפע פריים, על טיב הקרקע והמקום.

על פני מדרוני ההרים, ובמקצת בעמקים, מפוזרות חלקות חטה בשלה, נמוכה ודלילה, שתלושה בידים גבעול־גבעול. יש לשער שהקרקע הזאת מוכשרה להצמיח חטה יפה יותר, החריש והדיש, נעשים בצמח־חמד ככתוב: „בשור וחמור“.

מקום נכבד לאין שעור תופס כאן הטבק. כל חלקה, מוכשרת ובלתי מוכשרת, חבויה בין סלעים וגלויה לעין, כל פינה נדחת שאפשר להגיע אליה ב„מסמר“ — מכוסים שתילי טבק, „שמים וארץ וטבק“. זהו כנראה הענף המכניס ביותר, את הטבק מוכרים לסוריה ולארץ ישראל. מזכירים אף בית חרושת עברי אחד שקונה כאן טבק ו„משלם יותר טוב מאשר הסורים“.

הכפרים מקננים לרוב על פסגות ההרים, בערמות מגובבות, אפורות ומעורפלות. יש גם כפרים בנויים במקומות נמוכים יותר, ואין כמעט הבדל בין המיושבים המוסלמים לבין הנוצריים. אלא שכאן בולטת הכפה הלבנה של המסגד וכאן — צלב צנוע. כן אין הבדל בין הפלחים הנוצרים והמוסלמים, על כל פנים אין הבדל חיצוני, אולם הנשים הנוצריות, ביחוד הדור הצעיר שבהן, נבדלות הרבה בתלבושתן, במראיהן ובהליכותיהן.

מים שותים כאן במשורה, אלה הם מי גשמים הנאגרים בבורות העשויים לכך ואינם מצטיינים בצלילות יתירה. לרגלי הכפר סעסע, סמוך לכביש, אפשר לראות בריכה גדולה, התופסת שטח של כמה דונמים. לא ברור, אם טבעית היא או ידי אדם כוננות. המים נאגרים בה כנראה בימות הגשמים וצבעם צבע הבוץ. הם משמשים להשקאת העדרים וכנראה גם לשימוש אחר,

אולי לכביסה. נשי הכפר נושאות אותם בפחים על הראש.

על אם הדרך, בין קדש־נפתלי לבין חניתה, על פני צלע הר מסולע וקרח הוצבה מצבה ועליה חקוק:

„כאן נרצח אליהו אבטיחי“.

מזרחית־דרומית, דרך הרים ועמקים, נראים שרידי המולדת של גבור הגליל.

— יוחנן מגוש־חלב, מי יגלה עפר מעיניך!

באנו הנה לביקור קצר. אבל עוד נשוב ונבנה את הגליל הנפלא הזה, העזוב והשומם כיום. ההרים האלה נחרתו בזכרוננו ובל־בנו, עמוק־עמוק. עוד ישוב הגליל ויפרח!

כפר אזור   מ. ט ש ר ק ס ק י

עם שמש בוקר

במורד ההר עוברת ומתפתלת בקעה עמוקה, אשר בהמשכה מראה שביל לבן לה. משם היא עולה פתאום במאונך, משובצת שטיחים רבי גוונים של ירק ותבואה ורוח קלה מניעה את השבלים כגלויים שקטים.

השמש שלחה קרנים ראשונות מתוך אודם הרקיע במזרח. ראשי השבלים הזהיבו, מעל לבקעה נישאו שני רוכסי ההרים, חומים ואפורים. וביניהם נראה מרחוק ים־החולה טובל בערפל. מתמזג הים עם הערפל ורק שני פסים צרים ונוצצים של קרני השמש המשתקפות במים, תוחמות ביניהם. ההרים הגבוהים במרחק, ספק ערפל וספק הרים. חריצים לבנים בחרמון, אלה הם חריצי השלג המתפתלים לרחבו של ההר־הענק. נוף מרהיב עין, אשרי העין שראתה יופי זה, אך לתארו קשה.

ותוך התמונה הנהדרת הזאת ניצבת
אבן־ביטון ועליה חרותות המלים: „פה
נרצח אליהו אבטיחי פועל הגדר“. אכן,
במקום זה השופע רעננות וחיים — כבו
עינים, אשר התפעלו מיפי מולדת...

משמר־זבולון אריה בילוביץ

ממנו, העדטר, השני בגבהו בארץ. רענן
הוא, מכוסה עצים ושיחים לרוב.
בין שני הרים אלה שוכן בבדידותו
הכפר סעסע.

משמר־זבולון אוסקה

מה רבים המראות בגליל

באנו אל הגליל בתקופה של הבשלת
התבואה. שדות חטה יפים וגבוהים יש
בגליל העליון. והגדר עברה והתכה בתוך
השדות המזהיבים בתבואתם. אז השתי כאב
על פרי האדמה שהולך ונחרב. אבל הגדר
אינה יודעת רגשות, היא עושה דרכה הלאה
בקו שהתוו לה. היא סוגרת דרכים, חותכת
גני פרי, גוזלת רצועות אדמה, אשר סקלו
ועיבדו אותן בעמל שנים. מחשבות נוגות
עלו על לבי, אך זכרתי את מעשי ההברחה
בהמון ואת כניסת אנשי הכנופיות דרך
גבול הצפון. השכל מקבל את הדין, אבל
הלב אינו רוצה להרגע, ומקוה אני, כי יבואו
ימים בהם נפרק אנו עצמנו את הגדר
הזאת, מהיותה או מיותרת.

מה רבים המראות בגליל, במשך יום־
עבודה אחד, מתגלים לך שטחים חדשים
ולכל שטח גוון מיוחד משלו. עוד לפני
יום יכולת לראות את החולה ומרחוק
נשקף לך החרמון עם הכפה הלבנה
בראשו, וכעבור יום — כבר חוסמים
הרים וגבעות את מראה החרמון. אבל לעומת
זאת מתגלה לפניך העצמון בכל הדרו, כענק
זקן בן אלפים שכל גופו מכוסה קמטים.
ולצדו של העצמון מזדקף אחיו הצעיר

יושבי ההרים

הצמחיה בסביבתנו מיוחדת במינה היא:
שיחים לרוב, אלון גמדים זעיר, דפנה
פראית (עץ חמוד, ראוי לתשומת לבם של
גננינו) ואלה, „והיית כאלה נובלת עליה“—
בימינו לא רק עליה נבל־קמלו, אלא כל
גזעה הצטמק ופניה כפני שיח עלוב ודל.
דרי ההרים הללו בהירים יותר מאחיהם
בדרום, ביחוד התושבים הנוצרים (האם
צאצאי שבט צפוני הם, שבא עד הלום בדרך
נדודיו, או שמא שרידי הימים של מסעי
הצלב הסוערים הם?) על פניהם, כעל פני
כל עם הררי, הטביעה את חותמה
האציל — אהבת החופש. ארץ טרשים והרים
ובקעות רוויי דם רבואות בשנים. כאן נפל
המכבי, כאן התאבק עם לגיוני הרומאים
יוספוס פלביוס. שרידים בני אלפים דובבים
אליך מכל פנה — מקדשי אלילים, קברות
עתיקים, שרידי מדרגות קדומות. ולא
הרחק ממנו הדרך הצבאית החומה, חריץ
בין נקיקי ההרים. אולי בדרך זו הובילו
ביום מן הימים גבורי ברי־כוכבא בעלי
אצבעות העשר את ארזיהם הכרותים? כיום
טסים בה במכוניות משוריינות ובהם אנשי
חניתה במלוא נשקם ובקובעי פלדה נוצצת.

יעקב כ.

נעו

הכביש הצבאי

באחד מימי אמצע החורף, חדשים רבים בטרם תעלה על הדעת תכנית הגדר, נודמן לי לעבור בכביש הצבאי בצפון הארץ, בו פזורות רובן של תחנות המשטרה לפיקוח על איזור הספר הסורי. 16 מספר התחנות, נדחות ומבודדות, שאורגנו בקיץ האחרון. ובנות טיפוס אחד הן — 10 שוטרים לתחנה, מהם ארבעה אנגלים, ארבעה יהודים ושנים ערבים בפיקוחו של סארג'אנט בריטי. 67 קילומטר אורך הדרך הצבאית. היא מתפתלת בין הרי הגליל ומישורי הסלעים בו ומבתרת את צפון הארץ לרחבה — כביש מטולה מוצאה ועד דרומה לראס-א־נְקורה תגיע. במהירות נסלל הכביש, במשך תשעה חדשים של השנה החולפת. אלפי ערבים מבני הכפרים הסמוכים היו הטורחים העיקריים בו וב־74 אלף לירה אומדים את הוצאותיו. רק מכוניות צבא נראות כאן מזמן לזמן ומכונית של משטרה או של מחלקת העבודות הצבוריות הממשלתית, הנוסעת לעניינה לתחנות הספר — לפיקוח על הבנינים שהולכים ומוקמים בהן. אחדות מתחנות אלו שוכנות עוד גם כיום באהלי צבא, בלתי מחוסנים כראוי בפני הסערה ובלתי מוגנים כל צרכם בפני גשמים עזים. אך מרביתן — בצריפים נאים, מצובעים יפה, בעלי יסוד מבוצר וחצר גדורה

עם עמדות בכל קצותיה. אף מגרש מסוקל יפה וגנה ערוכה בטוב טעם לכל אחת מהתחנות. התחנה הראשונה בגליל העליון שוכנת בקרבת ישוב עברי, צופה פני החולה ליד יסוד־המעלה ועד למעברות הירדן תרחיק ראות. אם נצפין עתה בכביש ראש־פנה—מטולה, ייגלו לעינינו משמאל אהליהם של ערב־אזביד, שהעברתם משטחי החולה וריכוזם כאן היה אחד ממעשיו של המושל אנדרוס שנרצח. מימין יראה לנו עתה הכפר הגדול מלחיה בקרבת מעין עין־מלחה — „מקום של ישוב יהודי בתקופת המשנה“. הלאה מזה צפונה משתרעת אדמת ביסמון בביצות החולה, אנו בקילומטר ה־217 של כביש ראש־פנה — מטולה, מכאן פונה הדרך החדשה. לעבר נבני־ישע פנינו עתה, הכפר המתואלי בהרי נפתלי, הוא מבורך בקבר קדוש למתואלים ולבדוים בני החולה. מקושט שטיחים יקרים חבוי הקבר הנערץ בצל שתי כיפות לבנות וזר לא יבוא בתחומיו. הלוך ועלה נישאים אנו בחסדו של נהג זריז, עד 700 מטר לגובה מעל פני הים הגענו. כל משטח ים סומכי לעינינו עם ביצות החולה המרובות ביותר בעונה זו, עם אגמים קטנים פזורים במישור רחב ידים, עם אבות הירדן בהבלעם בתוך האגם הגדול. וממולנו מערבה, סמוך מאד אלינו, הכפר הקטן קדש — הוא קדש נפתלי. למטה מ־300 מספר תושביו המוסלמים כיום — „עיר ידועה בימי בית שני במקום התבצרותו של טיטוס“. „במזרח הכפר חורבות גדולות ושרידי היכל רומאי, גלוסקמאות יפות מפותחות ציורים. — לרגלי הכפר במזרח שופע מעין חזק, במערב — מעין שני ועל ידו תעלות אבן עתיקות“.

אך אנו לא לקדש פנינו. לאחר שנתכבדנו בתה ריחני מוגש בידי שוטר עברי תורני (יחיד הוא עתה בתחנה, האחרים „יצאו פאטרול“), מפליגים אנו אל תוך ערפל מעובה וצוקי סלעים כים איך־סוף. אבנים חשופות, עקרות. קילומטר אחר קילומטר בלא סימן עץ ושיח. שריד של קיר עתיק מזדקר לעינינו, עוד אחד לא הרחק ממנו, ושוב מרחבי אבן וסלע לכל אשר תפנה העין. „האם לא זה הוא אחד השטחים אליו נישא מפעל „הגלילה“? — נשמעת שאלה. „אין דבר — ממחר השואל לנחם את עצמו — אנחנו נמציא טרקטור־כיס, הוא יחרוש בין הסלעים“. „כאן תקום חקלאות של יד — קובע ברצינות אחד המצונף בפרוות כבשים משובחת — נלך אחר הצאן, נחזיר את עטרת הזית לקדמותה, גם הכרם ועצי פרי יתנו תנובתם. בצפרנים נחשוף כל פירור של אדמה...“ ואין בינינו מי שיחלוק על דבריו של בעל הפרווה. הן כל הר וכל מישור, הגיא והנחל והסלע בסביבה זו — נהירים וידועים לו, כאדמת החולה מקום שלטונו. „השיך הגדול

של ביצות החולה וסלעי הגליל" — כך נכנהו בלבנו, אף נהיה שותפים לצערו על ערפל כבד זה המתכל להסתיר מעינינו את ה"ואדי הנפלא" ואת "ההר הנהדר". ואדי פארה העמוק הוא. וההר — הג'רמק, הוא העצמון הגבוה בכל הרי הגליל, 1208 מטר גבהו. אך אנו מתנחמים במראה אחר בלתי שכיח ופלאי אף הוא: הנה גבלענו בתוך הענן האפור-הסתום, ויחד אתו אנו מפליגים בממלכת האבן. לא נראה דבר, לא נחוש אף את הקרקע הסמוכה לנו, את שיחי האלון המבצבצים פרא בין אבנים וטרשים. "במרחק 50 מטר מהגבול אנו — אומר ה"שיך" — ממשלת הלבנון היא שכנתנו". אך אנו איננו רואים דבר. שוב מודיע הוא: "עכשיו הגענו לקרבת הכפר המוסלמי סלחה, כאן השלישית במנין תחנות הספר. לא רחוקה מזה היא גם גוש-חלב העתיקה". אך אנו איננו רואים דבר.

רק אחר כך, כאשר יצאנו כבר מתחומי סלחה ופנינו דרומה אל כפר ברעם — "המקום היה מיושב יהודים; בכפר שרידי בית כנסת מן המאה השלישית אחר הספירה" — נמוגו במקצת העננים ונתבהרו השמים. והיה הדבר הראשון שנתגלה לעינינו בכל תחושת המציאות — גל אבנים לבנות מסודרות כמצבה בצורת אריח: הגבול. "אבל האדמה משני העברים אחת היא" — העיר מישהו, והכל הסכימו אתו: אכן, אחת היא האדמה. כי תעבור המחרשה ומשכה מענית ארוכה בהעלם אחד, מהכא להתם. כה קרוב הגבול כאן, עד שבנקל ובבהירות ייראו שני הכפרים הסמוכים בתחומי הלבנון. גם עדר סלחה, הכפר הגדול, נראה קרוב ובהיר וכן עצי התאנה בנשירתם ומספר הזיתים המדולדלים. ושוב מצבת גבול, עתה סמוכה היא עוד יותר לכביש. גם תחנת מכס כאן וואדי עמוק ואבנים לרוב ואף מכונית עם נוסעים ערבים לקראתנו — הראשונה שפגשנו מאז עלותנו בכביש החדש. הם משתוממים על מציאותנו כאן לא פחות מהשתוממותנו אנו על הופעתם הם בממלכת אבן זו. בצלע ההר תקוע הכפר ברעם עם הכנסיה שלו, למעלה מ-600 מטר גבהו והרים גבוהים יותר יקיפוהו. במורד הכפר, בבית אבנים טחוב ביום זה של גשמי זעף — שם תחנת המשטרה. שוטר עברי בדמות רב-טבחים ועקרת בית, קידם את פנינו בצהלת השתוממות: "כל כך הרבה יהודים בבת אחת!" ועיניו מנו ישר והפוך את כל הששה כולם שבמכונית. כמה רצה להשהותנו במקום, לפחות עד כדי ביקור בשרידי בית הכנסת העתיק וליד הכתובת העברית במשקוף הבית. אך אנו ממהרים עתה לעבר הכפר סעסע, היא סעסע העתיקה — "היה מיושב יהודים בימי הבינים". לאט לך, הנהג, על עברי פי פחת אנו עושים דרכנו עתה. חלק ומשובש הכביש ותלול ועמוק הערוץ.

שוב תאנים נשירות ומספר זיתים עתיקים ושיחי אלונים חרבים וערבי מהלך אחר מחרשה של עץ — החורש הראשון מאז יצאנו לדרך. והרי גם סעסע. באוהלי צבא שוכנת התחנה כאן עד אם ייגמר הבנין, בו שותפים לעבודה אנשי מחנה האסירים הערבים במקום ומספר פועלים עברים מחיפה, שהרחיקו עד הלום בבקשם יום-עבודה. מעתה חסל סדר איזור צפת. מכאן אנו נוסעים לאקרית, הכפר הנוצרי בנפת עכו, לא הרחק מתרביחא. מעודה, אף מרנין הוא מראה הבחורים העברים, רעננים ואמיצים, שהעזו לעמוד על משמרתם כאן. גם תחנת אקרית עודנה שוכנת באוהלים שטופי גשם זה שהגביר את זעפו פתאום. באופק מתגלה קצהו של הים התיכון וממולו — שלוחות ראשונות של הרי הכרמל. עתה מופיעות גם חלקות אדמה מסוקלות, ניכר רוח יותר באדמה ובאוויר ואף בשמים על ראשינו. אנו נוסעים אל הכפר באסה, היא בצת, מערבה מאדמות חניתה. „המקום היה מיושב יהודים במאות הראשונות לאחר הספירה. אחת מערי הגבול בתקופת התלמוד, כיום כפר גדול מוקף הרבה כרמי זית, בו בתי בדת גדולים ושמנו מפורסם בכל הסביבה“. אף עצי הדר מופיעים כחלוצים לקראתנו וקרני שמש בוקעות מבין העננים. עוד כברת דרך מקולקלת, אם נעבור את הגשר הבנוי על פני ואדי כרכרה, והרי חזרנו שוב לשעה קלה לממלכת האבן — הר סלע תלול וחד, צבעו אדום בהיר ופיות מערותיו מטילות אימה. כלניות כאן ורקפות ובחור גרמני צעיר השואל בלהט נעורים: „אבל מה נשמע אצלנו, בציונות, בענינים החשובים, יהיה טוב?“

רק ששה קילומטר נותרו לנו עתה עד לכביש ה„טוב“. ולא ארכה השעה עד שסערו גלי ים אפורים נכחנו ומשטח של חול צהבהב השתרע לרגלינו. לראסר אינקורה פונים צפונה, אך אנו הדרמנו לעבר עכו, והרי גם תחנת „באסה שניה“. מארבעת השוטרים העברים כאן — אחד שחרחר מהודו, אחד מעטרות בהרי ירושלים, והשלישי גרמני — מאנשי האגודה האקדמאית הציונית ק. י. פ. וסטודנט לרפואה בעבר... מעתה — גדרות צבר ופרדסים שופעי פרי שטרם נקטף. מכפר כזיב עד נהריה לא רחוקה הדרך גם במצב זה של רעב ועיפות בו הגענו לכאן. עכשיו אנו עולים בדרך „שקטה ובטוחה“ — כביש עכו-צפת עם רדת היום. מאחורינו אדמת הישוב החדש של חברת „ראסקו“, משמאלנו הדרך לתרשיחה, וחולפים על פנינו — שרידי האקואדוקט העתיק של סביבת עכו, המפליאים כל רואה בבנין העמודים שלהם. מימין מחנה של צבא, משמאל תחנת הנסיונות הממשלתית לנפת עכו, ומשני עברי הדרך — ברושים ואקליפטוסים ונוף הדקלים

המפורסם לנוי מזרחי. אנו פונים שמאלה בכביש המוביל לצפת, אף מעלים זיק של תמהון בעיני שוטר הדרכים שלא ראה מעשה נועז כזה מכבר. ואמנם, שומם הוא הכביש בעתים אלו בארץ ישראל, רק משמר צבא בדרך סיורו תפגוש, ואוטו משא ערבי אשר כאילו נתעה לכאן עם דמדומי הערב. שטחי מישור של חול, נושאים שדות בצורת — בראשית הדרך, וחורשת זיתים ענפים בין הרי צפת — בסיומה.

אך בינתיים רד היום, גם הגשם חידש שטפו ורק בקושי אנו מבחינים עתה בשני הכפרים הסמוכים על הרמה משמאל — אל־בענה וצפונה לו דיר־אל־אסד. עוד קודם, בהיותנו במג'ד־אל־כרום סמוך לכביש, ובו שוב אחת מתחנות המשטרה, שלטה כבר האפלולית. בית־הכרם שבגליל הוא כפר זה — „מכאן מתחילה בקעה רחבת ידים העוטה עצי זית רבים באורך קילומטרים אחדים“. אך אנו לא ראינום. כן נבלע בחשכת הלילה הכפר הגדול א־רמה, הוא רמת נפתלי, בו נמצאת מלבד תחנת משטרה נוספת — גם „כתובת גדולה של בית כנסת עברי מהמאות הראשונות אחרי חורבן הבית. הכפר מיושב נוצרים ודרוזים ובו בתי־בד עתיקים“. שוב חורשות זיתים באור ירח עולה. ים כנרת ואורות טבריה קורצים מרחוק, מישוהו מנסה לנחש את מקומו של קבוץ „בתלם“ בעבר ההוא. ועל ההר למעלה — צפת נעלמת ונגלית. „בקילומטר ה־34 רואים בצד ימין את תחנת הנסיונות החקלאית על שם הנציב העליון, סיר ווקופ. התחנה מספקת שתילי עצי פרי לכפרים בסביבה. על הגבעה ליד התחנה נמצאות חורבות א־שבה, היא באר־שבע שבגליל, עיר מבצר בסוף ימי הבית השני ושימשה גבול בין הגליל העליון והתחתון. אחרי תחנת הנסיונות פוגעים במעין גדול, הוא עין פרדיה. מזרחה לו הכפר פרדיה, הוא פרוד שהיה מיושב בימי התלמוד ולאחריו. מכאן מתפתלת הדרך ועולה בהרי הגליל העליון. בראש הפסגה רואים את ים כנרת, הרי הגולן והרמה של עבר הירדן המזרחי, בדרום — את הרי הגליל התחתון, הר התבור, גבעת המורה והרי הגלבוע. בקילומטר 43 באים לכפר מירון, היא מירון הידועה בימי בית שני כאחד המבצרים החשובים והיתה מיושבת בתקופת המשנה. פה היה מקום מדרשו של רבי שמעון בר יוחאי. ממירון עוברת הדרך מזרחה בין הרים חשופים עד לעין זיתים — ומקץ 54 קילומטר מעכו מגיעים לצפת“. יש להוסיף: צפת העניה, המדולדלת, אשר גזירת העוצר באותם הימים עוד הוסיפה לה נופך של שממון ועזובה.

הגנת הגבולות

גדר התיל וגבול הצפון

מה היא משמעותה של גדר התיל בצפון הארץ. הוי אומר: גבולות הארץ בצפון רעועים מבחינה אסטרטגית, פרוזים לצד הארצות השכנות, סוריה והלבנון, פרוצים לשכירי הטרור ולמבריחי הנשק מסוריה לארץ-ישראל ופתוחים לשודדי העדרים ומבריחיהם. גבולות אלה, המתחילים בסולמה-של-צור (ראס-אל-ינקורה) מערבה לחניתה, ונמתחים לכל רוחב הגליל העליון עד קדש-נפתלי שבמזרחו, חסרים כל בצור ומעצור מצד הטבע. הגבול עולה הרים ויורד בקעות, אך המעבר מן הגליל העליון הבריטי לגליל העליון הצרפתי, הוא נוח ובלתי ניכר כל עיקר. אלמלא גלי האבן, המזדקרים כפעם בפעם לארכו, לא יבחין ההלך בגבול הזה, ובנקל יעבור מן הכפר הארצי-ישראלי מזה לכפר הסורי-הצרפתי, הסמוכים זה לזה והנשקפים זה על פני זה. דיה סקירה חטופה על המרחק שבין הגבול המדיני הזה ובין נהר הליטאני, המבקיע לו דרך בנקיקן העמוק התלול והצר, והקובע את גבולה הטבעי של הארץ מצפון, כדי לדעת עד כמה גדול הוא שטח הגליל העליון אשר נגזר מעל ארץ-ישראל הקטנה וסופח לשטח המנדט הצרפתי בסוריה. הגבול המדיני בצפון טעון היה חזק וביטוח זה כבר, אך רק בשנה שעברה החל השלטון האנגלי בבצור זה, בסללו את הכביש הצבאי החדש לאורך הגבול. ואולם ה"פרוץ" בגבול הארץ בצפון, נשאר בכ"ז מרובה על ה"עומד" תחת פקוחן של תחנות-המשמר הקטנות שהוקמו לארכו: אנשי הטרור ומבריחי הנשק הוסיפו לפעול את פעולתם במחשך, כשהם נעזרים בגאיות, בסבכי-היער ובתושבי הכפרים הבקיאים בכל המעברים.

וכך עלה הרעיון על גדר של תיל לאורך הגבול.

אפשר להקשות: מדוע עובר הגבול בלב הגליל העליון? מדוע הוא מבתר את הארץ לשנים? מדוע נקרע בכלל מעל ארץ-ישראל הקטנה כל השטח של הגליל העליון הצפוני עד נהר הליטאני? מדוע לא התלכד הגבול המדיני מלכתחילה עם נקיק נהר זה, שהיה עלול להגן אולי על הארץ יותר מאשר הכביש הצבאי וגדר התיל גם יחד? מדוע פונה הגבול פתאום מקדש-נפתלי שבמזרח הגליל העליון צפונה, לאורך שפת ההרים עד כפר גלעדי ומתולה, כשהוא מקיף את כל עמק החולה? מדוע מהווה עמק החולה מעין "חצי אי" או "לשון" שלוחה מתוך שטח המנדט הבריטי אל תוך שטחי המנדט הצרפתי, כך שהוא מוקף משלשת עבריו שטחים סוריים?

עוד בשנת 1916, בעצם ימי המלחמה העולמית, קבעו אנגליה וצרפת את

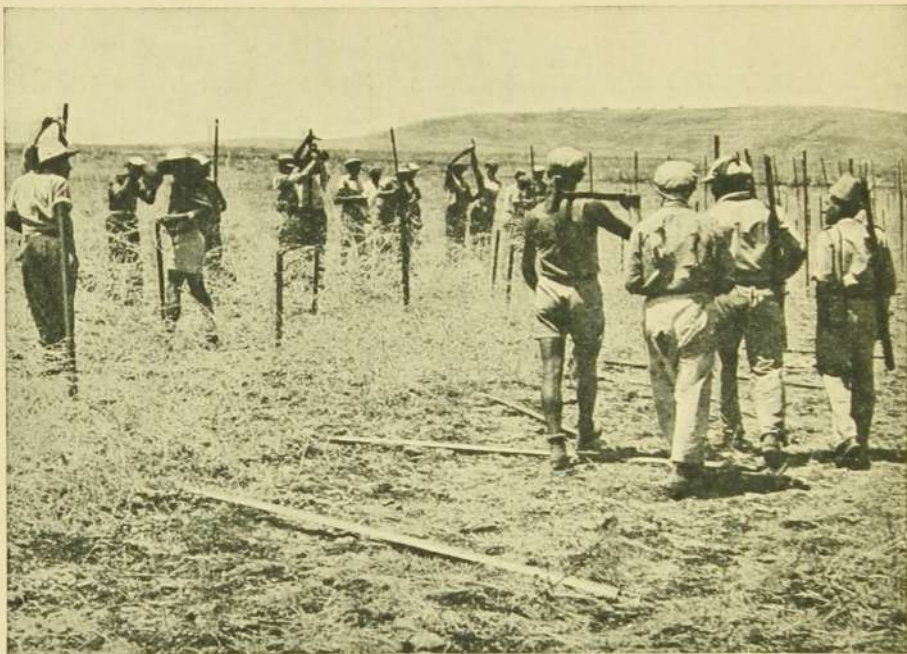

חלוקת ארץ-ישראל וסוריה ביניהן. לפי החוזה החשאי (הידוע בשם „חוזה סייקס-פיקו“), שנחתם ביניהן באותה שנה, צריך היה הגבול בין השטחים הנכבשים לעבור מצפון לעכו ועד דרומה לים כנרת. אנגליה בקשה בארץ-ישראל עמדה אסטרטגית לשמירה על ים-סוף, שהוא עורק התחבורה בין בריטניה הגדולה ובין הודו ואוסטרליה. מפרץ-חיפה הוא מעגן אסטרטגי נוסף בים התיכון. וכן תחנת-קבול לנפט-מוסול, שהיה עתיד לזרום אל המפרץ הזה. עיני צרפת היו לסוריה וללבנון. היא דאגה להבטיח לעצמה רצועת-חוף ארוכה ככל האפשר. אלמלא הכרזת בלפור, שערערה את הגבול המותנה, היה אולי חלק ניכר של הגליל התחתון והגליל העליון בשלמותו נשארים תוך שטח המנדט הצרפתי עד היום. עם הכרזת בלפור נתחדש המשא ומתן על הגבולות. אנגליה, שהאמינה בלב תמים בחדושו וביצובו של הבית הלאומי לעם ישראל, חזרה ודרשה את הגבולות ההיסטוריים והטבעיים של הארץ. היא ראתה בנהר הליטאני את מקור הכוח והאור לארץ הקטנה (תכנית רוטנברג עלתה רק בזמנים מאוחרים יותר) וע"כ גם את הגבול הטבעי ההכרחי של ארץ-ישראל. אך צרפת נאותה לותר רק על פינה אחת של הגליל התחתון ועל החלק הדרומי של הגליל העליון. הגבול נעתק, איפוא, מן הקו צפון-עכו — דרום-ים-כנרת אל הקו סולמה-של-צור — קדש נפתלי. אחת הסבות לכך היה, כנראה, הישוב המתואלי הגדול, הנמנה על כת השיעים באיסלאם והמרוכז משני עברי נהר הליטאני, אילו היה נהר זה נקבע גם כגבולה המדיני של הארץ, היה עם המתואלים מתפצל ונבלע בשני שטחים מנדטוריים שונים.

בשנת 1924 חל השינוי האחרון בקביעת גבול הצפון. עד שנה זו היה הגבול יורד מקדש-נפתלי אל עמק-החולה ומבתר גם אותו לשנים. מתולה, כפר-גלעדי ותל-חי היו תלושות מעל ארץ-ישראל במשך שש שנים רצופות לאחר גמר המלחמה העולמית, ורק לאחר משא ומתן ממושך, בו נדון גורלן של הנקודות העבריות האלה, נאותה צרפת לותר גם על צפונה של עמק החולה ולכלול את הנקודות בשטח המנדט הבריטי.

הכרזת בלפור ושלוש הנקודות העבריות בקצה עמק-החולה, הן הן שקבעו לאחרונה את גבול הצפון! אילו היה ישוב עברי צפוף בימי כבוש הארץ ע"י האנגלים גם בהרי הגליל העליון הצפוניים, כי אז היו בודאי גבולות ארצנו רחבים מאשר הם כיום.

י. ברסלבסקי

עם הגודרים (בין טלכיה לברעם)

א

תכנית מגן גדולה וחשובה מתגשמת עכשיו על גבולה הצפוני של הארץ. אפשר נועזה היא ו"מהפכנית" מדאי וטרדנית ביותר לפי מושגי ההגנה שגילו השלטונות במשך שנתיים אלה. אבל, נדמה, פשוטה למדי ולא בלתי מצוייה בארצות שהועמדו כארצנו בפני התקפה עקשנית וממושכת זו השנה השלישית, ולאחר שהוצאו כבר למעלה משני מיליון פונט לצרכי הגנה — מלבד הוצאותיו של הישוב העברי בשטח זה, ומחוץ לסכומי הנזקים, כמובן. הכוונה — לגדר התיל המוקמת לאורך גבול סוריה והקרואיה „חומת טאגארט“ על שם יוזמה, אשר יותר מקודמיו ירד לעמקה של שאלת הבטחון וביקש בלב תמים וברצון כן פתרון שלם ולימים ארוכים.

כשאתה עומד בהרי נפתלי ומשקיף מזרחה ורואה את נחל העופרת הדק המכחיל בישימון הפרוץ, חוצה ועובר שדי בר וערבות קוצים, כרמי זית וגבעות טרשים, מפלג ומכנס, פורץ וגודר, מעמק החולה לגבול ים — אין אתה צריך לחכמת אסטרטיגיה כדי להכיר, כי מעשה רב, אולי המעשה המכריע בהבטחת שלומה ועתידה של הארץ, הולך ונעשה במקום הזה. פקעת סבוכה זו של תיל, המגיעה במקומות התורפה, בסתרי הרים וגיאות, לרוחב של ששה מטרים ולגובה

של שני מטרים ומעלה, ונישאת על ארבעה טורים מקבילים של עמודי ברזל; עשרות מגדלי הצופים הגבוהים והבצורים עם הזרקורים בראשיהם המוקמים לאורך כל הגדר והכביש הצבאי המקביל לו; תחנות הצבא והמשטרה הגדולות והמציידות שיוקמו גם הן לאורך הגבול לשם ריכוז השמירה במגדלים וחיווק ההגנה בשעת הצורך — כל אלה מצטרפים יחד לתריס אדיר הראוי באמת לשם חומה. ודאי אפשר היה לחבול בגדר שלא הושלמה כל תכניתה, ביחוד באותם הימים שהשלטון הטיל משום מה את האחריות לשמירתה על שכם בוגיה בלבד. עבור לא עברו את הגדר גם אז. לאחר שתושלם התכנית במלואה ודאי לא תעברנה רגל כנופיה, ואם תעבור לא תקצור ברינה את עמלה.

אכן, מעשה גדול ומכריע עושה השלטון הפעם. אך ככל שאתה מסתכל בשממה הזאת מסביב, הפרוצה לכל רוח, ללא חיץ כלל, כמעט ללא ישוב, אינך יכול למנוע מעצמך רגש של תהיה: האמנם זה היה גבולנו עד היום? הן כל הקו הזה מתחנת הגבול בראש פינה עד תחנת הגבול בראש הנקרה אינו אלא פרצה גדולה אחת, מפותלה ועקובה, הקוראת לשודד. ומה פלא, שאין גבול ליסורינו אם אין גבול לארצנו?

ואין להמלט מאותה שאלה נושנה: מדוע אך עתה נעשה הדבר? על שום מה הוכרחנו לעבור את כל השלבים המרובים הללו במלחמה נגד הטרור, עד שהגענו סוף סוף לגיוס כוחות הגנה יהודים ולתפיסת קני מרצחים גדולים ביותר ולסלילת כביש על גבול הצפון, ועד שזכינו לביצור של ממש, לחומת מגן זו? והנה בא מיניסטר המושבות והסביר בפרלמנט, בכל התמימות, שיש כאן משום התפתחות היסטורית, כביכול, שהנה עכשיו, לאחר שנתברר כי הטרור יונק בעיקר מסוריה, ראתה הממשלה לטוב לגדור את הגבול הזה. עכשיו, ועד עכשיו מהיכן יניקתו של הטרור? ופרשת קאוקג'י מהי אומרת? וכי היה בכלל יום אחד בתולדות המרד הערבי שלא זרמו אליו אנשים ונשק דרך „הגבול“ הזה? וכי היה יכול לעמוד על רגליו חודש אחד אילו הוקמה חומה פחותה מזו לפני שנתיים?

ושם אותם הספקות המענים: מה כאן? חוסר תבונה ונסיון באימפריה הבריטית — והרי מר טאגארט לא הרחק מכאן היה, בהודו — או חוסר רצון וחוסר אחדות בשלטון, שידו האחת בונה והשניה סותרת ושהצד השווה שבשתיהן הוא: אל תעשה היום את שאפשר לדחות למחר. האם לא היו כל שנות הדמים הללו פרי פוליטיקה לא מוגדרת בארץ לא גדורה, פרזון מוסרי בתוך פרזון גיאוגרפי?

ואין זה ענין של תהיה על העבר וחקר לב שליטים. אין גורלנו ודרכנו נעשים קלים יותר אם אנו מפרשים את דרך ממשלת המנדט כך או אחרת. הדאגה המעיקה היא למחר. נראה שהשלטון הבין עכשיו, כי אין בכוחו של מחנה הגודרים לבדו לשאת באחריות לשמירת חלקי הגדר המוגמרים הנמתחים כבר על עשרות קילומטרים, כי לגבורה תיחשב לו, אם יש בכוחו להגן על העבודה השוטפת ועל העובדים המפוזרים על פני קו של שמונה קילומטרים ויותר. האחראים לבטחון יתקנו ודאי את אשר עיתו מבחינה זו עד היום והחומה תושלם במהירות על כל מגדליה ותחנותיה, שאת הקמתם היה צריך אולי להקדים לבנין הגדר עצמה.

אך מה יהיה לאחר שתושלם המלאכה? האם תמו בזה הנפתולים? לא. גם חומה זו עלולה להיות לקיוון של יונה, אם לא ימלאו אותה כוח הגנה כראוי לה. מבשרנו חזינו, כיצד אפשר לרוקן מתכנם תעודות ומפעלים. „חומת טאגארט“ לא תמלא את תעודתה, אם כוח השמירה וההגנה הקבוע בה לא יהיה מסור ברובו המכריע לידי אלה שהקימוהו ושפכו את דמם עליה ואשר אין כמוהם בארץ הזאת חרדים לשלומה ולתועלתה ולמשגבה של חומה זו — לבני העם היהודי. העם אשר ההגנה על גבול הארץ היא בשבילו לא ענין של מילוי חובה או לואליות לשלטון, אלא הכרח של קיום וצו חיים — הוא הוא השומר הטבעי על חומת הגבול.

ב

וכשאתה מפנה עצמך מן החומה אל בונייה ורואה אותם בעבודתם ובחניתם, אי אפשר שלא תרגש לחזיון הזה המאיר אליך באור ימי נחמיה. מפוזרים על קו ארוך כשמונה קילומטרים, עומדים בחורי ישראל כפופים על עבודתם בתוך שממה רוחשת איבה — והצבת והאקדח והפטיש עם הרובה כרוכים על צדם. ולאחר ששמעת על הלבטים שקדמו לעבודה זו, שהנה אפשר היה שלא תיעשה כלל, או שלא ימצא לה עושה, או שידים אחרות יעשוה, עד שבא הפועל העברי ונטלה עליו — ירעד הלב לזיווג הגורלי שבין החומה לבוניה ותתעצם האמונה בגזירת ההיסטוריה אשר לא תכזב. לא תבנה החומה בידי אחרים, כשם שלא תחיה הארץ אלא בידים אלה. הם, שהארץ הזאת היא להם מקלט יחיד, רק הם יעלו בפרצותיה, רק הם יגדרו גדריה. ונדמה, הכרה עילאית זו של צו הדורות ממלא, מדעת ושלא מדעת, כל

בחור במחנה הזה. ומעל לקטנות היום, עם כל הרוגזה וההתלוננות שאתן, חופף איזה מעטה של זיו הקורן גם מעיניו של כל אחד. יש קול הקורא ממעמקים וכל אחד שומעו, על כרחו ולפי דרכו.

כחשיבותה של החומה לשלומה ועתידה של הארץ, חשיבות עצם בנייתה למבחן כוחו של העובד העברי והסתדרותו. עוד לא עמדו אצלנו בפני תפקיד ברה"קף כזה ובתנאים כאלה. מחנה של אלף איש במקום שמש ומרוחק מישוב עברי וממים, בסביבה אויבת וחורשת רעה כל הימים, מחנה ארעי, צוען, צבא עבודה במלוא משמעותן של שתי המלים — הנהלתו, כלכלתו, שמירת בריאותו, הגנתו, סידור עבודתו — תעודה קשה היא ונסיון חדש המצריך ראייה מראש ובינה במחר וחשבון לכל צעד ושעל. וסולל-בונה, שעצם זכותו בעבודה זו בשביל היד היהודית הוא הישג מדיני רב ערך, עמד גם במבחן ההגשמה, הוא והכוחות שחוברו עמו למעשה-יענק זה. ולא רק בסדרי העבודה ובארגון העצמי המעולה של כוחות הבטחון — 200 איש — ותכנית ההגנה בשדה ובמחנה, אלא אף בתנאי החיים. הגודרים לא ישאו עלי חטא אם אגיד — אף אין דברי גורעים מרוח הגבורה וההתנדבות המפעמת את פעלם מצד הסכנה לחיים המאיימת כאן במדה גדושה — כי שאר תנאי העבודה והחיים אינם מניחים מקום להתגדר בהקרבה יתירה. עבודה לא קשה, באוויר טוב וקל, בשכר טוב ביחס (30 גרוש ליום) ובמזון מספיק — דבר לא שכיח הוא כיום במקומות הכיבוש. ודאי, לינה באהלים ולעתים בסערות אבק, חוסר מקלחת, אוכל יקר יותר, גם קר כי מובא הוא ממרחקים — מחיפה — באין ישוב יהודי קרוב שיוכל לספק מנה כזו. אבל איש יהודי שעלה בגורלו לשרת בימי מלחמה שנתיים שלש בצבא עם זר — אם בתפוצות הגולה במערב ואם באימפריה התורכית — ואפילו מי שלא טעם אלא טעם כבישים ראשונים בארץ וקבוצי פועלים במושבות מלפני שנים עשרה שנה — לא יראה ב"עבודת צבא" קצרה זו של חדשיים-שלשה לעם ישראל בתנאים אלה, סיבה למרירות לב. אפשר גם שישתומם לא מעט לרוח הנכר הנושבת לפעמים מפי פלוני אלמוני, רוח שנצררה בתרמיל ממעמד אחר והובאה להרים אלה, במקום שדרושים הבנה ויחסי חברות לעבודה ולמסדריה. אך כאמור, אין רוח נכר זה מצויה במחנה. רובו ככולו אינו נתון להפלגה בקטנות נוכח המעשה הגדול הזה של העליה בפרצות. וכשם שאינו ממעט את דמותו הלאומית, כך אינו מקל בקשי ביצועו ואיננו רואה עצמו כמקבל עבודה, אלא כשותף בהעפלה לשיאים לא נחקרים.

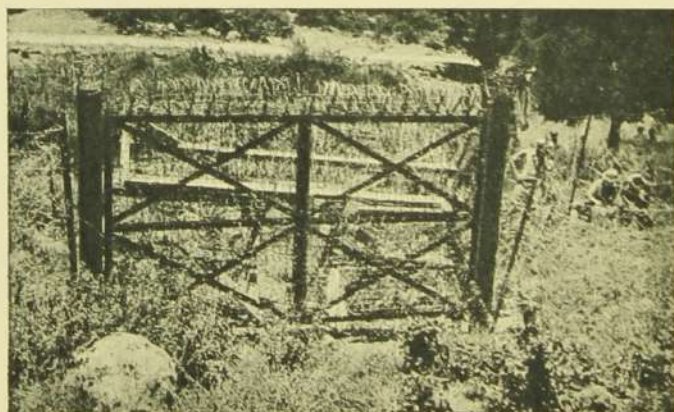
ועוד קו אחד למחנה זה והוא סמלי ומעלה הרהור נוגה. לא היה עוד מחנה

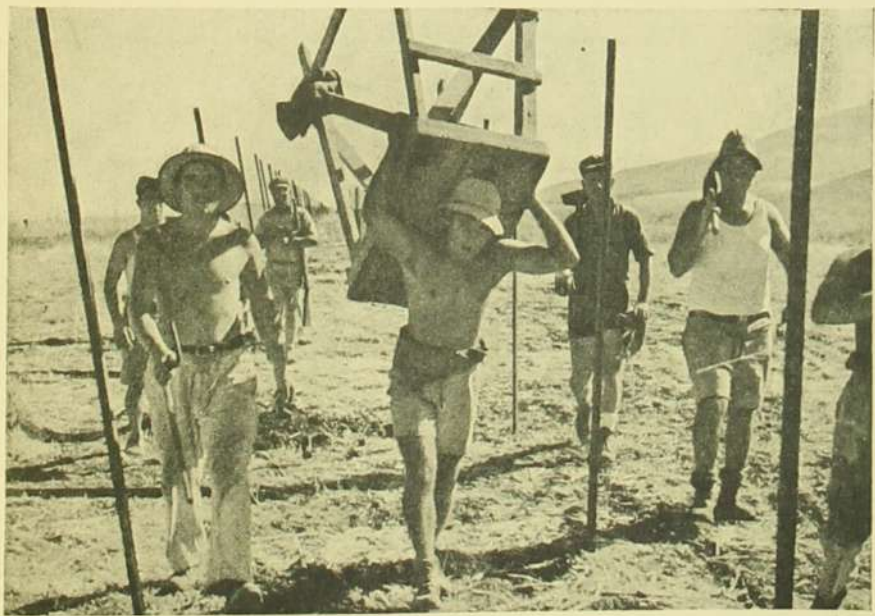
עבודה והגנה כזה לקבוץ גלויות ודעות ונטיות ומפלגות; אף נמצאה הדרך לספק את צרכיו הרוחניים של איש פקיעין ותימן והמזרחי ואגודת ישראל. בבואת הישוב, זעיר אנפין של העם העולה, כמו שהוא, עם כתבי היחש ובלעדיהם, עומדים כאן מאוחדים מול האיבה המציצה מאחורי כל סלע, אחד הגורל ואחת התעודה, כי אחד האסון ואחת ההצלה.

ושוב שאלה נושנה, הצורבת באש השנים הללו: מדוע לא יהיה מעשה הבנים סימן לאבות? איך לא יהיה מחנה האלף הזה ומחנות האלפים הזרועים בחניתה ובטירת צבי ובגבעת עדה, סמל ודגל — עכשיו, כשאחרון הקרקע עומד להשטט מתחת לרגלים, ושארית כוחות הליכוד מתפוררים ומתפרדים, ואוכלי עמם מבפנים משתוללים על הקברים, מול גולה רמוסה ומעוללת בעפר, העולה יום יום לגרדום?

מ. בוגדן

„דבר“, ב' בתמוז תרצ"ח — (19.7.38)

הגנת גבולות הארץ בימים קדומים

השאלה של הגנת הגבולות העסיקה את תושבי הארץ עוד בדורות הקדומים ביותר. ביחוד היתה הגנה זו חשובה בימי שלטון הרומאים בארץ ישראל, במאות הראשונות לספירה הכללית. לאורך עבר הירדן מזרחה עבר גבולה המזרחי של ארץ ישראל הרומאית, שהיה גם גבולה המזרחי של מלכות רומא הרחבה בכללה. הרומאים העריכו כראוי את סכנת המדבר וידעו היטב את נודדיו הערבים, המתפרצים אל הארצות הסמוכות להם. סכנה זו היתה צפויה תמיד ליושבי ארץ ישראל ולכל הארצות הסמוכות לה, שנכללו באימפריה הרומאית. מלבד סכנת הערבים הנודדים היתה אורבת במזרח גם אימתה של ממשלת הפרסים — האויבת הגדולה ביותר של הרומאים. שלום הגבול המזרחי של ארץ ישראל ושלות תושביה, הבטיחו את התנועה המסחרית בין המזרח והמערב בדרכים אשר הסתעפו לאורך הגבול הזה. לדרכי מסחר אלה, שהיו אז דרכי המסחר העולמי,

היה ערך כלכלי רב באימפריה הרומאית. לפיכך בצרו הרומאים היטב את גבולם והשיגו עליו בעין פקוחה.

לאורך כל עבר הירדן המזרחי, על שפת המדבר והישוב, הוקמה שורת מבצרים ומצודות. שורה זו ידועה בשם ערביקוס ליימס (השורה הערבית) והחילות המיוחדים שהופקדו על הגנת השורה הזאת נקראו ברומית: לימיטאני. שורת המבצרים התחילה בצפון סוריה ונמשכה דרך כל עבר הירדן עד דרומה מאילת (עקבה) אשר במפרץ ים־סוף. ארכה היה 420 ק"מ בערך והיא נמתחה בכיוון מסילת הברזל החג'אזית העוברת בימינו מדמשק אל ארץ ערב. בחלקו של שטח זה עובר עכשיו הגבול בין ארץ ישראל ובין סעודיה (ממלכת הוהאבים) מרכזי הצבאות הבריטיים כיום. רבות מן הבעיות שהעסיקו את הרומאים בימי שלטונם בארץ בהגנת גבולותיה, הן למעשה גם בעיות המדיניות הבריטית בימינו. קו הגבול, נקודות הבצור ושדות ההגנה, הם אותם של הרומאים. רק דרכי הבצור וההגנה השתנו, בעקב התפתחות הטכניקה וטכסיסי המלחמה. בימי קדם התנוססו מבצרים מוקפי חומות רמות ועליהן בליסטראות לזריקת אבני קלע, ובימינו — מחנות מוקפים גדרות תיל דוקרני המוכנות לחישמול. בימי קדם — קשתות ומגנים, ובימינו — רובים ופצצות. בימי קדם — לפידים, ובימינו — זרקורים. בימי קדם — רוכבי גמלים, ובימינו — מכוניות משוריינות ואוירונים.

רוב המבצרים אשר הוקמו על ידי הרומאים היו מתנוססים על פסגות הרים רמים, בצדי עמקים ומעברים אשר בהם עברו דרכי המדבר לפני הארץ. כל מבצר היה בנוי בצורת מרובע, בפנותיו מגדלים וסביבו על פי הרוב חפירה עמוקה — חל בלשון התנ"ך. חצר המבצר היתה רחבת ידים ושמשה מקום כנוס לתושבים הבלתי לוחמים בימי התקפה, ואכסניה לעוברי אורח ולסוחרים נודדים. אם המבצר היה רחוק ממעין, או נהר איתן, היו חופרים בו או מחוצה לו בריכה בשביל מי הגשמים. הצבא שחנה במבצרים היה רגלי או רוכב, על פי הרוב על גמלים קלי רגלים, כדוגמת הגדודים של רוכבי הגמלים (בערבית: היג'אנה), אשר בצבא עבר־הירדן או של מדבר סיני בימינו.

עד ימינו אלה נשארו לארכו של עבר־הירדן שרידים רבים של מבצרי הרומאים. פה ושם נגלו כתבות רומאיות המספרות על מבצרים שונים, פוזרנים או קסטראות, שהוקמו בכספי הממשלה לצרכי הגנת הארץ. בין המבצרים נסללו דרכים להקלת התנועה של הצבא. עמודי אבן רבים, שציינו את המרחקים של דרכי הצבא ומזכירים שמות של מושלים, שרי צבא וגדודים, פוזרים פה ושם

גם בימינו אלה. בספרות התלמוד שנוצרה באותם הימים, נזכרות המצודות הללו בשמן הרומי: בורגן. המדרש מביא „משל למלך שהיה מהלך במדבר הגיע לבורגן הראשון... הגיע לבורגן השני (ויקרא רבה ז'). תושב הבורגן נקרא: בורגני, ותפקידו היה לפקח על הבורגן. „אמר הבורגני: אין דרכו של הבורגן להיפתח בלילה“ (מדרש תהלים י').

מתוך תעודות ומפות של הדורות ההם יכולים אנו ללמוד על חשיבותם של המבצרים בעבר הירדן ותפקידם בעצירת נודדי המדבר הערבים מלחדור אל אזורי הישוב. במפה העתיקה הקרויה על שם חוקרה פוטינגר (אבולה פוטינגר-אנא), המציגה את מלכות רומא במאה השלישית, מסומנים גם הדרכים ותחנותיהם אשר היו בגבולה המזרחי של עבר-הירדן. בעיקר חשובה בענין זה רשימה, אשר נערכה בערך בשנת 426 לסה"נ, וידועה בשם רשימת הפקידים הגבוהים. בה מובאים גם שמות המבצרים וגדודיהם שהיו תחת פקודתו של הנציב הרומאי בעבר הירדן, שהוכתר בתואר דוכס ערב. על גבולו של עבר הירדן היו עשרים ואחד מבצרים שונים, ובהם שני לגיונות, ששה גדודים, חמש פלוגות של רגליים ופרשים. רוב אנשי הצבא באו ממושבותיה של רומא, ביחוד מארץ בלקאן הצפונית, וחלקם מתושבי עבר הירדן וערבי המדבר. מענין, שהמלה הערבית „עסכאר“, שפירושה צבא, מובאה ברשימת הפקידים הנזכרת. גם בימינו משתמשים במלה זו האיטלקים ואחרים בשביל גדודי הצבא מילידי המושבות באפריקה.

בעיר בצרה, בירת עבר הירדן המזרחי, היה מושב המטה הראשי של צבא הרומאים בעבר הירדן. בסביבת בצרה, על הרי החורן ומורדותיו, הפונים אל מרחב המדבר, התנוססו מבצרים שונים; מבצר אחד היה במקום הנקרא בימינו אום איג'מל (אם הגמלים), המשמש גם כיום נקודה צבאית חשובה של הצרפתים בסוריה. יש משערים, כי במקומה של קלעת איזרקה (המבצר התכול), הנמצא בצפונה של רבת עמון ומשמש עכשיו מרכז לצבא ולאוויריה הבריטית בעבר-הירדן, היה המבצר הרומאי גדה, אשר בו חנה גדוד פרשים נושאי מגן מבני הארץ. פה נמצאת כתובת המספרת על העברת צבא מעבר הירדן המערבי אל גבולות ארץ ערב בזו לשון: „בריאות וברכה לאדוננו האימפרטור אגוסטוס, למען הגנת הגבול העבירו את המחנות מארץ ישראל אל ערב וגם בנו מבצר בפקודת הנציב...“ בגבול ארץ מואב, על אחת מפסגות הריה הנשקפת על פני המדבר, היה מבצר רומאי אשר שרידיו נקראים עכשיו בפי הערבים בשם „קסטל“ מהמלה הרומית קסטלום — מבצר. בימינו שוכן עליו כפר ערבי קטן נשקף על פני

מישור מידבא. על גבעה רמה אחרת בדרומה של ארץ מואב, פזורות חרבות מבצר, הנקראות בשם הערבי: אֵל־גֵּ'וֹן, וזהו שבוש השם הרומאי: לגיון. לפי שטח החרבות של לגיון אפשר להניח, שכאן חנה לגיון של 40 אלף אנשי צבא. בדרומה של מואב, בגבול ארץ אדום, שבה היה מעבר חשוב בין ערב וארץ ישראל, הוקמו מבצרים אחדים, ששרידיהם פזורים על פני גבעות רמות, המתנשאות בימינו בסביבה של מעון, שהיא גם עכשיו מרכז צבאי חשוב. שורת המבצרים נמשכה מעבר הירדן הדרומי אל ארץ הנגב הפתוח אל מדבר סיני וערב. על פני ארץ הנגב, על רמת הגבעות, התנוססו מבצרים בנויים בצורת מגדלים צופים למרחקים. בכל מגדל היו שתי קומות, התחתונה היתה ממולאה אדמה ואבנים ובעליונה חנה המשמר המיוחד.

שורת המבצרים על הגבולות לא הפסיקה כלל את הקשר בין תושבי ארץ-ישראל ובין נודדי מדבר ערב. היא אך מנעה בעד התקפה וחדירה המונית של המדבריים, אבל לא עצרה בעד הגירתם של יחידים. במשך הדורות ההם חדרו משפחות רבות של ערבים מדבריים אשר נטמעו לאט לאט בקרב התושבים. הם חדלו להיות רועים נודדים והיו לאכרים עובדים, למדו את מנהגי שכניהם ושפתם ובמשך הזמן שכחו את מוצאם המדברי. באוצר הכתבות היוניות והרומיות, אשר נמצאו על פני עבר הירדן המזרחי ועל הרי החורן, נזכרים הרבה שמות פרטיים של אנשים ונשים שמקורם הוא ערבי אך קבלו צורה יונית. רבים מהערבים גם קבלו שמות יונים או רומים ונבלעו בקרב התושבים מבלי להשאיר כל זכר להם. מבין הערבים אשר התישבו בהרי החורן היה פיליפוס, אשר בזכות הצטיינותו בצבא הרומאים, נבחר בשנת 244 לסה"נ לקיסר רומא, וידוע לפעמים בשם: פיליפוס הערבי. בימי גדולתו פאר את עיר מולדתו בחורן וקרא לה: פיליפופוליס — עיר פיליפוס, שהיתה אולי במקום הכפר שוהבה, הידוע בימינו בשרידי חרבותיו היפים, בסביבות בצרה הבירה.

במשך שלוש מאות שנה בערך היתה שורת מבצרים זו ממלאה את תפקידה החשוב. בשל ההגנה המצוינת מפני סכנת המדבר ונודדיו הפראים ועקב הבטחון אשר שרר בגבולות עבר הירדן המזרחי ודרומה של הארץ, נוצרו והתפתחו ישובים רבים וערים גדולות. בהם ישבו יונים, רומאים וגם קהלות של יהודים. תקופה זו, שהיא תור הזהב של עבר-הירדן המזרחי, השאירה שרידי חרבות רבים, הפזורים עד ימינו ומעידים על תרבות וגדולה.

ז. וילנאי

הנוטר על משמרו

חלוף משמרות

— — אני והוא עמדנו על משמר
בדמי הליל. פתאם והוא אמר:
„השקט פה חשוד, תלך לראות
מדוע אין חלוף למשמרות?“

הלכתי וברחוק הקשוב
לגלג אחרי: „אך אל תשכח לשוב!“
עוד לא סים — וחתף יריות
נתך בינינו, ופרועי גויות
חרגו מאפל כנהר גועש — —

אז לא הטלתי במותו ספק:
הגוף חלל, הלב אינו דופק.
הראש מחוץ... היום ולי נדמה:
מראה עינים נצח מרמה.

בקצה האפק חלונות אורים
כמסתכלים בי וכמו קוראים
בספר זכרונות... שחקים שומעים...
הכוכבים למה הם פה דומים?

דומים הם לעיניו של מחכה
באפלה... הלב, שבו מכה
מרעיד אותן בקצב מעלה:
„דו, המשמר, כתי הוא יחלה?“ — —

ש. שלום

(מתוך „הפנים שלא אפגוש בם עוד“)

קום, עליך לשמור!

יום העברת המחנה, יום עבודה קשה ומאומצת. קמנו בשלש לפנות בוקר, ארזנו את האהלים ואת החפצים, ובראש השיירה יצאנו לדרכנו. אנחנו הנוטרים שמרנו כל היום על ההרים והגבעות, והפועלים העבירו את המחנה. בארבע אחרי הצהריים ירדנו מעמדותינו ונסענו אל המחנה החדש אשר הוקם ליד הכפר הערבי מלכיה. המחנה היה כבר מגודר כולו, לכל אורך הגדר היו עמדות מבוצרות, גם זרקורי חשמל וטלפון פנימי הותקנו כבר. אך לצערנו היה רק מספר קטן של אהלים מוכנים לדירה באותו הלילה. הוברר לנו, כי גורלנו לישון בעמדות, תחת כפת השמים. ובאותו לילה נשבה רוח חזקה ואכזרית. כאילו אמרה לסחוף למרחקים את קומץ האהלים הנטויים. איש איש מאתנו לבש את כל חולצותיו, הסודרים והמעילים. אך הקור חדר גם דרך ה"שריון" הזה. הסתדרנו בעמדה אחת חמשה עשר איש. היו אתנו מזרונים רבים אשר בהם נסינו להתחמם. שלש שכבות של מזרונים בכוחן היה לחסום בפני הרוח המשתוללת, אולם משקלם הכבד הפריע לנשימה. אך העיפות גברה ונרדמנו.

בשעה שתים-עשרה התחילו מעירים אותי משנתי — הגיע תורי לשמירה. עודני מנומנם, אין אני מבין מה נעשה סביבי, והתורני רוגז: „אולי תקום כבר,

אני מעיר אותך כבר חצי שעה, עליך לשמור עכשיו". עתה אני ער לגמרי. מנסה אני לשחרר את רגלי אך לא אוכל "למצוא" אותן בתוך ערימת הרגלים של חברי לעמדה. רק לאחר התאמצות גדולה אני "תופס" זוג רגלים מתאימות לי במדתן, יוצא מתחת למזרונים ומתקרב אל קיר העמדה. הרוח הוסיפה לנשוב בכל

עון, לא עברו רגעים רבים, והנה אני מכוסה אבק כולי, דומה במראי כשק עפר שבתוך העמדה, רעדתי כחולה קדחת. בלילה זה הכל היה נגדי, גם השעון לא רצה לזוז ממקומו. לפי חשבוני אני הן חלפו מכבר שלש שעותי לשמירה, אך השעון טען, כי לא נסתיימה עוד אפילו שעה אחת. מבלי לשעות אלי הוסיף לפזם את פזמונו העצוב: טיק־טק, טיק־טק. לכל יש קץ בעולם הזה, ובא הקץ גם לליל השמירה הראשון שלי בהרים. חזרתי למקומי מתחת למזרונים ונרדמתי. כאשר התעוררתי בבוקר קמתי מהר ורצתי להתרחץ. פתאום, כשנפל מבטי על רגלי, השתוממתי מאד: ראיתי, והנה יש לי שתי רגלים שמאליות. תחילה נתבלבלתי ולא ידעתי מה לעשות, אבל מיד הברינתי מה קרה לי. התחלתי רץ ומחפש חבר בעל שתי רגלים ימיניות, ובשמחה הדדית "החלפנו" את הרגלים.

חררה צבי שטרנפלד

פעולות הבטחון

עבודת הגדר נסתיימה בדיוק למועד הקצוב, במדה רבה הודות לכך שמצד הנהלת הבטחון נעשה הכל למניעת הפרעות במהלך העבודה. השמירה כללה את העובדים, המחנה ביום ובלילה, הטראנספורט של חמרים וצרכי האוכל. היו ימים שבהם נעשתה העבודה לאורך של 8 ק"מ. כן היו ימים, אשר נוסף לעבודה הרגילה נעשו בהם גם עבודות שונות שהצריכו שמירה מיוחדת: בנין המגדלים, קביעת השערים, תזונים ועוד. קשים ביחוד היו הימים, שבהם נעשו התקונים בגדר ע"י מאות פועלים במרחק של עשרות ק"מ מהמחנה. התאמצות רבה נדרשה אז מכל האנשים, ויש לציין כי כמעט כולם עמדו במבחן.

חינוך האנשים חרג במהרה מן המסגרת של תרגילים, ועבר לשטח של חינוך תוך מילוי התפקיד. נוסף לכך נוצלו שעות הפנאי ללמודים מיוחדים. והעיקר הוא, שהאנשים למדו היטב להכיר את השדה, יתרונותיו וצדדיו החלשים. למדו היטב לדעת מהי עמדה בשדה, כיצד לתפוש אותה ולהחזיק בה. כן למדו לדעת מהי פעולה שתופית בשדה, צירופי כוחות שונים, וכל זה לא כלימוד יבש נעשה, אלא מתוך העבודה.

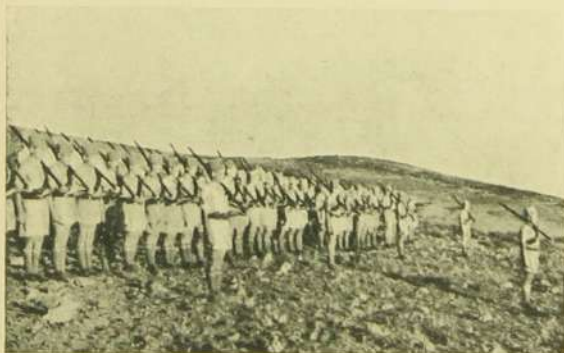
כל הפעולות נעשו במדים צבאיים ולפי מפה מתוקנת למפרע. זה הקנה למפקדים גישה שיטתית אל המפה ולימד אותם להתיחס אליה כאל מכשיר עזר רציני.

המשטרה והצבא למדו במהרה לדעת, כי במקרה זה יש להם ענין עם כוח מסודר, ולפי שיטה מחושבת מראש. זה עורר מצדם יחס של כבוד שנשמר כל הזמן. ביחוד טובים היו היחסים שלנו עם אנשי הצבא. מפקדיהם מכל הדרגות בקרו ברצון במפקדה שלנו וקבלו באמון גמור את כל החומר שנתנו להם (מפות, אינפורמציה, הערכת גושי המקום, ידיעות על כפרים ואישים וכו'). הם ראו בנו כוח צבאי שוה ערך לשלהם וגם הביעו את דעתם זאת בדבריהם. ביחסים עם המשטרה היה מומנט קריטי, בשעה שבמשך שבוע אחד נתקבלו שבעים תלונות נגד אנשינו, ביניהן אחת מצד אנשי קדש, שהנוטרים שלנו התייחסו באופן מחפיר כלפי נשים וילדים ליד המעיין. כל זה בא כתוצאה מפעולותיו של קצין מחוז ערבי מסויים שפעל בכפרים שבסביבתנו. היתה זו פרשה של צרות וסבל, עד אשר הצלחנו לגלות את התעלומה ולהוכיח את כוונתם האמיתית של הדברים. באופן דמונסטריבי נקרעו אז כל שבעים התלונות והיחסים הטובים והאמון המלא חזרו למסלולם. יעיד על כך מקרה סעסע:

בכפר זה, כמו ברוב הכפרים בסביבה, ישנה בריכה פתוחה של מי גשמים להשקאת הבקר. מובן מאליו שאלה אינם מים „מן אללה“, המותרים בהנאה לכל דיכפין, משום שנרכשו בעמל של האדם אשר בנה את הבריכה ואגר את המים בה. לא נגענו במים האלה. אבל פעם אחת, לפנות בוקר, דרוש היה בערך קוב אחד מים לסיום יציקה של מגדל צופים אחד במקום מסוכן מאד, אשר אי אפשר היה להשהותו. ניתנה לנו מעין רשות מהשלטונות לנצל כל אפשרות כדי לגמור את היציקה בו ביום. ידענו, כי הנסיעה למעין, במרחק 32 ק"מ מהבנין, היתה גורמת לאיחור של יום, ולא ראינו לפנינו אפשרות אחרת מאשר מי הבריכה. כשבאו לקחת את המים, יצאו הכפריים והתחילו מתקרבים לשואבי המים הפועלים. הנוטרים היו במשוריין הגדול. חלק מהם ירדו וחסמו את הדרך בפני הערבים. נזרקו עליהם אבנים. את האחד מהם גם תפסו ברובהו. המצב נעשה רציני. אנשינו ירו כמה יריות וערבי אחד נהרג. לדבות ולעלילות שנפוצו אח"כ לא היה גבול, אבל המשטרה האמינה לאנשינו ואשרה את פעולתם.

היחסים עם הנהלת סולל-בונה בכל הנוגע לסדורי הבטחון בהיקפם היו בדרך כלל מתוך הבנה נכונה. עמדנו על המשמר לגבי כל פרט ולאחר בירורים הדדיים היה מסתדר הכל בכי טוב. „סדור העבודה“ של המחנה היה חייב מדי ערב בערב לקבל את אשור המפקדה לגבי התכניות ליום המחרת. למפקדה היתה זכות של ואטו. אחד ממנהלי העבודה, הבקי ביותר בעניני בטחון, שימש מקשר בינינו ובין הנהלת העבודה במקום. היחסים ההדדיים נכנסו לבסוף למסלול קבוע והשביעו את רצונם של שני הצדדים.

בזמן היותנו בצפון, נעשו על ידינו כמה פעולות לזוי בעלות ערך התישבותי: יצאנו פעמים רבות לכיבוי שריפות בשדות אילת-השחר וראש-פנה; נתנו משמרות למודדים את מי המעינות בסביבה לצרכי ההתישבות; הוכנה מפה חקלאית מכל שטח הגבול הצפוני — 66 ק"מ באורך ומספר קילומטרים ברוחב. מפה זו, המקנה מושג ברור מסוגי הקרקעות בסביבה, נמסרה למוסדות המיישבים.

מיומן השמירה

1.6.38—20.6.38, מחנה מלכיה

עבודת הגדר נעשתה ממזרח למערב, כפי שנקבע מראש. במשך 21 יום לשהותנו במחנה זה נעשתה העבודה לאורך של 24 ק"מ. השטחים בסביבה זו פתוחים וגלויים לעין. העבודה התקדמה בקצב נכון וללא מעצורים ניכרים.

חלוקת הכוחות לשמירת העובדים היתה כל הזמן לפי שיטת קורדונים על הפסגות מצד העובדים, כדי שלא תהיה אפשרית כל התנגשות עם הפועלים הבלתי מזויינים, אלא תמיד אך ורק עם הנוטרים המזויינים. משעברנו מערבה למחנה, היתה כל הזמן מחלקה שלמה על הר עסס („מוסה-דאג" בלשוננו, הוא ההר שבצלעותיו נהרג אבטיחו). סידור זה חסם את הדרך בפני כל מי שעלה בדעתו לחזור על התקפה מעין זו שגרמה לרצח חברנו. הוא גם הבטיח לנו תנועה חפשית מערבה. עד ה־19.5 (הוא יום ההעברה לסעסע) היינו במרחק 2 ק"מ מכפר־ברעם.

שמרנו על הגדר בצורת „אמבושים" ופאטרולים של מכוניות משורינות. בלילה היו שתי התנגשויות: אחת עם ה„אמבוש" על הר עסס והשניה מול סלחה עם המשורין שלנו, שעמד כרבע שעה בחליפת יריות עם הבאים לחבל. הם הוברחו, מבלי שנדע אם היו להם אבידות. ב־15.5 היה נסיון לפתוח עלינו אש מצד חורבות הבאר של כפר מירון. ענינו בשתי יריות וחינו להמשך הפעולה מצד התוקפים שהסתתרו בחורבה. מצבנו היה טוב מאוד, כי בשדה נשאר רק אנשינו המזויינים (את הפועלים הספקנו לשלוח למחנה, לאחר שגמרו את עבודתם) ובעמדה טובה. התוקפים ראו צורך להחליף את עמדתם. ראינו ברור, במרחק של 600—700 מטר, שמונה אנשים עם רובים הולכים בשרשרת לקראת ההר. אבל באותו הרגע באו שלשה אוירונים שהזעקו ע"י אנשי האלוט שלנו. במשך כמה דקות נהרגו ששה ונפצעו שנים.

ידוע לנו, כי פועלות נגדנו שתי קבוצות ראשיות, באחת 25 איש ובשניה 30, מחוץ לנלויים אליהם מתוך הכפרים. לאחר האבידות שהיו להן בהתנגשויות אתנו, קבלו הוראות לשוב לסוריה. במקומן באו כ־150 איש מבחוץ, שעברו את הגבול ליד משמר הירדן.

ההכנות לקראת ההעברה אל המחנה החדש החלו עם התרחקות עבודת הגדר מערבה. כמתאים ביותר נמצא שטח שהוא כ־3 ק"מ מערבה מכפר סעסע

ליד נקודת המשטרה. הספקנו לגדור את המקום ולא חששנו לחבלות. קבענו את יום ההעברה ל-19.5.

העברה חלה בערך באותו הסדר בו עלינו למחנה מלכיה. סיירנו למפרע את הדרך. כל אחד מהמפקדים הראשיים ידע מראש את מקומו ואת עמדותיו ביום ההעברה. לפי זה הבטחנו את הדרך כולה והתנועה במשך היום היתה חפשית. ליתר בטחון השתדלנו לרכז את התנועה בשיירות קטנות בנות 5 מכוניות בלויית אוטו משוריין. לפנות ערב עמד כבר המחנה על תלו.

מקום המחנה בסעסע נמצא בגובה של 875 מטר מעל פני הים, בסביבת יערות. במובן הבטחון דומה המקום למחנה מלכיה, אלא שאין כאן כל קשר אתות. לעומת זאת יש לנו ראדיו-טלפון.

כל הטרנספורט אלינו הולך מעתה דרך חניתה, ממערב. זה מקצר את הדרך מחיפה כדי חצי. המשטרה נותנת משמר לשיירות.

15.7.38—21.6.38 מחנה סעסע

ההר עדטר (1006 מטר גבהו) משמש מקום תצפית על פני כל שטח העבודה, ומעליו מובטחים הקשרים עם נהריה וחניתה, במרחק 28 ק"מ. יש לציין, כי כל העמדות בשדה היו קשורות ביניהן באתות. השתלמות האנשים במקצוע זה נתנה את פירותיה. עם המשך העבודה היתה בולטת יותר ויותר הסתגלותם של האנשים לתפקידם והשתלמותם כאנשי צבא. כיום יודע כל מפקד יפה לבחור לו עמדה מתאימה בכל שטח, הוא יודע לתפוס אותה, להסתדר בה ולהבטיח אותה. הבטחון העצמי של האנשים גבר מאוד, וזה נתן את אותותיו בשעת פעולה. השמירה על הגדר בלילה הפכה לנו לרועץ, משום התנאים המיוחדים שהתהוו. למעשה הספקנו לבנות גדר לאורך של עשרות ק"מ ויש לקחת בחשבון עוד מספר ק"מ שהנם תמיד בבניה. בשביל לשמור על כל אלה, דרוש כוח של מאות אנשים (כפי שרואים עתה, עם כניסת הצבא לתפקיד זה). אנו יכולנו לשמור רק ע"י פאטרולים במשוריינים. כי הרי עיקר העיקרים לנו הוא שמירת חיי העובדים — בגדר ביום, ובמחנה בלילה — וזה העסיק את רוב אנשינו. המשוריינים שלנו היו מتركזים בעיקר בשטח ההולך ונבנה ורק במקצת היו משגיחים על המושלם. ועוד זאת: כל הזמן היתה הרגשה שאת הגדר המוכנה יכולים לחבל, אבל לא להרוס. אך המציאות הוכיחה אחרת. לפי ההוראות שניתנו לנו, לא היינו מחוייבים לשמור על הגדר המוכנה. למעשה לא שמר עליה איש. המשטרה קבלה פקודה מפורשת לא לצאת בלילה מהנקודות שלה. צבא טרם

היה. עם מצב זה לא רצינו להשלים ותכנו תכניות של פעולה. סמוך לזמן הזה הגיעו לסביבתנו שתי פלוגות צבא והם קבלו על עצמם את שמירת הגדר.

ב־24.6 ירו על המחנה. לא ענינו.

ב־27.6 ירו על המחנה. ענינו רק במכונת יריה. התוקפים הסתלקו, על

אבידות מצדם אין אנו יודעים.

בו בלילה היו לנו שתי מכונות משוריינות בשדה, באחת היו עשרה אנשים ובשניה חמשה. הם נמצאו במרחק של 12 ק"מ מהמחנה. כששמעו את היריות מרחוק, מהרה אחת לעזרה. האנשים הגיעו אל המחנה בשעה 11 ונשארו למנוחה קצרה. באותו הזמן שמענו מרחוק קול יריות רבות מאוד. נוכחנו שזהו בערך ממקום המצאו של המשוריינין השני שלנו, הקטן, אשר בו רק 5 אנשים. שלחנו לעזרתו שני משוריינים, יצאו גם שנים של המשטרה. ושם המצב היה זה: אנשי האוטו החליטו לסייר גם חלק מהגדר המוכנה. במרחק שני ק"מ מכפר ברעם נתקל האוטו במחסום ועבר אותו, מיד נתקל במחסום גבוה מאוד. באותו זמן התחילו ממטירים עליו יריות מכל הצדדים. רצו לעבור את המחסום השני ונכנסו עם האוטו לתעלה (לא התהפכו, אלא האוטו עמד על צד אחד נשען על קיר אבן). האנשים שלנו החזיקו מעמד למעלה משעה, אף כי הסתערו עליהם כמה פעמים. באוטו פגעו 86 כדורים. א—נפצע קל דרך האשנב, הכדור פגע בצדו (הבריא כעבור זמן קצר). נפצע פצע קל מרסיסים הנהג יצחק ק—ג (אף הוא הבריא). לתוקפים היו 6 הרוגים ו־11 פצועים. ההרוגים היו לבושים מדים. לפי העמדות ניכר, כי מספר התוקפים היה לא פחות מ־100. הנוטר ו—ק עזב בפקודת המפקד את האוטו על מנת להגיע עד משטרת ברעם. למעשה נאלץ לפנות לכיוון ההפוך. הלך 2 ק"מ לפי כל החוקים תחת אש בלתי פוסקת. איש זה משול למי שחזר מעולם האמת. המשוריינים שהגיעו חלצו את אנשינו מן המיצר. יש לציין שגם לאחר שהגיעה עזרה המשיכו התוקפים באש מאורגנת. בבוקר התברר שהדרך היתה חסומה עשרות פעמים על עשרות קילומטרים לאורך הגדר. עבודה זו נעשתה לא פחות מאשר בידי 800—1000 איש. חוץ מהמזויינים שארבו ליד המחסומים. הכלבים הלכו לצד סוריה, אבל לנו ידוע שהשתתפו בעבודה כל כפרי הסביבה, יתכן מתוך כפיה. פעילים היו כפרי הלבנון ובעיקר ירון, מרון ואיטרון. ב־2.7 בשעה 10 בלילה נשמעו יריות מכונה מצד כפר ברעם. המשוריינים היו בבית בין סיור לסיור. מיד יצאו לאותו צד. ליד הכפר סעסע, במרחק כ־3

ק"מ מהמחנה נתקלו במחסומים. תחת מטר היריות הסירו אותם והמשיכו דרכם. כך נמשך הדבר עד הכפר ברעם. בס"ה הסירו 28 מחסומים. הקרב נמשך כשעה. המשוריינים הפתיעו את מחבלי הגדר בעצם עבודתם, לאחר שהספיקו לחבל כמה מאות מטרים. מצדנו לא נפגע איש. על אבידות מצד התוקפים אין אנו יודעים. ידוע לנו על מציאות כוח של 200 איש מזויינים בסביבתנו, ובמיוחד כדי להתנקש בנו. הם שארגנו את החבלות האחרונות והוציאו את הכפריים לעבודה. מרכזם היה בכפר חורפיש, אך בימים האחרונים התרכזו בשפועים המערביים של הרי הגיל העליון.

ההכנות להעברת המחנה למקומו החדש היו הפעם מורכבות יותר. קבענו את מקום המחנה השלישי ליד נקודת המשטרה של באסה ב'. המקרה המוצלח עזר לנו שגלינו מקום מתאים במדה יוצאת מן הכלל — שדה מוקף גדר גבוהה של אבנים במרחק 8—9 ק"מ ממקום העבודה.

ההעברה נקבעה ל-13.7. ביום אחד העברנו את כל המחנה והקימונו את המחנה החדש. הכל עלה בכי טוב. המחנה החדש שוכן במרחק 8 ק"מ מזרחה מהדרך הראשית לראסאל-נקורה, 6 ק"מ מהכפר באסה וכ-3 ק"מ מחניתה. יש לנו 7 עמדות, מלבד נקודת המשטרה. שאלות הטראנספורט והספקת המים הוקלו הרבה. מים אנו מובילים בשפע מפרדס ליד באסה. הראדיו ממשיך להיות הקשר החי בינינו ובין חיפה, אבל יש קשר של אתות עם חניתה.

15.7.38—31.7.38, באסה ב'

ב-24.7 קבלנו ידיעה, כי הגיע לסביבה פאווי רשיד כדי לנסות את מזלן

נגדנו. מרכז אנשיו הוא בכפר תרשיחה המפורסם, והוא עצמו עם קומץ אנשים משלו עומדים בראש הפעולה. הגברנו את השמירה ביום ובלילה, כי לא רצינו לקלקל בימים האחרונים את הישגינו בבטחון כל הזמן. ואמנם הצלחנו.

פירוק כוחות הבטחון נעשה לא בבת אחת, כי עם סיום הגדר נשארה עוד עבודה שדרשה כוח מזוין להגנתה — שריפת הקוצים ועקירת השיחים בשטח היערות מסביב.

שאלת הקשר עם המחנה היתה אחת הדאגות העיקריות של הנושאים בעול הארגון. ברור היה, כי פועלים ונוטרים למאות, היוצאים לסביבה שוממת זו, צריכים להבטיח להם קשר כלשהו אל מקום ישוב. כמו כן היה הכרח להבטיח את האפשרות של הזמנת חמרים שונים הדרושים לעבודה. סדור טלפון במקום לא בא בחשבון. אפשר היה, איפוא, להשתמש רק באיתות ובאלחוט. ושני אלה מילאו את תפקידם באמונה.

עם צאת הפועלים והנוטרים הראשונים למקום, נשלחו אתם אתמים אחדים עם מכשירים (פנסים, הליו, דגלים). ועוד בלילה הראשון הוקם הקשר בין המחנה לבין הישוב העברי במרחקים — אילת-השחר.

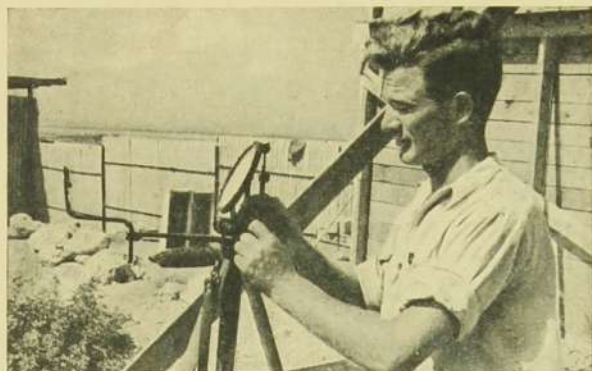
הפנסים בלילה וההליו ביום נתנו אפשרות לקיים את הקשר הדרוש, למסור ידיעות על המצב במחנה, להזמין חמרים ועוד. חלק חשוב בעבודת האות נעשה בדגלים ובהליו מהמחנה המרכזי אל קבוצות הפועלים שנמצאו במרחקים לרגל עבודתם.

מברקים למאות נשלחו ונתקבלו במשך הזמן מן המחנה ואל המחנה. אולם כשנסתעפה העבודה ונתרבו הצרכים הוברר, כי הקשר באתות אינו מספיק. ברור היה, כי לקשר בין המחנה והארץ חשיבות ממדרגה ראשונה, והאמצעי היחידי הקבוע והבטוח בהחלט — הוא האלחוט.

שתי התחנות של הטלפון האלחוטי הותקנו — האחת בחיפה, והשניה — כתחנה נודדת במחנה שהיה אז בסעסע.

הקשר הוקם. „הלו, מחנה הגדר בצפון! חיפה מדברת...“ „הלו, חיפה! הלו, הלו!! מחנה הגדר בסעסע מדבר...“

עם הכנסת האלחוט לא בטל ערכו של האותות, מעתה היה הוא המקשר עם

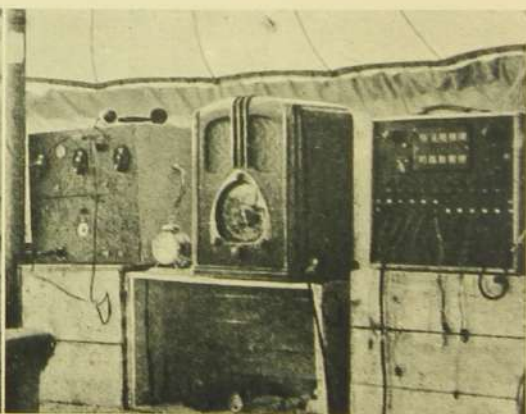
קיבוצי הפועלים שעבדו בסביבה ועם חנייתה. כמורכך מלא האיתות את תפקידו באמונה בתוספת העבודה שנעשתה לאחר החבלה בגדר, בשעה שחזרו פועלים לסעסע. הקרבים מחובבי רדיו במקומות שונים בארץ, אשר הרגלם לטובב בכפתור המכונה ולחפש אחר תחנות חדשות, נתקלו בשתיים אלו.

ומאז היו מקשיבים להן בקביעות. היה ידוע להם, כי בכל יום בשעות הבוקר המוקדמות, קוראת חיפה למחנה הגדר ושואלת לשלום: „איך עבר הלילה?“ ברטט היו רבים מאזינים לתשובה: „הלו, חיפה, מחנה הגדר מדבר! הלילה עבר בשקט. היו יריות בסביבה, אולם לנו שלום... קבלו-נא הזמנה לחוטים דוקרים... קבלו הזמנה לצרכי המטבח...“ ועוד ועוד.

יותר משש מאות שיחות אלחוט היו במשך הזמן בין מחנה הגדר וחיפה. הקשר לא נותק אף פעם, היד המחבלת היתה חסרת אונים בפני האלחוט. ולבסוף יש לציין עוד ענף אחד אשר עזר הרבה לקיום הקשר בתוך המחנה פנימה — והוא הטלפון הפנימי.

ביום הראשון לעליה בהרים הוקם הטלפון הפנימי לשם הבטחת הקשר של המפקדה המרכזית לעניני הבטחון, עם כל קצות המחנה. בתנאים המיוחדים של המקום היה משנה חשיבות לטלפון פנימי זה, אשר נתן את האפשרות לאחראים במקום לדעת בין רגע על הנעשה בכל פנות המחנה, ולמסור את ההוראות הדרושות בכל שעה.

מח"ק

איך נפל אלימלך רוניק

אחד הדברים הקשים ביותר לקיום המחנה, היתה הספקת המים לאלף נפש בערך. כשנמצאנו במלכיה, מרחק 6—8 קילומטרים מקדש־נפתלי, היינו מספקים מים מהמעין של קדש. הוא נותן רק 7—8 מ"ק לשעה וארבעה כפרים משתמשים במימיו. בזמן הראשון הבאנו מים מאילת־השחר, אך הוברר כי בלתי אפשרי הדבר, היות והעליה לבני יושע היא בגובה של 250 מטר. ולא היתה לנו ברירה אחרת, אלא להשתמש במי קדש. השתדלנו לא לקפח את תושבי הכפר. גלינו בריכה עתיקה, תקנו אותה בסכום מצער ובאנו לידי הסכם עם המוכתר שימלא את הבריכה ממי המעין בלילה.

הובלנו מקדש 16 מ"ק ליום, $\frac{3}{4}$ הפח לכל איש. זה הספיק לכל, מלבד למקלחות. והמחנה מכוסה אבק כולו, בהיותו נמצא על הרכס וזרמי האויר מן הלבנון ומול הלבנון נושבים בו בתמידות. נסינו להסיע את האנשים לרחצה בחולה, אך הנסיון לא היה מוצלח.

כשעברנו אל המחנה השני בסעסע, היינו מרוחקים מהמעין 32 ק"מ. והדרך מסוכנת — בה נהרג אבטיחי. והעליה קשה — גובה קדש 225 מטר ואילו סעסע גבוהה 884 מטר מעל פני הים. התחלנו לבקש מעינות קרובים יותר, נהלנו מו"מ עם ערבים מסוריה בקרבת הכפר ברעם, אך הם יראו מהכנופיות. גם על חורפשי, הכפר הדרוזי, איימו אנשי הכנופיות. נאלצנו להמשיך בהובלת מים מקדש. הם הובאו בשני אבטומובילים ובכל אחד מהם שני טנקים בני שני מ"ק הטנק.

באחד הימים עלה בדעתנו לנסות להוביל מים מהמעין של מרון, הנמצא במרחק 15 ק"מ מאתנו ועל גובה של 600 מטר. הדרך לשם עוברת במקומות ישוב — גוש־חלב, צופצף, ומרון. ועדת הבטחון מצאה, כי הדרך מסוכנת מאוד, אבל לא יותר מאשר זו המובילה לקדש.

למרון היינו נוסעים בלויט אוטו משורין. ביום השני או השלישי לנסיעתנו חכינו בפרשת הדרכים לאוטו המשורין, אבל הוא אחר מתוך שהיה עסוק בנסיעה אחרת. היו אתנו שתי מכוניות ובהן 12 איש, 10 עם נשק. ידענו, כי דרושים מים למחנה — ונסענו מבלי לחכות למשורין. באנו למקום, מלאנו את הטנקים מים, והמשורין טרם הגיע. השעה 3, לא יכולנו לחכות עוד. ירדנו, איפוא, מכביש האספלט אל דרך מרון. רק ק"מ אחד ירדנו ופתאום שמענו קול יריות משלושה כיוונים בבת אחת, גם מעל העצמון ירו. היינו מטרה גלויה. קפצנו,

איפוא, מעל המכוניות כדי למצוא מחסה ופתחנו באש, ברגע שנעצרה המכונית, שמעתי קול צעקה: „נפצעתים...“ עניתי: „שכב, שים את ירך על הפצע ועצור בעד הדם“. אני שכבתי במרחק מטר וחצי מהפצוע. שכבנו בתעלה וירינו. חיכינו שיצאו היורים ממחבואם ונראה לפנינו מטרה לתשובתנו. אך גם הם חיכו עד שנצא אנו ממקום המחסה. פתאום ראיתי את הפצוע והוא שותת-דם: הוא נפצע בשבתו על הטנק, הכדור עבר דרך שתי רגליו וקרע את העורק. כל עזרה לא היה בה כדי להצילו. אחד החברים נגש אליו על מנת לחבוש את הפצע, אבל הוא כבר היה גוסס מרוב הדם שאבד. כעבור 3-4 דקות נשמעה יללת גסיסה אחרונה וחברנו רזניק הוציא את רוחו...

שכבנו עוד כ־20 דקות וחיכינו. כעבור שעה קלה ראינו את המשורין של תחנת המשטרה בכפר ברעם כשהוא חוזר מצפת ועצרנו בו. עלינו כולנו וגם את החלל לקחנו אתנו.

כאשר באנו אל המחנה, היה מצב־רוח עגום מאוד. כל הלילה עמד משמר למראשותי הגויה של חברנו היקר. אותו לילה נשבה רוח חזקה במקום זה, שלא ידע רוחות עד אז. יללה הרוח וסערה ולבסוף ניתקה את האהל, אשר בו היתה מונחת הגויה. נפל האהל, וקמתי ונטיתי אותו מחדש.

למחרת היום הובלנו את חללנו לקרית־חיים, משם הועברה הגופה לטבריה ולמגדל, מקום גיוסו של הנרצח.

צעיר נאה היה רזניק, סמל הבריאות והנעורים והיופי. גלוי־ראש, שערותיו מסולסלות, תמיד נקי מרוחץ במי המעין. הגופיה הדקה שעליו הבליטה יפה את אברי גופו הנאים. קר־רוח היה, ישר, תקיף, ממובילי המים הקבועים תוך סכנת נפש מתמדת.

לאחר האסון עמדה בפנינו השאלה: הלהמשיך בהובלת מים ממרון, או

לחזור לקדש? והחלטנו להמשיך שיך ולא להרתע. למחרת היום שבנו ונסענו למרון. באנו למקום ההתקפה ועל הסלע שם שכב רזניק ראינו עוד את סמני הדם. גוללנו אבנים לגל־עד.

איך נפצע יצחק ריזלר

ערב אחד בא סאָרג'אנט הקר (נוטר) ואמר, כי מעמדתו על ראש ההר, במרחק כמה מאות מטרים מהגבול הסורי — גילה חומר גדר, עמודי פינה. הוא מאמין, כי בלילה יבואו הגונבים להעביר את גניבתם והציע לצאת הלילה ל"אמבוש". יצאנו שמונה אנשים ובהם שני אנגלים — סאָרג'אנט משטרה עם מכונת ירייה "לואיס", וחיל אחד. בין השמונה — גם קורפורל נוטרים והסאָרג'אנט מוסר הידיעה, כמורה דרך למקום המחבוא. יצאנו ב־6.30 בערב ועלינו על ההר שהיה מרוחק מהגדר 500—600 מטר, זהו ההר עליו נפל אליהו אבטיחי ועל המדרון הצפוני שלו נמצא הכפר המתואלי עטרון המפורסם בגנבותיו. באותה הסביבה שוכנים גם הכפרים מרון וירון. עלינו בשורה אופקית, התקדמנו בשקט מוחלט והסאָרג'אנט הולך בראש. כאשר התקרבו אל הגדר, רמז לנו לשכב והוא ילך לראות אם עמודי הברזל עודם במקום. בשעה שעזב אותנו והתקדם כ־50 מטר, שמענו משמאלנו צלילי ברזלים מועמסים (הרוח נשבה ממערב ומצד זה הגיעו הקולות אלינו). לכתחילה חשבנו, כי הסאָרג'אנט הוא הממשמש ברגליו בברזלים, אבל תיארונו לעצמנו, כי לא יעשה מעשה בלתי זהיר כל־כך. אחרי רגעים מעטים חזר הסאָרג'אנט וספרנו לו מה שמענו. אז הפנינו את החזית לצד שמאל, התקדמנו 40—50 מטר לקראת הערבים ושכבנו לחכות להם.

השעה היתה 7.15. אפלולית. בעוד אנו שוכבים בשורה אחת כל השמונה והנה אני שומע רעש מאחורינו, ממזרח. הסבתי את פני ואני רואה — ארבע דמויות אדם עם ארבעה חמורים עמוסים. קראנו: "מן הדה?" "אנדך?" — אז החלו לברוח. פתחנו באש והם מהרו לרדת במדרון והשאירו את החמורים העמוסים. בה בשעה שמענו קול אנחה. חשבנו, כי ערבי פצוע הוא. אך כשנגשנו קרוב יותר, שמענו קול קורא אלינו: "אני פצוע..." זה היה אחד מהשמונה, יצחק ריזלר.

קשה היה מאד להעביר את הפצוע, כי נמצאנו מרוחקים כ־600—700 מן הכביש. אחרי שחבשתי את הפצע, נסינו לעשות אלונקה מרובים ולא הצלחנו. רצתי אל הדרך ושם פגשתי במשוריין ובקשתי שיבוא מיד הרופא עם האמבולנס. הפצוע היה שקט, מתוך הכרה מלאה התנהג באופן מצוין. בערב העבירו אותו לטבריה ולמרות החששות הכבדים הבריא לגמרי והביע את תקותו, כי יספיק עוד לחזור לעבודת הגדר.

מחנה הגודרים

בהשכמה של בוקר רענן, נמצאתי בתוך שיירה העולה לצפון בכביש חיפה-בירות — חמש עשרה מכוניות בלזית שלשה „משוריינים“. הקצין הבריטי עובר על פני המכוניות ומזהיר את הנהגים אזהרות אחרונות. הם שולפים את אקדוחיהם ומניחים אותם על יד ההגה. יד אחת — בטוחה ומאומצת — נוהגת יד שניה תדע לתפוס ב„כלי“ בשעת הצורך.

עוברים אנו ביעף בתוך ישובים ערבים זעירים. בצדי הדרכים עומדים תושביהם ומסתכלים במכוניות החולפות. ועוד זמן רב נשארים תלויים באויר המאובק מבטים נזעמים ודוקרים.

אנו עוברים אל הכביש הצבאי החוצה את הרי הגליל. הכביש מתפתל מסביב להרים — יורד ועולה, עובר על פני נחלים ועמקים, הלך והתפתל, הלך וסבוב. יש, ותראה לפניך פתאום קיר סלעים המזדקר בגבהו על פני ההרים מסביב. רגע קט נדמה לך, כי המכונית העולה במעלה ההר והנושמת בכבודות, תתנפץ אל קיר סלעים זה. אבל בן רגע, והנה לפניך תהום עמוקה והמכונית תחלוף במהירות בכביש המתפתל במורד ההר ליד הוואדי הגדול המכונה בשם „וואדי השדים“. ואם תביט למטה, וראית דשא רענן, ותלמים זרועים יסובבו לעיניך הלך והתרחק הלך והעלם. מה רב ההבדל בין העמק הפורה למטה לבין הסלעים המכוסים קוצים למעלה!

מרחוק מבחינים כבר את המחנה. עשרות ראשי אהלים מלבינים על הגבעה באור שמש הצהרים הלוהטת. מראה המחנה מקרוב — כישוב קטן. רחוב ראשי ורחובות צדדיים. לכל רחוב שמו וכינויו בפי ליצני המחנה. הנה גם כמה צריפים: המטבח, קופת-חולים ועוד. ישוב צבאי, מוקף עמדות מבוצרות סביב וכל עמדה מצוידת בזרקור. אנשים רבים מתהלכים כשנשקם בידם.

מלאכת הגדר מתקדמת במהירות. עד הצהרים עברה על פני כפר ערבי, ובערב אותו יום הגיעה לכפר השני. כמה מאות פועלים מחולקים פלוגות-פלוגות, חופרים הפירות, יוצקים ביטון, דופקים עמודים. אלה טרם גמרו, והנה צועדים אחריהם עשרות אחרים. הם מותחים חוטים מבפנים ומבחוץ, שתי וערב, ומכנינים את התבנית לבאים אחריהם. אל התבנית הזאת יעטו כארבה לרוב פועלי ה„סבך“, ובמשך כמה שעות תתקדם הגדר בעוד שנים-שלשה קילומטר. וכתום היום תתנוסס גדר תיל מסובכת ומבהיקה, תחצה שדות טבק, תתפתל בגבעות, תרד לוואדי ותעלה בסלעים — כעין נחל מים מבהיקים החוצה את השטח החד-יגוני.

לקול המשרוקית של מנהלי העבודה, מתחילה החבריה לרוץ אל האבטור מובילים לתפוס מקום, כדי לשוב אל המחנה במרחק 10 ק"מ מכאן. מכוניות גדושות אדם טסות במהירות על פני הכביש ושירה אדירה פורצת, קולות צעירים פולחים את דממת ההרים מסביב. אוטו ירדוף אוטו ושירה תרדוף שירה, ותוך שירה והמולה אנו מגיעים אל המחנה — מאות פועלים בבת אחת. איזו רב-גוניות! הרכב הצבור הזה — כהרכב הישוב כולו. הנה יורד מהאוטו יהודי מפקיעין, בעל זקן שחור ומסולסל ולבושו ככפרי ערבי. על ידו „בחורצ'יק" שחרחר כבן 17 — תימני. והנה „צברה" מטיל עם שני בחורים מפולין. המחנה רועש וסואן. שורות ארוכות של פועלים על יד חלונות המטבח, במרפאה ובמקלחת. רבים גם הצובאים על אוהל ועד הפועלים, במקום שם מתקבל הדואר והעתונים. תוך הליכה אל האוהל מעיפים עין במסגרות השחורות שבעתון, פנים מודאגים, מרוכזים: מה בחיפה? מה בתל-אביב? מה בקבוץ, בקבוצה? ותרות עינים בכרוניקה האבלה ומשוטטות עינים בתוך שורות מדאיגות של עתון ומתכוץ הלב ושפתים נהדקות. הנה גבעת-עדה והנה קרית-חרושת והנה פצצה — מות, מות בכל. נשמת העתון מתוך יד חסרת אונים וראש עיף נכבש בתוך זוג ידים, ודממה כבדה תשתלט באוהל.

יפה הוא הלילה בהרים. רבו המטילים בתוך חצר המחנה אחרי הארוחה, אך מחוץ לחצר אין לצאת. נצמדות העינים אל הרי הגליל בלילה. תוהות ומשתוממות הן על היופי הפראי. איזה שקט בהרים, איזה רוך הם נוסכים בכל, כובשים להזיה שקטה וברוכה. מה טוב היה להשתטח עתה במורד הר מנגד, ולהביט בלי לאות לתוך השמים המרופדים כוכבים. אבל בהרים — קני מרצחים, שם מנגד אורב המות, שם יפגע בך כדור מן המארב.

מצטופפים האנשים מסביב לאיזה פטיפון, יושבים מסביב לאיזה אוהל. באויר נישאות מנגינות חשאיות, עולות וצפות דמויות, עולים זכרונות מתהומי השכחה. ועוד שעה ארוכה הנך עומד ושואף לתוכך את האויר הצח ומבטך נתלה בפסגות ההרים ועיניך לא תלאינה מקסם הלילה בהרי הגליל. מאליה עולה השירה:

אֶל הַגָּלִיל נֵעְפִיל —
 נִסְקֵל, נִיָּשֵׁר וְנִשֵּׁע.
 נִלְחֵם עַד חֲרָמָה בְּשִׁמְמָה,
 וְנִפְרָה כָּל חֲלָקַת אֲדָמָה.

ביום ללא הרפתקאות

שעון המחנה העטוף ערפל, מראה — 4 לפנות בוקר. במחנה שורר שקט. רק אי פה אי שם נראה צל של נוטר בעמדה. על גבו רובה טעון ותרמיל עם אוכל, ובצד — המשקפת. לרגליו רובצים עוד כמה חברים על מזרונים, נים ולא נים מוכנים הם לקול הקריאה של חברים הער. לא הרחק מזה מונח ארגו הטלפון המקשר את העמדות אל המפקדה, וכולו אומר רצינות ותקיפות. ליד המטבח מסתובב לו „יוסלה מנקה הארובות“ בבגדיו המפוייחים, ופניו השׁ חורים — חציים ישנים וחציים צוחקים. מטפל הוא בדוד התה המעלה עשן שחור וסמך, לפתע מופיע אחד גבוה וצנום, רגליו ארוכות ודקות ופניו שזופים מלהט השמש בצפון ארצנו. עוד עיניו עצומות למחצה וכבר הוא שם את החצוצרה לתוך פיו ובעצלתים הוא מוציא מתוכה קולי קולות, ישרים ומסולסלים, המפריעים את דממת המחנה.

ב„רחובות“ עוד שורר הטל הלח וערפל מכסה את האהלים. הרחובות הראשיים,

ההומים בכל שעות היום, ריקים עוד עתה ושעמום שורר בהם.

ראשונה מתעוררת „שכונת החיילים“. בקצב צבאי מתלבשים הם, התרמילים על השכם, הרובה בצד — ו„יאללה“: אל רחוב מרק פירות! בצעדים מהירים נגשים הם אל המטבח כדי למלא את כליהם, והרי הם מוכנים לדרך. אחריהם — המנהלים, הנהגים והסבלים. בלשון המחנה — „טראנספורט“. בחורים חזקים הם ופניהם מעידות על כך. עם מקלותיהם ביד עומדים הם מוכנים לדרך. ואם תאמץ את מבטך, תבחין ביניהם גם בחור צנום וכחוש, כולו רועד מקור, עם מספרים מגושמות ביד — זה „יפתח“, גם הוא בין המקדימים.

כל האחרים עודם שוכבים בנחת. בעצלתיים מתהפכים הם מצד אל צד. לאט ובשקט מתלבשים הם, הסלים ביד, והפנים מועדות אל המטבח. ואוי אוי להם לעובדים אם תה או מרק פירות אין. המרירות שנצ־טברה בלבבות במשך כל ימי הגלות, הנה היא פורצת בבת אחת ומשתפכת לעברים, גם סולל-בונה לא יינקה.

ה"רחובות" מתמלאים אנשים, איש איש בפנינתו. זמזום כלי אוכל ליד המטבח, בגדי עבודה טבולים בזיעה ליד האוהלים. הכל אל המקלחת.

אחרי האוכל מתחילים "החיים הפרטיים" — יש מי שעוסק בכתיבת מכתבים, בעתון או ספר, ויש מי שזמנו חולף בשיחות סתם. חבורות חבורות מתאספים במגרש הראשי, "מגרש המלכים", שרים ומנגנים ומתלוצצים. הנוטרים מספרים מרשימהם, הפועלים מעבודתם. המגזימים מוסיפים נופך משלהם. בשעה 8 בערך מתחילים כבר בהכנות לשינה. זהו הסדר הרגיל במחנה, ביום ללא הרפתקאות. י ע ק ב פ י נ ט (יפתח)

ה'אביב

במגרש עומדים כבר הכל מוכנים ליציאה. בגאווה זזים להם פועלי הבטון, החפירה והמדידה, אחריהם — הדיאגונא ליסטים ולבסוף ה"בארחאש" — אלה אנשי ה"סבך". בקושי מטפסות המכוניות על ההרים, קובעות להן דרך תוך הערפל הרובץ כמעסה על ההרים. בעליתנו על הר יש באפשרותנו כאילו למשוש את הערפל בידיים. רעש ומהומה בראשית העבודה, זה רץ לכאן וזה לשם. קולות של עשרות בוקעים את הדממה. החמה היוצאת מנרתיקה מפזרת את הערפל הכבד, ומגלה את הנזי ההררי של סביבתנו. בערב לובש המחנה את צורתו הנורמלית.

יום ולילה במחנה

עתון הבוקר סיפר: התקפה על חניתה, התקפה על נוטרי „הגדר“ ליד סלחה, נער יהודי נפצע בצפת, הצתות ויריות ליד טבריה... ארבעה מקרים של ניתוק טלפון, שלושה מקרים של חבלות ביבול, ששה מקרים של יריות אל המשטרה. העתון שלפניו הודיע: ירו על משטרת הגבול, קרב עם כנופיה בצפון, הוצת הקש בשדה-יעקב, דליקה בשדות פתחתקוה, התקפת יריות על נוטרי המחצבה בהר הקאסטל...

והעתון שלאחריו: ירו אל מגדל, מעשי חבלה בדרכים, יריות אל פועלים יהודים ליד מלכיה. ושוב: „במשך עשרים וארבע השעות האחרונות אירעו המקרים הבאים“. רשימה ארוכה ומגוונת מאד.

אך אנו, היוצאים עם בוקר לדרך ופנינו צפונה — לא חשנו בכל אלה. השמש זרחה והשיטה פרחה והארץ שחלפה על פנינו שקטה, עצלנית במקצת עם ראשית הקיץ. ההדרים נקטפו, והשדות נקצרו, ופרחי בר וירק נעלמו ואינם. רק שבועיים מאז הנסיעה האחרונה בכביש זה המוביל לחיפה, לנצרת, לטבריה, לראש-פנה — ושונים כל כך הצבעים ושונה גם גוון האור, מגע האוויר, ריח האדמה. לבשה הארץ פתאום קיציית חמסינית צרובה, כאדם שבלא עת ירדה עליו השיבה.

רק שבועיים — ומה נתעשרה ונתגוונה „מפה“ זו המלווה אותנו מאז שנות הדמים. כאן, במפנה הכביש מאחרי חדרה, על אם הדרך ממש — הלך נוסיונו בסקי. בצריף זה בג'דה, הנה הוא לעינינו — ישב לוין. בשביל זה ליד מצפה, ליד יער-צבי בכביש טבריה — רכב ספיר. וגורן זו בבקעת גנוסר חיפה, אל מול

פרדס מגדל — מחר יודיע העתון על האש שנשלחה בה. הגורן היחידה כמעט לאורך כל הדרך היא, אלומות וערימות ועגלות עומסות ובחורים עם קלשונים — מראה אידילי מאד, כאילו לא כבשו מכונות וקומביינים את הארץ.

הגורן של מגדל, הוא המראה ה„אזרחי“ האחרון בדרכנו. ככל שאנו מצפינים עתה, גוברת הצבאיות האכזרית, החמורה, שאין בתצחוק שוכנת עליה. העגלון בעגלתו ליד ראש־פנה מלווה נוטר. ה„לורי“ המתנהל בכבודות, עמוס ארגזים וקנקנים ושקים ומספר אנשים מציצים מתוכו — זה אוצר המזון העולה יום־יום מחיפה אל מחנה ה„גדר“, הוא היחידי כמעט הנפגש לנו בדרכנו. מכונית עם נוטרים עוברת, עוד אחת עם שוטרים, חיל הספר רכוב על סוסים — זה הכל. חם וכבד, ההרים חשופים והכנרת מעורפלת.

במעלה ההר אחרי טבחה וכפר־נחום נגלית לראשונה „הגדר“. „סוג א“ עודנה כאן, צרה ונמוכה ולא מסובכת כל כך. אך תחנות המשטרה על אם הדרך ושערי הברזל בין העמודים וחוטי התיל ממולן והתחנות הנוספות בדמות בריכות גדולות שטרם נסתיימה בנייתן — מוסיפים לה רצינות. אחר כך, כשאנו עוברים קילומטר אחר קילומטר, סובבים בדרך המפותלת, עולים בהרים ויורדים ומקיפים ושוב עולים — וגדר התיל הדוקרני אשר פה ושם מתחיל הוא כבר להחליד, מלוה כל הזמן בהתמדה, בשדות קצורים ובלתי קצורים, ביו קוצים ובחריש, הולכת וגבוהה ורחבה ומסתבכת — הולך וגובר גם האמון בה. אך עם זאת, יורדת עצבות. למראה הארץ המבותרת, הגזורה, הכבולה, שדמתה לשדה קרב, אנו נעצבים. כולנו שותקים, רק העינים מלוות בדממה את נפתולי הגדר, כואדי הרים חרב ועגום.

בחצר אילת השחר יושבת נערה בצל כובע קש רחב שוליים, בלהט השמש בצהרים — ועיניה צופות אל ההרים. מעל אחד הרכסים מערבה מנצנץ אור בהיר ככוכב עולה, זורח ונעלם. „תיק־תיק־ק...“ „תק־תק...“ — עונות בזריזות אצבעות הנערה על גבי מכשיר האיתות שלה, ושוב מרכזת היא את מבטה לצד ההרים, ושוב דובבות שפתיה אות אחר אות: „מם“, „הא“, „ריש“, „מהר“ — רושם הבחור היושב על ידה ופנקסו פתוח: יש למהר ולהתקשר בטלפון עם ראש־פנה, יש להודיע משהו לתל־אביב, יש למסור משהו לחיפה.

העין המלווה בהתאמצות את שפת האותות בהרים, תבחין לבסוף על רכס אחד מעין כתם לבן כגבשושית זעירה — זה המחנה אליו מועדות פנינו.

מאילת־השחר וצפונה חמורה דרכנו יותר. הרוח החמה והאבק החום מדכאים, מעייפים. וגם בעלותנו כבר בכביש הצבאי מימין לדרך ראש־פנה—מטולה, אין העין נחה על ירק ומים. מרחוק, מלמטה, משתרעת החולה ואגמי הבצות בסביבתה. אך מקרוב — הרים חומים ומאובקים וגדר תיל שהפכה בינתיים ל"סוג" חמור יותר. היא מלווה ומלווה ואין מפלט. משמרות הנוטרים בצדי הדרך, כחלק מן הנוף הם. ואף המכונית המשוריינת, כאילו מעורה היא כאן. צבע האדמה צבעה וחומים וצרובים פני האנשים המציצים מתוכה, חומים גם בגדיהם ורוביהם וריסי עיניהם העייפות. לא־ט־לאט ובקושי אנו מבחינים בין נוטר לנוטר. האחד, זה שענד מטפחת אדומה לצוארו, שחורים פניו מתחת לאבק החום שעליהם ושחורות שערותיו — תימני. השני, בלונדי — גרמני. אחד בולגארי ואחד רומאני, אחד לאטבי וזה הצעיר והענוג — "צברה".

אכן מיוצגת הארץ יפה במחנה נוטרים זה. בין המאתיים שגוייסו, יש מערים ומושבות, מעדות ושבטים, מקיבוצים ומושבות. הצד השווה בכולם, מלבד הכובע והרובה — הוא... השפם. להוי ידוע: כל נוטר כהלכה מגדל שפם, ואחת היא אם שחור יהיה או בלונדי. תחילה לא הבינונו פשר הדבר, אך משהעמקנו חקר נגלה לנו הסוד: "משעמם — הסביר אחד בגלוי־לב — אין מה לעשות, ומגדלים שפם..." חיי צבא מחייבים. נוצר הווי מיוחד אשר לא יכבד לחוש אותו גם במגע חטוף בלבד. יש סגנון חדש, שפת חיים ודיבור. קשים החיים כאן והם מעמידים את האדם בנסיון רציני. נוטרים עומדים על המשמר שתיים עשרה שעות ברציפות, מבודדים על הרמות, מרוחקים מחברים ומבטחון, גלויים לשמש ולרוח וגם... לכדור אויב. הם משכימים לפני הפועלים לבחון את הדרך המובילה למקומות העבודה, הם מאחרים שוב כמאסף למחנה, ושכרם מאת הממשלה — אותן שש הלירות לחודש כשכר כל נוטר בישראל. אומץ לב רב וסבלנות וכוח רצון גדולים יש לגייס לתפקיד זה. והבחורים צעירים ברובם, מהם עדינים ורכים, לא נוסו באלה, גם הסאָרְג־אנטיים לסוגיהם, הקטנים עם הגדולים, טירונים הם וצעירים. וסאָרְג־אנטיות יש לה סכנות משלה ותקלות משלה. אכן, הווי זה של גאפיריות בארץ, טרם בא לכלל ביטוי — לא הגבורה והאומץ והסבל שבו. ולא הצבאיות המבצצת, לטוב וגם לרע.

מראה המחנה בהתקרבונו אליו — מוזר, אין דומה לו בדמיונונו. לא כמחנה צעיר של ישוב עולה הוא, ולא כך זכורים לנו מחנות העבודה מימי הכבישים

לפני חמש עשרה שנה ויותר. מראה זה המתגלה לעינינו מעלה בדמיונו משהו רחוק מאד, מעבר לדורות, משהו מסיפורי יציאת מצרים מימי הילדות. שורות שורות, ארוכות ומרובות, מתנפנות ברוח יריעות האהלים שענדו צבע חום-בהיר, זה הגוון השולט כאן בכל. הצריפים השנים למטבח ולמרפאה, סוכת המחצלאות של מטבח הפועל המזרחי ועוד שניה כמוה למספרה וסנדלריה, העמדות עם סוללות השקים מסביב להן, החביות והטאנקים, חבילות חוטי התיל, מלונת כלבי המשטרה, אפילו מכונית מגן דוד אדום שבמקורה לבנה היתה — הכל חום ומאובק הוא כאן. שעה קלה כי תעמוד במחנה, כי תעבור בין אהליו או תעזו לחדור לתוך עמדותיו — ואף אתה הפכת חום. הרוח הסוערת, הנושבת בלי הרף יום יום מאז הצהרים ועד שעה מאוחרת בלילה, נושאת ענני אבק מעובה, מדכא, חודר לעינים ולשערות ולאף ולאזנים. מתחת ליריעות האוהל ומבין לסדקי הצריף הוא זורם יום ולילה, מכסה את האוכל, את המשקה והבגד — ללא מפלט. ושוב עולים מנבכי הדמיון השואות אל „עשר המכות“ מן הימים ההם. בשפת המקום, שחיי מחנה מגוון בן אלף איש בתנאים חדשים ומוזרים לכל, מעלים בה אוצר של יצירות לשוניות — נתכבד אבק זה בתואר המדעי: „ויטאמין א“. אך אנו, המשפשים עינינו ו„בוכים“, נאבקים עם הרוח והאבק ונמלטים לחסותו של הצריף המיוחד לאורחים — לנו הוא כסמל המדבר.

אותה שעה היה המחנה ריק כמעט מאיש. הפועלים והנוטרים יצאו לעבודה ולמשמר הרחק מזה. ליד הברזים עמדו שנים ערומים למחצה ושפשפו כותנותיהם בשוקת הארוכה. „לכבס אסור” — היה כתוב בעפרון כחול על גבי לוח ההודעות הנסער ברוח. להתקלח אסור, לבזבז מים אסור, ועוד על איסורים רבים סיפר הלוח. כי אין מים במקום ומן הבאר בכפר קדש, אשר על פניו עברנו בדרכנו לכאן, מובאים המים בטאנקים — לאלף איש! גם הלוחות האחרים למודעות במרכז המחנה סיפרו דברים הרבה על האסור ועל המותר. הסנדלריה מודיעה, והמספרה מודיעה, והמרפאה מודיעה, וועד הפועלים מודיע... על 300 מיל שכר העבודה ליום מודיע הועד — „לאחר משא ומתן עם הנהלת סולל בונה ולאחר שהנהלת העבודה נוכחה ביחס החיובי של רוב הפועלים לעבודתם”. הרוצה בפנס יפנה לכאן, והמבקש מפרעה יפנה לשם, הנה הארגון לדואר וגם „תורמי דם מתבקשים”.

היה זה למחרת הערב בו נפצע הנוטר רייזלר, חבר גבעת השלושה. בצריף המרפאה הראה רופא צעיר בלבוש פועלים ובשפת חלוצים ובברק של מתנדב בעינים, את חדר הניתוחים שנחנך אמש לראשונה. ובמחנה היו מהלכים סיפורי גבורה מאותה התקפה. לא נכון הוא כי פרצו את הגדר — סיפרו כאן בהתלהבות — רק אל חבילות חוטי תיל ועוד מחמרי הגדור שנשארו בשדה, התנכלו. ועוד סיפרו על הפצוע שהובא אל המחנה רכוב על החמורים שנשבו וכל דרכו הארוכה לא הוציא אנחה מפיו. ועל השוטר האנגלי, מן השנים השוכנים במחנה, סיפרו כיצד חבק ונשק לו לפצוע, בהתרגשותו כי רבה על שאתו את כאביו בגבורה ובדומיה.

אנו לוחמים ברוח ועוברים בין האהלים. בשורות הראשונות בקרבת העמדות, גלויים יותר למרחב המאיים, ניטו אהלי הנוטרים. בתווך — של הפועלים, עד מאה וחמשים מספר האהלים כולם. וכגונוני האנשים וסוגיהם במחנה זה, כן צורות האהלים וסידוריהם. ששת המזרונים שבכל אוהל לששת דייריו, השמיכות והמזודות, שיירי האוכל ודפי העתונים — רבות יודעים הם לספר על ההבדלים בין איש לאיש, בין עדה לעדה, בין „בודד” וחבר קיבוץ הרגיל יותר לחיי מחנה. ולבסוף... בין מין למין. כי אם אל אוהל הבחורות תסור, בו שוכנות כל התשע כולן העובדות ב„מטבח”, והנה — תשעת המזרונים הפכו לשלוש ספות, השמיכות — למרבדים, ארגו מטבח — לשולחן והוא מכוסה מפה צבעונית וספל פח שהוא

אגרסל עליו, ובו מספר פרחים צבעוניים שלא נודע כיצד ירדו לכאן. אך לא רבות הן שעות הפנאי של הנערות לבוא אל „היכלן“ זה — העבודה „בוערת“ והאחריות גדולה ורב הרצון לשפר ככל האפשר יותר.

עוד היום גדול, וכבר עסוקים בצריף המטבח בחלוקת המנות לתוך סירי אלומיניום בני שלוש קומות. ששת אלפים סירים כאלה „תוצרת הארץ“ הוזמנו ע"י מטבח הפועלים בחיפה בשביל מחנה הגדר — ששה לנפש, שלושה-שלושה ליום אוכל. על גבי מדפים ארוכים, קומות קומות, עמדו אותה שעה הסירים לאלפיהם, בהם נתחלקו המנות: ביצים ומלפפונים ועגבניות וסרדינים וחביתות — שבע מאות היה מספר החביתות שנחבטו אותו בוקר על גבי הפרימוסים השנים, העומדים על רצפת הצריף, הסיר האחד — לבשר הוא ולדייסה, והאחר — למרק הפירות המפורסם כאן מאד. בערב יניח התוזר מן העבודה את שלושת סיריו הריקים לתוך הערימה הגדולה ליד צריף המטבח — ויעמוד בתור לקבל בתוך סל הנצרים אשר לו, מלבד הלחם והכף והמזלג, גם את שלושת סיריו האחרים, ממולאים וקשורים בחוט-ברזל — זו מנתו לעשרים וארבע שעות. „סיר המעלות“ הוא בלשון ביאליק, אך בשפת המקום ייקרא „קומות“. וכשמתרוקנת קומה — מספר חבר — אומרים כאן: חדר להשכיר.

האוכל — ענין מסובך מאד הוא. מתאשר כאן הידוע מאז היות אדם עלי אדמות — כי הוא יסוד מוסד, הוא ראשית והוא אחרית. ביחוד במקום כזה שתנאיו קשים בלאו הכי וענין אחר לענות בו אין והאנשים שונים והרכבם מגוון כל כך. והאוכל, הן ממרחקים יובא, לא יבושל במקום, רק יחולק למנות. ורב המתקלקל בדרך, ברוח ובאבק.

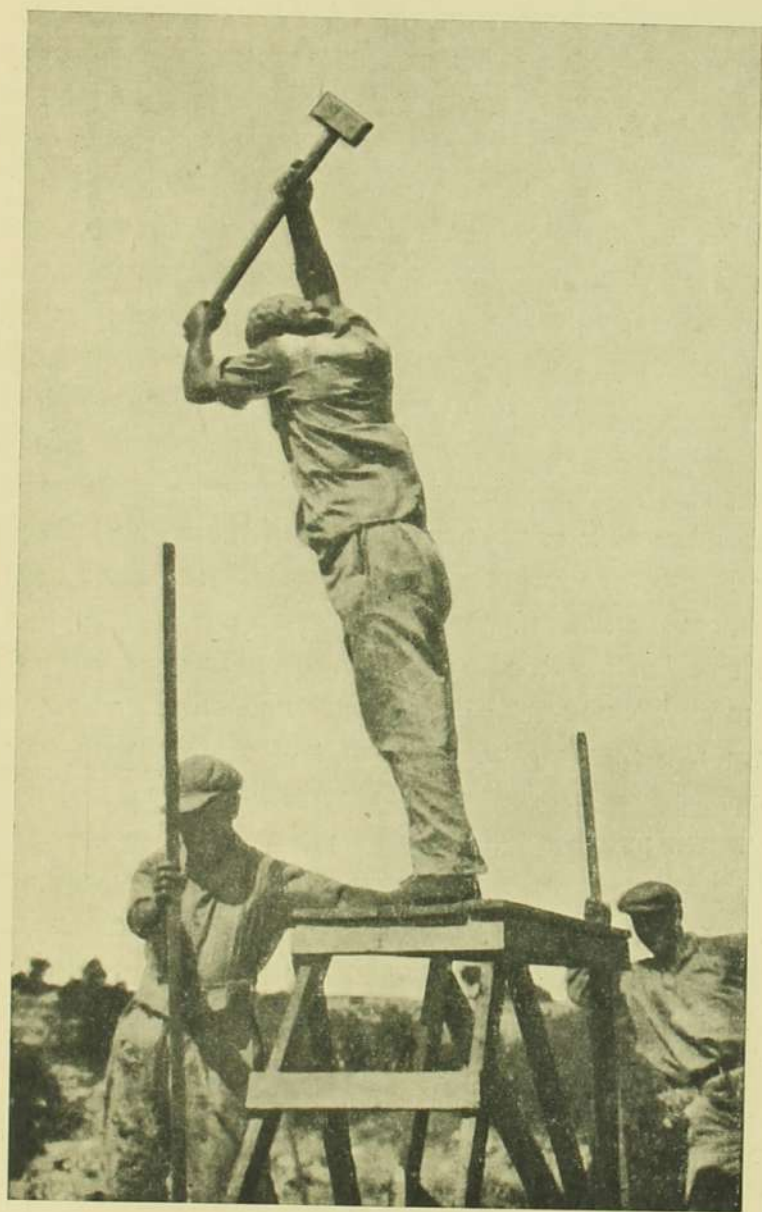
הרוח והאבק אורחים קבועים הם בצריף המטבח הכללי. אך לא הדירו עצמם גם מצריף המחצלאות הקטן של הפועל המזרחי ואגודת ישראל — ששים איש בסך הכל. אותו המראה כאן, בזעיר אנפין: קרש לשולחן וקרש על גבי חבילות חוטי תיל לספסל, סירי „קומות“ וסלי נצרים, מרק פירות ובשר קר ועוד כדומה ממאכלי אדם. אותו יום נוסה כאן „נסיון“ נועז ומענין — נתבשל מרק חם. והדבר עשה לו כנפים והיה לשיחה בפי רבים.

בראש צריף המחצלאות עומד ארון קטן עטוף מפה צבעונית — זה ארון הקודש ובו ספר התורה. ולמעלה, בתקרת המחצלאות, מתנועע ברוח תלי עץ, ועליו שלוש שמלות מגוהצות של הנערה העובדת.

נגד הרוח מפלסת המכוננית את דרכה בהמשך הכביש הצבאי מערבה, לעבר חניתה וכביש חיפה-עכו, אל מקום העבודה. גם בדרכנו עד למחנה לא פגשנו כמעט כל ישוב. נבי יושע, קדש ומלכיה — כפרים קטנים הם, מעטים יושביהם ודלים בניניהם. אך מעתה שוממת הדרך עוד יותר. קילומטר אחר קילומטר אנו עוברים ואין בית ואין ישוב. ומימין, שוב מלווה אותנו הגדר. בארבע שורות תקועים עתה עמודי הברזל ובמרוכז ובמסובך מתפתלים חוטי התיל בין עמוד לעמוד, שתי וערב ברוחב חמישה מטר. לא כואדי תיראה עוד כאן הגדר בעינינו, אלא כנהר רחב ומכסיף הזורם למרחקים, או ככביש אספלט רחב וממושך העובר בארץ לא נושבת. משמאלנו, גיא עמוק בין רכסי הרים גבוהים, נוף הררי טיפוסי. ומימיננו — הגדר. יש ואלומות תבואה מונחות משני עבריה. יש — ושבילים בשלות מתנועעות ברוח. עצי תאנה ועצי זית מעטים ודלים. קוצים יבשים, גבוהים ודוקרניים. מפעם לפעם חולפת על פנינו מעבר לגדר ערימת אבנים לבנות כגל-עד, אות של הגבול הסורי הוא במרחק מטרים מעטים מאתנו. יש, ודמויות אנשים המתכופפים לקצור ולאלם נגלות לנו מן העבר ההוא. מזמן לזמן חולפים על פנינו נוטרים על משמרתם, מאובקים וצרובי שמש. ה"משוריינים" נוסעים ועומדים ושוב נוסעים. לורי גדול עם מכונת אלחוט משמיע טרטרו. אוריון עג ונעלם. ושוב כביש מתפתל וגדר תיל כורם הנחל. רק לפני שבועות מעטים — אומר איש המקום — כאשר יצאנו לראשונה לתור את הסביבה, נסענו מלווים בשיירה גדולה, עם רובים ומכונות יריה ושוטרים ורוכבים ונוטרים. מתוחים היינו ונרגשים, כיוצאים אל חזית רחוקה. ועתה, אנו נוסעים כאן ביחידות, הלוך ושוב בכל שעות היום — ואין הרגשת זרות או פחד, כאילו בתוך ארצנו אנו נוסעים ובתוך עמנו אנו יושבים.

פתאום, ולעינינו נגלה מחזה מפתיע וכובש, מראה שלא ידענו בדומה לו: לאורך הגדר הבלתי מוגמרת עוד במקום זה, היו מפוזרים בני-אדם כדבוקים אל העמודים והחוטים, איש אחר איש — לעשרות, למאות, לאורך קילומטרים. אכן, על פני שמונה קילומטרים ומעלה בבת אחת תיעשה העבודה. קילומטר וחצי ליום — היא המכסה הקבועה.

וזה סדר העבודה: בראש הולכים המסמנים, אחריהם תבוא קבוצת מציבי העמודים, אחריה אנשי ה"דיאגנאליים" מותחי החוטים לאורך, עלה וירוד ושוב עלה כצלעות המשולש. רק לבסוף תבוא קבוצת "הסבך הפנימי", אלה המתוחים

את החוטים בנפתוליהם וסבכיהם בין ארבעת טורי העמודים לרוחב. אך אין זה פשוט כל כך. כל סוג מתחלק ומתפלג עוד ועוד. הפירת בורות לחוד וקביעת עמודים לחוד, יש יוצקי ביטון ויש מעבירי הסלילים של התיל ויש המאחים אותם בוים המיוחדים לכך. ועוד ועוד, כחלוקה וכסידור של מנהלי העבודה הנחפזים הלוך ושוב לאורך הקילומטרים ומדריכים ומפקחים ומכוסים אבק עד למעלה ראש.

ולא עמודים וחוטי ברזל בלבד מסוייגים וממויינים כאן לסוגיהם — גם בני האדם. מרחוק: מחנה מזור מאד — בגדים מרופטים, מגבעות מעוקמות, קרעים וטלאים ככל שמתירה ומאפשרת העבודה במקום זה. אך אם תקרב, והנה — כאן חברים מגנוסר, ושם מגבעת ברנר. אחד מאשדות־יעקב ואחד „בודד“ מחיפה. זה מעביר את סליל התיל הלוך ושוב — ושר, ותנועותיו קצובות ויפות והוא כנהנה מיצירת כפיו. וזה, מדוכא ומתלונן. אחד מן „הסבך הפנימי“, והוא גבוה ורחב, מעמיק חקר בטיבו של „סבך“: „אתם רואים? — הוא מסביר — „סבך“ זה ככל הסבכים — קל להיכנס אליו וקשה לצאת ממנו...”

בינתיים רד היום, הגיעה שעת החזרה. אחד אחד מתמלאים הלורים אנשים עם סליהם וסירי הקומות שלהם. עוד האחרונים עומדים בתור לעלות בלורי, וכבר הומה המחנה על כל שביליו ואהליו. ליד דודי התה רב הדוחק. ערימת הסירים ליד צריף המטבח עולה גבוה גבוה. ליד הברזים וה„שוקת“ מצטופפים עשרות ומאות ערומים למחצה. אחד עטוף בחלקו במגבעת נחפז עם פחית מים לעבר אהלו, אחד עם רובה על כתפו מהלך בזהירות בין האהלים ושני ספלים תה בידו, לו ולחברו. „חברה, היום נותנים בשר עוף — מודיע בבדיחות אחד מן העומדים ראשונה בתור — בודאי היתה מגפה בלול של איזה קיבוץ...“ אחד לא צעיר ביותר, מתלאביב, יושב מכווץ על שק חול, לוגם מספל התה ומחשב בקול כמה יותר מעבודתו זו לאשתו ושלושת ילדיו. שנים אחרים עומדים עליו ומסבירים לו, כי לא לשם רווחים באו לכאן. לא הרחק מהם עומד אחד, שחרחר וער, מקבוצת נוער צעירה, ומקשיב בכל חושיו — מגע ראשון הוא לו עם פועלים, עם „בודדים“.

אישי־איש לאהלו עם מנת־יומו נחפזים הכל. קבוצות־קבוצות נתכנסו אל מתחת ליריעות, לארוחה. באהלם של אנשי פקיעין היתה המנוחה והסדר. תשעה במספר הם באוהל האחד, אך ההרגלים של חיי הארץ הזאת ואוירה ורוחותיה,

טובים הם לימי מחנה. על האדמה פרו ממצלות נקיות ואת המזרונים והמצעות קיפלו בנוסח מיוחד להם. על העמוד במרכז האוהל נתלו השקיות הצבעוניות ובהן הטלית והתפילין. „אנחנו מתפללים בכל יום, „יאם חלס“ — סיפרו לאחר שברכו את האורחים ב„אהלן וסהלן“ ידידותי. אז הציגו את עצמם בעברית טובה: „אנחנו היהודים באמת, שלא עזבנו את הארץ לא אנו ולא אבותינו או אבות אבותינו“. אחד בעל זקן שיבה והדרת פנים מזרחית סיפר על שני „אבות“ של יהודי פקיעין: „יש לנו אב אחד בשמים ואב אחד בירושלים“ — הלא הוא יצחק בן־צבי, כידוע. „לפני ששיעשרה שנה הכרנו אותו ומאז עשה עמנו חסד כל הימים“. „באו אצלנו שכנים — מספר אחד — ואמרו (או, כמובן, לפני 16 שנה): באים יהודים על יהודים, הלכנו ומצינו אותו ועוד אחד אתו ליד המעיין. אמרנו לו: יהודים? אמרו לנו: יהודים!.. אחר, סיפרו על הנשים והטף שהניחו בכפר ורק שני גברים אתם לעבודת הקציר ולשמירה על הרכוש. ולא שקט היה הלב בדברם, חרד היה לבטחון הקומץ שנשאר בכפר העתיק ללא מגן.

אז אירון עג על מחנה האהלים והנמיך רדת, נעלם וחזר ושוב התרחק ושוב בא. במחנה פשטה התרגשות גדולה. האחרונים שחזרו זה עתה ממקום עבודתם המרוחק, מול הכפר סלחה, סיפרו את אשר ראו עיניהם מן הקרב עם הכנופיה. „האזינו קצרו ארבעה“ — התרגש אחד. „הניחו ששה“ — התלהב שני. „הרביצו שמונה“ — נוסח שלישי. „כמו בסינמה היה זה — סיפר אחד והעלה על נס את זריותם של האזינונים — עוד מכונית האלחוט שולחת אותותיה, וכבר הם באים, שלושה בבת אחת, וכבר הם „מרכיבים“ וגם שולחים פתק מלמעלה למטה להודיע, כי „פינו את הדרך“.

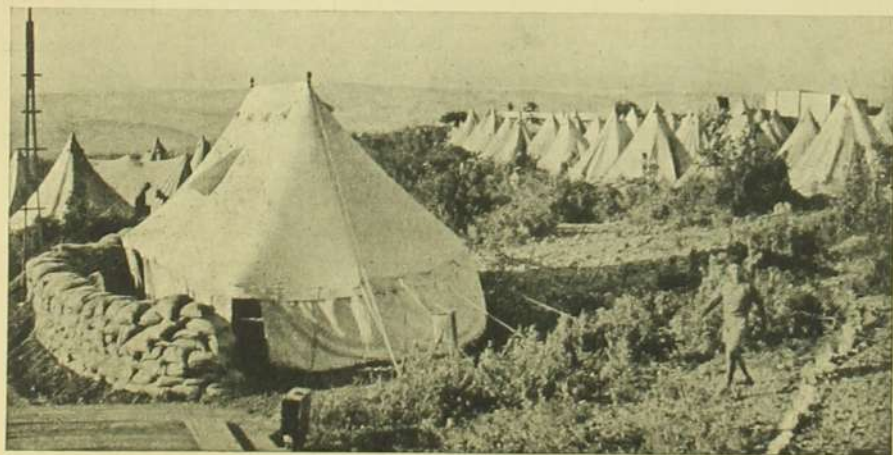
אותה שעה גברה ביותר הרגשת החזית. לא מחנה עבודה היה זה, אלא צבא עומדים בשדה־קרב, על הוויו וחיותיו וסערו וששונו.

בערב לא פסקה הרוח. לאור הראפלאקטורים בקצות המחנה נראים היו ענני האבק הנישאים ויורדים בזרם מעובה בלתי פוסק. היה קר. האנשים התעטפו במעילים כהים והתנועעו כצללים, מכונסים לתוך עצמם. אף על פי כן באו רבים, מאות, אל האסיפה הכללית. תחת כפת השמים, כמובן, נקראה האסיפה — הראשונה למחנה הגדר. שזור זמן קצר נקבע לה מאת הנהלת הבטחון. כי גדול היה החשש לכנס רבים לפינה אחת. על כן היה הכרח לצמצם בדברים. איש מרכז העבודה, והוא גם איש סולל־בונה, עמד בקצה מכונית מגן דוד אדום וכל

הנאספים מצטופפים ולחוצים זה אל זה במורד מסביב לו. בחושך שאלו ובחושך ענה, אין איש רואה את פני רעהו, ואין איש יודע את שם השואל. ובקצה האופק נראה כתם אדום-ארגמן, הולך וניתק מן האדמה, הולך ומגביה וגדל — זה הירח העולה. „האם לא כמראה הנצורים על „מוסה דאג“ לפראנץ ואַרפּאָל, אנחנו?“ — דובב אחד עטוף במעילו הכבד, והעומד סמוך אליו מניע ראשו בחיוב: „אכן, לנצורי „הר משה“ דמינו“. אחד גבוה ודק, שבא רק באותו יום מנען, עמד מרחוק נפעם ונרגש: „חוויה גדולה — אמר — אי זו חוויה גדולה... השאלות וההערות והתלונות היו מענין הצרכים הראשונים של האדם: ביקשו מקלחת ותבשיל חם, התלוננו על התור הארוך ועוד כדומה. שאלו על תשלום מסים וגובה שכר העבודה. יש ועלתה שוב אותה השואה אל ימי יציאת מצרים — „וילוננו העם אל משה“, ועד „זכרנו את הדגה“. אבל רק רגע קל. משנהו, והנה — מחנה מעפילים הבוחנים את דרכם. אחד כי יביע תלונה על העבודה הקשה, והפסיקוהו הכל בנהימת ביטול.

המענה היה פשוט, חברי. לאיש ואיש, על כל שאלה ותלונה. ועלו מתוך הפשטות כל גדלו של מפעל הגדר לסולל-בונה, כל היכולת הרבה וכוח הארגון וההעזה והתנופה ששוקעו בו.

עוד היה הלילה כשנשמעה תקיעת החצוצרה הצבאית, המסלסלת נמרצות. תקיעה שניה שלא אחרה הרבה, הודיעה על השעה האחרונה לקימה. נוטרים עם רוביהם ופועלים עם סליהם נחפזו לעבר מכוניות המשא במעלה המחנה. הרוח שככה, שמש הרים זרחה.

הספקת המים ותלאותיה

בהספקת המים היתה עסוקה חבורה קטנה בת 6—8 איש. שאלת המים למחנה היתה הקשה ביותר. בזמן החנייה במלכיה היה פתרונה קל יותר. המעין היה קרוב יותר ומקלחת לא היתה. אך הקושי גבר כשעברנו לסעסע, כי המרחק מכאן אל המעין בקדש הוא 30 ק"מ וגם היה עלינו לספק מים למקלחות שהוקמו במחנה זה.

הובלנו שני מיני מים: מן המעין — לשתייה, ומהבריכה שנתמלאה במשך לילה, — לרחצה. לאחר מאמצים רבים גלינו מעין במירון, במרחק 16 ק"מ מהמחנה. ע"י כך חסכנו שלש שעות בנסיעה אחת: מקדש יכולים היינו להביא מים רק אחרי 6 שעות, וממירון — אחרי 3 שעות של נסיעה מהירה. אך היו גם מקרים של עכובים והפרעות.

הדרך למירון מענינת. עוברים ליד שני כפרים — האחד גוש-חלב הידוע. שמו בערבית ג'וש, הוא משתרע על גבעה נאה ומצטיין ביפיו. הכפר השני — צפצפה הידוע מן התלמוד, ושמו בערבית סופספ. מרחוק רואים את שרידי אבן טורא. מי מירון ראויים לשתייה וטעימים מאוד. מכאן יכולים היינו לספק מים בשפע, לשתייה ולרחצה, והדבר גרם לנו סיפוק רב. פעם, ביום ששי אחד, הצלחנו למלא את כל הטנקים במחנה. אלימלך רזניק ז"ל שהיה מן העובדים הקבועים, עמד והסתכל במים הנגרים אל הטנקים ופניו הביעו שמחה ואושר. הוא אמר: "לכל הפחות היום, לכבוד השבת, יתרחצו החברים להנאתם".

ובאותו היום קרה האסון. במרחק 800 מטר מהכביש הראשי התקיפו אותנו פתאום משלשה צדדים. הכדורים עפו מעל ראשינו, ומהכדורים הראשונים נפל אלימלך רזניק, לאחר שהספיק עוד לענות ביריה אחת. כעשרים דקות שכבנו באש עד שבאו המשוריינים. התוקפים נסוגו אחור והניחו במקום שלש גויות. בדרכנו

חזרה, בשעה שעברנו על פני הכפר סופסוף פגשנו בערבים רבים והיד תפשה באופן אינסטינקטיבי ברובה. שאיפת הנקם על דמי חברנו האומלל שאת גויתו הובלנו אתנו, הסעירה והממה. אבל כבוש היצר והרצון לטוהר המחנה גברו. עברנו בשקט — הן לא לרצוח אנשים הפיפשע באנו.

ועוד באותו הערב פנו עשרות חברים בבקשה לספחם לעבודה הקשה והמסוכנת של הספקת המים במקום רוניק המנוח.

כשעבר המחנה לתחנתו האחרונה בבאסה, קנינו מים מערבינוצרי בסביבה והשאלה נפתרה בנקל.

העבודה היתה קשורה בסכנת נפש. אבל ההכרה בערך עבודתנו למחנה כולו, עודדה אותנו.

ישראל פרנקל

שריהמים במחנה הנדר

הפועל הדתי במחנה הגדר

בימים של התרוממות הרוח, בשלשת ימי הגבלה שלפני חג השבועות, עלינו בהרי נפתלי. ועם הצעד הראשון לקראת המעשה החדש, הרגשנו באחריות הכבדה, בתפקיד הכפול המוטל עלינו — לשמור גם בחזית זו על קדושת הדת, לשלב את צעדינו בהרי נפתלי השוממים עם קדושת השבת, התפלה ומצוות אחרות. חרד הלב לקראת המחר: מי ימוד את כוחם של האנשים שהתקבצו לכאן ממקומות שונים ומרצות שונות? אך עת הגיע ליל שבת ראשונה, התנדפו הספיקות כליל. הוברר, כי אין כוח שיתגבר על אש הבערת בלב, ושום זעזועים לא יערערו את האמונה בנצחיות העם ואלהיו.

שמירת הגבולות, צו קדוש הוא לעמנו מימים קדומים. מאז חורבן הבית השני. בשעה שקיר המגן המשולב דת ואהבת העם נפרצה, והארץ נעזבה מרוב תושביה, דאגו חכמינו להתקין סייגים לשמירת גבולות העם. הם קבעו גבולות וגדרים רוחניים, אשר הודות להם החזיק העם מעמד בדרך גלותו הארוכה והקשה. לצערנו הזניח הישוב את גבולות הארץ, מחוץ ליחידי סגולה, אותן הנקודות הבודדות שהיו לסמל ולתפארת. רובו של הישוב התרכז בשומרון, בשרון ובחלק מן הדרום, והזניח את הגליל העליון ואת גבול הצפון עד שהיה למקור רעה ולאסון לארץ. על כן נענו מאות עובדים לביצור הגבול. ובין המאות — עשרות העובדים שומרי דת, אשר הקפידו לשמור על הסייג הרוחני, והסבורים, כי באחד ושלב של ביצור גבולות הארץ והמסורת — חבוי כוח קיומו של עמנו בארצנו. איש העבודה החי מיגיע כפיו, העומד תמיד במלחמה על זכויותיו ועל הצדק האנושי — הוא גם שנענה בכל לבו לקריאה לביצור הגבול. הוא, המקופח תמיד, רק לו ניתנה האפשרות להרגיש את כאב האומה וחורבן הארץ בשל הגבולות הפרוצים. צבור העובדים, הוא שיצא לעבודה ולשמירה, עבר הרים ובקעות ללא חת. ראה את תהום המות — ולא נרתע וידיו לא שבו אחור מעשות כל פעולה נוספת לביצור הארץ וחזוק העם.

אנו עומדים רק בראשית הדרך. ידיו הנאמנות של העובד עסוקות עדיין אך ורק בביצור הגבול המעשי. עוד רחוקות הן מביצור הגבולות הרוחניים, ורק צבור קטן ביחס יודע לשאת בסבל כפול, צועד ברגל בטוחה בדרך הכיבוש והביצור, ויהיה לסמל ולתפארת למחנה רב. וגדולה תקוותנו לאותם הימים שעליהם נבא הנביא מלאכי באמרו: „והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם“.

יעקב גבלמן

היה ספר־תורה במחנה, נתון בתוך ארון־הקודש אשר בסככת המחצלות. שם היינו מתכנסים מדי שבת לתפילה בצבור. והיו אז רגשות נעלים מפעמים בנו: הרי זו זכות מיוחדת לעמוד בתפילה על הרי הגליל בליל התקדש השבת. הרי על הרי צפת, הקרובים כל כך למחנה זה בסעסע, עמד לפני ימים רבים הארי ז"ל עם החבורה הקדושה שלו. ובזמן קדום יותר — ר' שמעון בר יוחאי, שעליו מרבים כה לספר בהערצה אנשי פקיעין. גם הם בין המקדשים את השבת במחנה. ביום זה יושבים הם באוהלם ישיבה מזרחית. במרכז האוהל — „החכם“, אף הוא פועל העובד כמונו בכל ששת ימי המעשה, אולם היום לבש בגדים לבנים והוא יושב וקורא בקול מן התנ"ך ומספר ספורים שונים. הכל יושבים סביבו, העינים מופנות אליו, הכל מקשיבים לדבריו קשב־רב.

50 היה מספר הפועלים הדתיים במחנה. 15 מהם חברי „אגודת ישראל“ והאחרים חברים ל„הפועל המזרחי“. היינו מאורגנים בגוש מיוחד, אך שותפים מלאים לכל הנעשה בתוך צבור הפועלים הכללי. נהנינו מכל הזכויות ומלאנו את כל החובות ובא־כחנו ייצג אותנו בוועד פועלי המקום. לא ייעדר מקומו של הפועל הדתי בכל מעשי הכיבוש בארץ.

ישראל נאמן

העובדת במחנה

ימי חנייה עוררו תסיסה בין העובדות במטבח פועלי חיפה. תסיסה שלא ניתנה להרגע. היא ליוותה אותנו על כל צעד ושעל — בבית, במשפחה ובין הילדים. לפעוטים ספרנו על מקומה וקורותיה של האם במעשי ההעפלה בארץ, ואת עצמנו שאלנו בחרדה: האומנם ייעדר מקומנו? האם לא נצמד בצעדי און יחד עם כולם אל הרי הגליל? ובטחון ענינו: כן!

מימי חנייה ועד למחנה הגדר בצפון, נמשכה פרשה מלאת ספקות והתלבטויות על מקומה של החברה במפעלים אלו. ולא הכזבנו. כדאי היה לראות את המטבח ברחוב החלוץ בחיפה בימים אלה! הוא שימש עורק חי, לשכת מודיעין וקשר בין המחנה לבין פועלי העיר. הוא הפך נקודת חנייה לעייפי דרך. מכאן נשלחו דרישות שלום ודברי עדוד, ולכאן הגיעו ידיעות ובשורות על אומץ רוח, על עמידה איתנה בגבול הצפון, על חסימת שבילים עקלקלים בפני שואפי דם. לא יפלא, כי מאות פועלים היו מחכים בשעות שלאחרי הצהריים ליד המטבח לבואו של „המשוררין“ למען קבל ידיעות ולמסור שלום. ולא יפלא גם, שהחברה חיתה במשך חדשים רצופים בערות מתמדת, מתוך שותפות מלאה עם המעשה הגדול. היא נענתה לקול הקריאה: לכי ועזרי בביצור הארץ למען חייכם ועתידכם. בוקר בוקר, לפני זריחת השמש, יוצאים הפלחים הערבים מכפרי הסביבה על חמוריהם לעבודת השדה בין רוכסי

ההרים. שעה קלה אחריהם יוצאים הגודרים העברים. הייתי עומדת ומהרהרת: נוף הרים זה על רכסיו וסלעיו, על בקתותיו ואהליו המלבנים לאור קרני השמש הראשונות: נוף ההרים המצפין כליכך הרבה אגדות ועלילות — הן הוא שהצמיח מתוכו את שני העמים האלו גם יחד? כיום, עם אחד מבצר נגד רבים ומתנכלים, והשני מחזיק באַת. האם אין החיים עתידים לגמול לנו? האם לא נהיה ביום מן הימים אנו היוצאים בהרים אלה עם אַת ומעדר? על כן אהבתי את עלות השחר בפינת ארץ זו.

אהובה

חיפה

רשימות מן המחנה

ודרכי הינוך שונים, חברי קבוצים, קבוצות ו"בודדים". אלה האחרונים הנם רוב מנינו של המחנה. ניכר יפה האלמנט ה"גרמני". הדבור העברי השגור בפי רבים מהם (שלא בינם לבין עצמם), מטשטש במדה רבה את ארץ מוצאם, אך ע"י כך אינה מתקפחת מציאותם. בולט היעדרו של האלמנט הקרוי "ותיק", אף כי הוא מיוצג ע"י יחידים ומהם שהפכו ותיקים לפני זמנם. אך רובו של המחנה מורכב מחברים צעירים, מן הצעירים ביותר שבתנועה.

אף על פי כן נכונה ההגדרה, כי מחנה כזה טרם היה בארץ. לא רק בגדלו, אלא גם באפיו, סדריו ותנאי החיים בו.

קמים עם שחר. תקיעת החצוצרה הצב"אית נשמעת פעם, פעמיים ושלוש בכל קצוי המחנה, "קורעת" אזנים. הנוטרים,

לכאורה, מחנה פועלים מגשימי עבודה מסוימת, עם כל החוקים והסייגים של כל עבודה אחרת: טיבה וכמותה, סדר ומשמעת מקובלים והכרחיים, שעות עבודה קבועות—דבר לא נעדר! לא נעדרו גם הטענות והמענות, צודקות ובלתי-צודקות, בתוספת ציונים טובים או רעים למנהל עבודה פלוני או לראש קבוצה אלמוני, ולבסוף— התשלום הנכסף. גם סדר-היום קבוע ועומד הוא— כשל כל מחנה פועלים אחר: אותה היקיצה בהשכמה, אותה צורת היציאה לעבר דה והחזרה ממנה. גם העמידה בתור הארוך, עמידה ממושכת ומיגעת על יד המקלחת והברז, חלון המטבח והקנטינה— כמו בכל מקום עבודה גדול אחר. גם בהרכבו משקף המחנה שלנו את דמותו של כלל הפועלים בארץ: בני ארצות מוצא שונות

ושם נראים גם בין העובדים, בידיים אמונות ומאומנות הופקדו „הכלים” — אל חשש!

•

מחנה נודד, עם כל הקשיים הכרוכים בנדידה. מי שעבד פעם בצבא, הוא יודע כמה סבל גורמת לחיילים העברת המחנה ממקום למקום — „ערב פסח” ממושך ומטריד וכל הכרוך בו. הוא ידע בודאי להעריך את המאמצים שהושקעו בארגון העברת מחננו. בערב נמסרה הודעה קצרה על כך: זמן הקימה למחרת, אריות החפצים הפרטיים, מסירת המזרון (שניתן לשימוש על-ידי סולל-בונה) לאיש מסויים במקום מסויים — וזה הכל. לעבודה יצאנו בשעה הקבועה, וכאשר חזרנו בערב למקום החנייה החדש — מצאנו מחנה מסודר על אהליו ומוסדותיו, כאילו לא קרה דבר.

•

הימים ימי תמוז לוחטים, החום בהרים, בסביבת אבנים וסלעים לוחטים, הוא ללא נשוא ממש. הצמאון גובר והצערות „בוקעות שמים”: מים! מים! ה„טאנדאר” מתרוצץ על פני הכביש אנה ואנה, מוריד כדי מים ומעלה את הכדים הריקים, מופיע ונעלם על מנת לחזור כעבור זמן-מה לשם אותה המטרה.

•

עוד היום גדול, אך הגיעה השעה להפסקת העבודה.

מנהל העבודה מודיע על כך במשרוקית אשר בפיו. אל דאגה, בו ברגע מגיע הקול לכל הפנות, שומע גם המרוחק ביותר, באחד מחמשת החושים הוא שומע או בכמה מהם בבת אחת. המכוניות המחכות על הכביש מתמלאות חיש, בכל אחת שלשים איש עם „עודף”, אשר יש והוא כופל את המספר

שומרי הלילה, יורדים מעמדותיהם עייפים ולאים, מלווים מבטים מתוך האהלים:

— נוטר מה מליל?

לאט-לאט מתמלא המחנה תנועה ודבור. מישהו מנסה לרענן את פניו במעט מים צוננים ומוצא את הברזים ריקים; אחר מזדרז להשיג ספל תה מתוך הדודים הגדודים לים שהוצגו ליד המטבח והם „רותחים כגון לנים” זה שעה ארוכה. נחפזים ביותר הנוטרים, כי הם הראשונים ליציאה מן המחנה. הם גם האחרונים לחזרה בגמר יום העבודה. מסודרים בשורות, פלוגות-פלוגות, מזויינים ומצויידים אוכל לכל היום, מתפקדים הם ע”י הקורפורלים והסאָר־ג’אנטים ועולים על המכוניות. הקדימם ביציאה זה „המשוריין” המלא נוטרים, לבדיקת הדרכים יצא, להיווכח אם לא נטמן משהו בחשכת הלילה... גם אנשי המפקדה כאן ומנהלי העבודה. פניהם מפיקים מרץ וכובד ראש. עבודתם מאומצת, וכנראה טעונה היא „שעות נוספות” לרוב, לא נעדר גם הסאָר־ג’אנט־מיו, בן העם האנגלי, איש המחנה אף הוא ואת חובת המחנה רכש. מדבר עברית צחה ונכונה ומעיין ב„דבר”, ניכר בו, כי הסדרים לפי רוחו הם. במשך היום הוא מסייר את הסביבה בתוך „המשור־ינת” המצויידת מכונת יריה ומדי פעם יופיע בקרבת שטח העבודה, בלויית „ההולכת בטל” — מכונית האל-חוט.

אחרי הנוטרים מגיע תורם של העובדים ל„מקצועותיהם”, אשר לפי סדר המקצועות ממלאים הם את המכוניות בלא שהיות מרובות, בהתאם להוראותיו של הממונה על כך מטעם הנהלת העבודה. יוצאים את המחנה לכיוון מסוים או לכמה כיוונים בבת-אחת, לפי הצורך. אחוזי רובים פה

הנקוב. הכלל השולט כאן הוא: "כל הקודם זכה". ועם "המטען" החי, המתנועע ומכה גלים, כקמה בשדה לכל רוח מצויה; בטרטור וזמזום ורעש — מתקדמות המכור ניות לקראת המחנה ומעלות עשן ואבק. אי־נוחיות שבנסיעה כזו, אשר לפעמים גם ממושכת היא — מבקשת שירה נלהבת בהשתתפות כל הנוכחים. אז עולה מפי כל שיר ההורה המקובל כאן ביותר: "סובבוני". ואם נחה רוח טובה על הנוסעים, אין זאת אלא משום חן המקום, השירה גוברת, מתפשטת ומדביקה את הנוסעים במכוניות האחרות. שירה מעוטת מלים ורבת הדים המתגלגלת ונישאים על פני גאיות ועמקים:

הגליל שלנו, הגליל!

הי, הי —

הגליל שלנו

ה—ג—ל—י—ל!

הבחורים השופים המיוזעים והמאובקים האלה, כאילו לא יום עבודה מייגע הם מסיימים עתה, אלא יום של טיול מענין ומוצלח. ובשירה ובזמרה מגיעים למחנה. ובאותה המהירות שנתמלאו המכוניות, כך הן גם מתרוקנות. עם שקיעת היום מופיע באופק, כדרכו תמיד, ידידנו הטוב — האוירון הצבאי. מנמיך הוא רדת, על פני הסביבה ומתבונן להנעשה. עג על פני המחנה, נעלם ומופיע שוב.

•

פעולה תרבותית אינה קיימת במחנה. התקהלויות כל שהן אסורות מטעמי בטחון. הקריאה באוהל לאור הפנס אינה מן הדברים המושכים ביותר, ואף את האור הזה יש לכבות בשעה מוקדמת. אז תעלה במחנה שירת יחידים, הנשמעת רק מאוהל לאוהל,

שירה צנועה, מבודדת — יתומה. בימים האחרונים נשמעה גם "שירה במקלה", אבל זאת היתה התפרצות של מרידה נגד סדרי המטבח המקומי. עניני המטבח העסיקו לא מעט את הצבור, ולא מעט הפרזה היה בדבר. אמנם היו מגרעות מתוך תנאים אוביקטיביים ולא בא זה ללמד על סדריו והעבודה בו — עבודה מאומצת של חברות וחברים בתנאים קשים מאד, השתוממתי על הפנוק הרב שגילו חברים ובהם גם מחברי קבוצים. כמות האוכל וטיבו היו שווים בהחלט את המחיר ששולם בעדו. שאלה אחרת היא: ההוצאה הגדולה ליום אוכל בשעה שהשכר לא היה גבוה. אבל אין לערבב את הדברים. יתכן מאד, שריכוז זה של תשומת הלב בעניני המטבח, בא מתוך שלא סודרו אחר העבודה שיחה, הרצאה, או הצגה כל שהיא. והן לא על עבודה בלבד יחיה האדם.

•

"דבר" היה המקשר אותנו עם הארץ, הישוב, התנועה וכל המתרחש בעולם. הוא הגיע אלינו בסדר, בצהרי יום הופעתו. עם הפסקת העתון בגזירת השלטון, הוטלנו בבת אחת לתוך בדידות ואפלה, והתחלנו חשים את עצמנו קרועים, תלושים ונשכחים. והמבוכה גדלה עם אימת השמועות המחרירי דות שהגיעו אלינו מן הארץ.

•

מחנה של חלוצי ישראל! ולא חשוב, אם מילוי השליחות הזאת נעשה ע"י כל פרט בהכרה או מתחת לסף ההכרה. בעצם מילוי, היה בבואה נאמנה לצבור ולתנועה שהוא חלק מהם וקשור בהם בכל הנימים.

מ. ש. ר. ק. ס. ק. י.

כפר או"ר

קבוץ גלויות

שהתכנסו ליד הגדר הבלטו גם את הטראגיות שבחיינו... וכמה תכבד העבודה — עבודת ההשלמה והאיחוד של כל אלה החלקים הפזורים בעם, החל מיוצאי גרמניה, ועד חייהם הפרימיטיביים של יהודי פקיעין. קרה לפעמים שמנהל העבודה העמיד זוג כזה לעבודה יחד, והיה הדבר מצחיק עד דמעות. תמונת־פלוסטיקה ממש מאחת היצירות של מנדלי: שני שבטים מישראל שאחד אינו מבין את השני, לא רק בשפתו אלא גם ברוחו.

מימין מגיע לאוניך צלצול הלשון הגרמנית, ומשמאל — הפולנית. הנה נשמעת אידיש והנה רומנית, צרפתית, רוסית ועוד ועוד. הנה הגרמנים — פנים מביעות אינן טליגנציה והשכלה. הנה הספרדים עם עינים שחורות ושערם המסולסל. עזי נפש הם, ממש כבני־המדבר.

פרק מיוחד במינו הם התימנים העובדים אתנו. אף הם משקפים בזעיר־אנפין שבט

היהודים מכפר פקיעין שעל יד צפת, השלימו את "קבוץ־גלויות" שבמחנה הגדר. בראשית בואם חשבונו לערבים, בשל קלסתר פניהם, מנהגיהם ותלבשתם. השפה הערבית שגורה בפיהם ובה הם משתמשים בינם לבין עצמם. הם נתקבלו בחבר הפועלים בחבה יתרה, שהרי גילו לכל אחד מאתנו טפוסים מימי קדם, מ"עתיקות־היומין" של העם: "אנחנו אף פעם לא עזבנו את הארץ" — היו רגילים להדגיש בכל מקרה שפנו אליהם בשאלה. והיה בזה משום נוסף נוסף על הדמויות הרבגוניות — מגרמניה, ממרוקו ומיתר הארצות, שעבדו בהקמת הגדר.

למן היום הראשון שהתחלנו בעבודת הגדר היינו עדים לאנדרלמוסיה משונה זו שתקרה רק אצל העם היהודי: בלבול הלשונות. זה גרם לאי הבנה. מנהגים מוזרים, שבעיני אחדים היו קדושים והאחרים — שמו אותם ללעג. שבטי ישראל בזעיר־אנפין

תימני וספרדי. מה שהחיים החברתיים בעיר לא יכלו ליצור — יצרו החיים החברתיים שיתופיים בקיבוץ. הם מכניסים לתוך העבודה את „חדות היצירה“, העליונות והשירה. קרה פעם שנעדרו יום אחד, ומה קודר היה היום, כאילו לא זרחה השמש.

הנה עומד לו בחור אחד, תוך עבודת הסבך — ושר פרקים מהאופירה „ריגוליה“. והנה מהצד השני עומדים שני בחורים, כשידיהם נאחזות בתיל, והם מתוכחים על תפקידי הועידה החקלאית, על מלחמת הבחירות, על המצב המדיני בארץ, על ספרות, על התערוכה האמנותית שערך הקיבוץ הארצי בבית-זרע ועל כל מיני דברים שבעולם. ועומדים ונהנים יהודי פקיעין, מאותו „קיבוץ-גלויות“ וביחוד מבחוריה-חמד שלנו. — החסונים, הצעירים, חברי הקיבוצים.

יבנא, הנוער הציוני יוסף שפירא

אחד מישראל שנושא עליו חותם המקוריות של חיי עדה נבדלת. השפה שלהם אעפ"י שהיא עברית, מתובלת בבטויים ערביים ודומה לערבית. גם בלבם טינה על האשכנזים שאינם יהודים כלל ולא אותם חשב אלהים לכלול בחשבון הנגאלים. ההתבדלות בולטת ביותר בשעות המנוחה. אז — איש „לשבתיו“ ישראל. התימנים מתאספים בפנה מיוחדת. הספרדים לחוד, וגם „השבתים“ מיתר הארצות לחוד. יוצאי פולין, רוסיה ושאר ארצות מזרח אירופה, מוצאים להם איך שהוא שפה משותפת. לגרמנים — אינטרסים משלהם.

העורק החי בכל חבורת הפועלים הם חברי הקבוצים ממשקי עמק הירדן, שבאים לעבודה בכל יום באוטו-משא מיוחד. על אף הנגודים התרבותיים בין האנשים, התלכדו לגוף אחד — חטיבה אחת ואין ניכרת בהם שום סתירה בין גרמני לפולני,

שמחת ההעפלה, ואחת מהן מספרת מתוך הלצה ודאגה גם יחד, כי חברתה שיצאה לפנייה למחנה, בשמעה כי את המים מחלקים במשורה, עמדה לפני נסיעתה תחת מטר המקלחת בביתה שעה תמימה...

— זה לא יעזור לה, התנער לפתע הבחור המפויח, שהיה שקוע בהרהורים.

בנפתולי הכביש הצבאי מעל לקדש, סמוך למלכיה, מזדקר לפתע המחנה. בראש שונה מבצבצים ראשי הצריפים והעמודים, אחרי כן — העמדות של שקי החול והאבטור מובילים, ולבסוף — גם ראשי האוהלים המפוזרים בסדר סימטרי.

תנאי החיים במחנה אינם מן הקלים ביותר: הברחש מטריד לפני הצהריים, הרור חות והאבק אחרי הצהריים. השינה באהלים היא על מזרנים בלבד, קבלת האוכל — בתור מחלון צריף המטבח, אין מקלחות בשל מיעוט המים, אולם האויר בריא וטוב. — ומה בכך, הרי חיי מחנה הם — משסע אחד את קטרונם של המתלוננים. — ואבותינו היו במדבר במשך 40 שנה — נכנס לשיחה חבר מ„הפועל המזרחי“ — האם היה מצבם כמצבנו? הם לא נהנו גם מאותם ההישגים שמהם נהנה מחננו, לא ממשקפי אבק מיוחדים, לא מאבטומובילים, לא מהספקת מזון מתוכנת מראש ולא מעזרה רפואית מצויינת.

נוצר מעגל של מתווכחים, אלה בעד יתרונות המחנה, ואלה — נגד. בויכוחים נזכרת האסיפה האחרונה שבה נבחר ועד הפועלים של המחנה, 10 חברים. אחר מחמיר והשני מקל, עיקר התלונות על חוסר המים, „אילו היו מים למכביר, כי אז היה „תמס“ (מ„ציון“ בערבית).

— מה הרעש, אומר האופטימיסט,

שלוש בחורות מן העיר בלויית בחור מטייל סתם ופועל מפתחת-קוה מחכים להודמנות לעלות למחנה. התחנה — חדר האוכל באילת השחר, כמובן. לאחר איתות עם המחנה באה סוף סוף ההודמנות: אוטו משא ריק בא מהגדר לקחת מטען מאילת השחר והורשה לו להעמיס על חמרי הגדר גם את „החומר החי“. מעל לסלילי התיל, הארגזים והמזרנים הועלו המזודות ועליהם — שלוש הבחורות ושני הבחורים בלויית נוטר יהודי רמ"קומה.

רשיונות? — שואל מנהל העבודה, החבוש כובע טרופי ובגדי חקי קלים וחמוש אקדה בעל ערך צבאי. הבקורת פסלה שלושה, אולם היתר — בעלי זכויות ותעודות, קיבלו רשות לעלות.

עולים, המזרנים הרכים מקלים על הישיבה באוטו שאינה נוחה כל עיקר. הנוסעים מסתדרים עליהם איש איש לפי אפשרותו. רק הנוטר הגברתן עומד נשען בקיר תאו של הנהג וחוטף שיחה עם הנוסעים.

— בבקשה להיזהר, פונה הוא לאחד היושבים — בהצביעו אל הרי נפתלי.

— מה פירוש להיזהר?

הבחורה, שהיא מעין „ראש-המדברים“ בשבתה על הארגז הגבוה, מחליפה כמה מלים בלועזית עם הנוטר ומסבירה אחרי כן, כי כוונתו היתה: להשיג לצד ההרים מעבר מזה, הואיל והוא עסוק בהשגחה לעבר החולה.

תוך כדי נסיעה מתברר, כי הבחורות נשלחו אל המטבח שבמחנה ואתן גם מטען של חמרי כלכלה שונים. מקצת הפחד מחיי המחנה, שאין בו מים בשפע, פוגם את

אפשר למצוא עצה, והראיה: אתמול סידרנו מקלחת „פרטית“, והיום חיקו אותנו כמה חברים, והזמן כבר תור לשמוש במקד לחת שלנו.

— מה פירוש?

— פשוט מאד, לקחנו פח מבנוזין, נקבנו בו חורים, אחד מאתנו מחזיק את הפח הנקוב עם „תקציב“ המים שלו מעל לראש החבר, והלה מתקלח בצוננים, אחרי כן חוזר הגלגל וה„נקי“ מחזיק ברמה את הפח וזורה מים על ראש חברו.

— אילו היה המחנה נוצר לכבוד ספר התורה בלבד, שהועלה לכאן זו הפעם הראשונה לאחר אלף שנים ויותר— דיינו, מפליט אחד החברים הדתיים, שאינו מוותר על ההזדמנות החשובה להדגיש את העלאת ספר התורה לצריף האוכל והתפילה של חברי „הפועל המזרחי“ ו„אגודת ישראל“ שבמחנה.

— וקירוב הלבבות...

— וקיבוץ הנדחים...

— והמחולות בלילות, על הרי נפתלי

לאור הירח...

— והנסיון הגדול, שלא היתה כדוגמתו בתקופתנו האחרונה — נשמע לפתע קול מתון וקצוב, לעומת שטף קריאות הביניים של המתלהבים. היה זה קולו של החבר האתראי על הבטחון במקום. יתרון היתרונות של המחנה, היותו בית ספר ל„חבריה“

שלנו. הנסיון שבחיי מחנה כובש כזה, שהאחריות להספקתו העצמית ולהגנתו העצמית בגליל המבודד והפרוע, תוך נחשול חטרור המשתולל, רובצת אך ורק עליו, על המחנה גופו — כאן הדגש. ואמנם בית ספר כזה למחנה העבודה טרם יהיה לנו בארץ.

מ ר ס

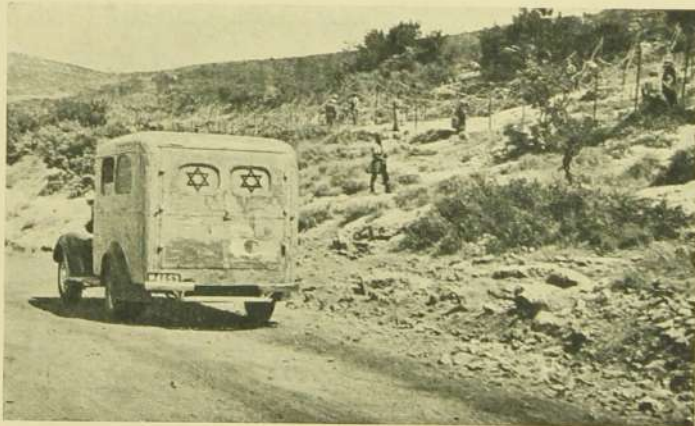
„הבר“, כ"ג בסיון תרצ"ח

א

הוטל עלי ללוות את פועלי הגדר כאחד הרופאים במקום. זכיתי להיות בין המעפילים להרי נפתלי, לחיות עם מאות הפועלים והנוטרים, המשליכים את נפשם מנגד לשמוח בשמחתם ולהושיט להם יד אחים בצר להם.

באילת השחר רבתה אז התנועה. מימי לא ראיתי כל כך הרבה מפקדים, מנהלים וסגנים, מבלי שהאחד יסיג את גבול רעהו. אותו יום עומסו כל הדברים הנחוצים להקמת המחנה, לרבות הצריף המתקפל למרפאתנו וכל ציודו. בצהרים הגיעו שאר הרופאים, הקבועים והמלווים, וגם החובשת. מכונית „מגן דוד אדום“ הבייקה בלבנוניותה מבין כל האבטומובילים. למחרת, בשעה מוקדמת, בקעה תקיעת החצוצרה, תקיעה גדולה שליוותנו אחרי כן יום יום. חטפנו פת שחרית וזזנו למחוז חפצנו. שורת האבטומובילים הארוכה והנוף — החולה על אגמיה וביצותיה ועם מי־מרום באמצעה — שנתגלה לעינינו עם העליה בהרי נפתלי, הצטרפו לתמונה שלא תמוש כל כך מהר מזכרונו. אותה שעה הבינותי יפה משום מה לא יסופו הגעגועים והכיסופים אל הגליל מלב אלה שחיו שם פעם.

לאחר שעה ומחצה הגענו למקום המחנה הראשון מלפיה, לא הרחק מקדש נפתלי. ראשונים בתור להקמה היו צריף המרפאה וצריף המטבח. הללו הובאו מן המוכן, כך שבמשך שעות מספר אפשר להרכיבם וגם לפרקם. החלה עבודה קדחתנית. פלוני עוסק בגידור המחנה, אלמוני מסמן את מקום האהלים. קבוצה מטפלת בהקמת תחנת המאור ואחרים ממלאים חול בשקים לצרכי ההתבצרות. בצהרים גמרו להקים את המרפאה ואנו התחלנו בסידורה הפנימי. קבענו חדר אחד לנתוחים, אחד לחובשת, חדר שלישי למחסן ורביעי בשבילנו. חדר הנתוחים אינו נופל במאומה מזה של בית־חולים צבאי בשדה. ציוד המרפאה הוא שלם. לא תחסר גם רשימת תורמי הדם לסוגיהם מבין הנוטרים, אלה החיילים הנאמנים המוכנים ליתן מדמם גם בחייהם. שלושה מן הראשונים בתור. ברשימת הדמים הזאת, נטו ללון בקרבת המרפאה. קבלת החולים התחילה. התור אינו קצר. החלאים — שריטות, פציעות קלות תוך עבודה, דקירות קוצים, עינים מאובקות, ו... בא גד! — גם השלשול, זה אורחנו שהפך לנו מלווה תדיר אחר כך, כבר הופיע. מלכתחילה הוגד לנו שמקום המחנה נוח מבחינה אקלימית. אך התאכזבנו. הלילות קרים כאן. ביום אמנם לא חם ורוח נושבת, אך האבק, האבק! דרך כל הסדקים והחרכים הוא חודר ואין מנוס ממנו.

אותו יום הקימו את כל העמדות סביב המחנה. במקום הגבוה ביותר הועמדו טנקים, וצינורות יוצאים מהם ומספקים מים למרפאה. למטבח ולשאר מקומות. הנה הובא באוטו אוכל מוכן מחיפה. מחלקים אותו פעם ליום בכלי אלומיניום — שלוש קעריות, אחת על גבי השנייה; קומה קומה ומאכלה. מתוצרת הארץ. כמובן. בערב אתה נתקל בכל מקום בתור. תור לקבלת אוכל, תור ליד הברז, על מנת למלא מימיה, ותור למרפאה. המרפאה פתוחה כל הזמן, פרט לשעות 9—11 לפני הצהריים ו-12—4 אחרי הצהריים. נמצאו מבקרים בה גם בחצות הלילה ולפני הנץ החמה, באים בשל שפה סדוקה או שריטה באצבע... ראינו איפוא לטוב יותר להניח את המרפאה פתוחה כל היום וכל הלילה, וחסל. הביקוש רב ביותר לוונלין. נתחוויר, כי שמש ההרים, העשירה בקרנים אולטרה-סגוליות, נתנה אותותיה בחטמים ובשפתים, והחברים לא מצאו לזאת תרופה יפה ובדוקה יותר מן הוונלין. משאר המרעין-בישין נפוץ השלשול. את המזון קבלנו שעות רבות לאחר בישולו. ויש שהשכילו להתיר מן הבשר גם למחרת היום. לא ייפלא אם אברי העכול התמרדו. יום אחד נהרו למרפאה 150 משלשלים. הדרך המובילה למרפאה נקראה מאז בשם „רחוב השלשול“. היו גם מקרים של דיזנטריה קלינית ומחלות אחרות של הקיבה והמעיים, מלריה, עלית חום בלתי מחזורת. חולים מסוגים אלה נשלחו מיד העירה. על העברת חולה היה עלינו להודיע באיתות לאילת השחר, ומשם בישרו על כך טלפונית לקופת-חולים בחיפה, או בטבריה.

וזה סדר יומנו: בבוקר יוצאים הפועלים לעבודה וחוזרים בערב. בשעות הבוקר אנו מטפלים באלה שנשארו במחנה. הנוטרים שהיו ערים כל הלילה והפועלים שלא יצאו לעבודה מחמת חולי הם מבקרינו בשעות היום. כך הדבר גם בצהריים. העבודה הבווערת היא בשעות 4—9 בערב. עיקר הטיפול הוא במקרי דלקת חיבורית העין, דלקת העפעפים, פצעים, ו... שלשול.

לאחר שלושה שבועות לחנייתנו כאן, הועתק המחנה לסיסע, מרחק של 25 קילומטרים מערבה. התנאים כאן שונים תכלית שנוי מאשר במלכיה. נעלמו האבק והאורחים; אנו שוכנים על גבעה, 800 מטר מעל פני הים. מרחוק נראה הר העצמון. אויר ושמש-ההרים. כאן זכינו גם למקלחת, אם כי לא תמיד יש בה מים. נוספה לנו גם מנת-אוכל אחת: מרק חם המתבשל במקום, הודות לדרישתה של קופת חולים. היתה התקפה על המחנה ושנים נפצעו באופן קל. כאן נפל גם „קרבו המים“, אלימלך רזניק ז"ל. אותו יום קבלנו פקודה לצאת באמבולנס למקום המאורע, אך בדרך בישרונו שהעזרה מיותרת. אז נוכחנו לדעת שהציוד הוא שלם

ורק על דבר אחד לא חשבנו — על תעודות מות... הצער במחנה היה גדול, אך הרוח לא נפלה והעבודה נעשתה עוד ביתר מרץ.

ד"ר ב. פדרסקי

ב

קופת-חולים עשתה עבודת הכנה לקראת מחנה הגדר, עוד בטרם שהוקם. בבירורינו המוקדמים הנחנו, כי יש להפנות למחנה זה את הכוחות הטובים ביותר ולהיות מוכנים לכל צרה. אמרנו, כי גם אם יבובזו כוחות ויהיו רופאים מיותרים במחנה — עלינו לעמוד על המשמר.

רצוננו היה לא להסתפק במועט, אלא ליצור תנאים נוחים להגשת העזרה הראשונה ולעשיית הניתוחים ההכרחיים במקרה שלא תהיה אפשרות להעביר פצוע לבית-החולים — אם בשל הפרעות חיצוניות, או מתוך מצבו של הפצוע. תארנו לעצמנו, כי המרפאה לא תהיה באוהל ארעי, אלא בצריף הראוי לתפקידו. ומכיון שלא רצינו למנוע אפשרות של טראנספורט, דרוש היה לנו כלירכב מתאים להעברה. חשבנו על אמבולאנס משוריין, אבל הדבר לא ניתן להגשמה ושמחנו בקבלת מכונית מגן דוד אדום.

הצעותינו המוקדמות נתקבלו ע"י האחראים לארגון המחנה וברובן גם נתמלאו. הוקמה מרפאה בת שלשה הדרים — חדר-ניתוח ארעי, חדר אחד לחובשת ואחד לרופא. מובן, שהמרפאה לא היתה מסודרת בתכלית השלמות, אף כי העומדים בראש המחנה גילו רצון לסדר הכל על הצד הטוב ביותר. לא היתה אפשרות לקבוע מקום מבוטח למרפאה, כי ההתקפות עלולות היו לבוא מכל צד. רצויה היתה מרפאה מטולטלת, הניתנת להעברה ללא פירוק. ביום של העברה ממחנה למחנה, כשהיה הכרח של פירוק, הוגשה העזרה בחוץ. אילו קרה אסון ביום זה, אי אפשר היה להגיש את העזרה הראויה. הפריעו לנו גם הסדקים הרחבים בין קירות הצריף, שדרכם חדר האבק.

המכשירים והתרופות היו במידה מספיקה וקבלנו הכל לפי דרישתנו מחיפה. כשנוכחנו לדעת, כי חדר הניתוחים אינו מושלם בסידוריו, החלטנו לצמצם ככל האפשר את הניתוחים במקום ולהרבות במשלוח אנשים לחיפה. לשמחתנו לא היה כל הכרח בדבר ולא נמצאנו במצבים קשים. רק פצוע אחד שלחנו ולא נגרם לו נזק נוסף ע"י כך.

אשר לסאניטאציה והיגיינה במקום, יש להבדיל בין תנאי המחנות השונים. בסעסע היה המחנה מסודר יותר ויציב. לא כן בבאסה, במקום שם היה כבר הכל

מפורק למחצה. יש לציין, כי בשני המחנות כאחד לא סודרו מקלחות במספר מספיק והאנשים הוכרחו לחכות שעה ארוכה בתור לאחר העבודה. ורבים היו המתאישים והמותרים על הרחצה. גם סדורים סניטריים אחרים לא היו משובחים, ובמחנה בן אלף איש גדולה היתה הסכנה בשל כך.

רוב האנשים במחנה חלו בקיבה ובמעיים. המחלה הנפוצה ביותר היתה השלשול. פצעים קשים או תאונה רצינית בעבודה לא ידע המחנה כלל. השלשול בא מחמת טיב האספקה שלא היה מתאים לחיי מחנה, אם כי חלה הטבה ניכרת ממחנה למחנה. עלינו ללמוד מן הנסיון, ואם נעמיד שנית בפני מחנה גדול כזה, יהיה עלינו ליצור תנאים מתאימים להובלת האספקה או לבישול במקום.

גורם שני לשלשול היו מיהשתיה. אם כי היתה דאגה רבה להבאת המים, שהובלו ממרחק רב — לא הצליחו בהתקנת הסדורים הראויים לבל יזיקו. היו מכניסים את המים לתוך טנקים רגילים, ללא סנון או חטוי. והדבר הזה גרם לתקלות רבות. אילו היו יוצרים תנאים משופרים יותר, מתוך תשומת הלב הראויה לדברים קלי-ערך לכאורה, אפשר היה לעשות את המחנה לדוגמה ולמופת בתולדות הישוב בארץ. האנשים הועמדו במבחן קשה מאד בדברים שאפשר היה למנוע אותם. אילו הופנתה יתר תשומת הלב לצד הארגוני והחברתי של המחנה, היה בידינו לעשות את חדשי המחנה להופעה חברתית ותרבותית נעלה. על הנהלת סולל-בונה היה לרכז אנשים מיוחדים לארגון החברתי (ככל האפשר בתנאים אלה) כראוי למחנה של טובשים. צריך היה לדאוג לעבודה תרבותית מאורגנת — הרצאות, ספורט, שירה במקהלה, רדיו וכדומה, כדי שיהיה לאנשים ענין לענות בו לאחר עבודת יומם. בצבור המגוון היו חטיבות חלוציות מצוינות

מכל הבחינות, אך לא נמצא מי שירכזן. גם ועד הפועלים היה חלש מדי, מכפי מילוי כל התפקידים הנכבדים. והנהלת סולל-בונה ומנהלי העבודה במקום, שהיו עמוסים תפקידים וחובות קשים הקשורים ישר בעבודת הגדר, לא הספיקה שעתם לכך.

ועד הפועלים

צבור של מאות פועלים מכל ישובי הארץ — חברי קבוצים ומושבים יהודי פקיעין ואגודת ישראל, הפועל המזרחי וציונים כלליים. ועל המחנה המגוון הזה הוטל לחיות מתוך שיתוף והבנה הדדית במשך חדשים. הימים הראשונים היו קשים. חבלי הסתגלות של החברים לחיי מחנה, לשינה באהלים על מחצלות, לאוכל קר הניתן אחת במעת-לעת. הסתגלות לאויר ההרים העז, להעדר מים לרחצה, לחול המכסה את כל המחנה. כל אלה עוררו אי שביעות רצון ורוגז. חסר היה גם ארגון של הפועלים, מי שיוכל להופיע בשמם ולדרוש את דרישותיהם ולברר את כל הנוגע לצבור. על כן נתכנסו עוד בימים הראשונים באיכח הנקודות — המושבות והערים והקבוצים, חברי אגודת ישראל והפועל המזרחי, לבחור בוועד פועלים. לא היו לפנינו הרבה אפשרויות של בחירות, כי נפגשו כאן אנשים זרים זה לזה. לא יכולנו לנהוג בבחירות כלליות ויחסיות כמקובל. לכנס אספות כלליות אי אפשר היה בשל מצב הבטחון. על כן החלטנו להרכיב את הועד מב"כ הערים, המושבות, הקבוצים והפועל המזרחי. זאת היתה הברירה היחידה.

השאלות העיקריות שהוצגו בפני הועד, היו בעניני השכר, תנאי-עבודה, ושאלות סניטריות. במשך שני חדשי קיומו של הועד עלו לפניו שאלות ודרישות שונות כלפי הנהלת העבודה מצד הפועלים, וכלפי הפועלים מצד הנהלת העבודה. היו בירורים בין הועד ובין ההנהלה ודנו בדרישות שונות. לעתים היו גם בירורים קשים אבל מתוך חברות טובה. וברוב הדרישות מצאנו אזנים קשובות מצד הנהלת העבודה, ורק שאלות בודדות הועברו להכרעה למרכז העבודה.

שאלה כאובה שהעסיקה אותנו במשך כל זמן פעולתנו, היו עניני המטבח. עד בואנו למחנה הגדר היה רגיל כל אחד מאתנו לאכול לפי טעמו ולפי כיסו. וכאן — דין אחד לכולם. והדבר הזה הפך לנקודת התורפה. היו בירורים על גבי בירורים, ישבנו עם ועדות של רופאים ומומחים על מנת לקבוע תפריט שיתקבל על דעת כולם, אבל בכל פעם נתקלנו מחדש במעצורים האוביקטיביים בגלל התנאים המיוחדים של המקום — הובלת האוכל המבושל מחיפה. יש לציין, כי מצד הנהלת המטבח נעשו כל המאמצים כדי לשכלל ולהיטיב את מנת האוכל. אבל קשה היה להשביע את רצונותיהם של אלף איש. שאלת המחיר של יום אוכל נמסרה להכרעת בורר מטעם מרכז העבודה והחלטתו קבעה, כי מחיר זה הוא המינימום האפשרי.

לא רק שאלות עבודה ומטבח העסיקו את הועד. היו גם שאלות חברתיות

שבהן נאלצנו לעמוד בפרץ. בתנאים המיוחדים של המקום, ובשעה שכל אחד מהצבור מנותק מביתו ומשפחתו — פרצו לעתים הופעות של רוגזה ועצבנות מחבר לחבר. פרצו גם סכסוכים מעטים, שהועד היה נאלץ למלא בהם תפקיד של משפט-חברים ולהטיל קנסות. הועד קבל על עצמו גם את הטפול בחלוקת עתונים ומכתבים לחברים והיה עמוס תפקידים רבים, מאלה המוטלים על מועצת פועלים וכל ועדותיה.

המחנה הגדול והמגוון התפזר. איש איש חזר לביתו ולתפקידו. אבל העבודה הזאת, שנמשכה רק זמן קצר בערך, הוסיפה לנו נסיון של שנות חיים רבות. אני מאמין, שחלק גדול מהצבור הזה יוכל לשמש יסוד נאמן לעוד מפעלים חלוציים בעתיד.

א. פ ר ם

משמר-זבולון

מעבירים את המחנה

השעה שתיים אחרי חצות. לקול תרועת החצוצרה נעורים פועלי המחנה משנתם העמוקה לאחר יום עבודה קשה, מיד אורזים את מעט המטלטלין, מקפלים את האהלים, ובמשך שעה — אין ישוב, כל „העיר“ הרוסה. השטח שמם כמקודם. החברים מתחלקים מי לעבודת הגדר ומי להעברת המחנה. החשכה נעלמת, השמש זורחת. מסביב למחנה טסים אוירונים המלוים את העובדים הראשונים. השעה 7.30. שיירה ארוכה של מכוניות משא טעונות חפצים מוכנה לנסיעה. משוריין ובו שוטרים יהודים ואנגלים — בראש השיירה. אחריו אוטו־משא עם העובדים הראשונים, ומאחורינו שורה ארוכה של מטען. הרגשת אחריות וחרדה של שעה גדולה יורדת על החברים. קולות השיר „הגליל שלנו“ עולים ומתפשטים. יש הרוצים לרקוד, אך האוטו צר, אין בו מקום להורה.

וכאשר הרסנו — כן הקימונו. במשך שעות מעטות התנוסס המחנה החדש בסעסע, ים של אהלים וצריפים על יד הר העצמון. החברים חוזרים בערב מהעבודה והכל מוכן לקראתם — האהלים נטויים, החפצים במקומם, וגם חדושים יש: מקלחת ואף מרק חם. מעתה יהיו החיים נורמליים יותר ובמצב רוח טוב שוכבים לישון במחנה החדש. אך טרם הספקנו להרדם, וקול שריקת כדורים תועים נשמע מרחוק — כנופיה מקבלת את פני המחנה החדש. גם למחרת הלילה, בשעה שהמזרונים היו כבר צמודים לארץ ואנו למזרונים, שוב נשמע זמזום הכדורים מעל לראשינו. שומרי המחנה נכנסו בקרב עם התוקפים וחילופי היריות נמשכו כל הלילה.

מסעסע — לבאסה. עברנו את כל צפון הארץ לרחבו ונפגשנו עם חברינו חברינו בחניתה. כאחים בחזית אנו נפגשים ולוחצים ידיים.

משה פירניג'ז'

תל־אביב

העובדים והנוטרים בגדר התיל לישוביהם

גיר חיים	חולתא	אבן יהודה
נס ציונה	חיפה	אושה
נען	חניתה	אילת השחר
נשר	טבריה	אלונים
נתניה	יבנאל	אפקים
עברון	יגור	אשדות יעקב
עמל	יסוד המעלה	בית זרע
עפולה	יקנעם	בית השיטה
פלוגת הים	ירושלים	בני ברק
פקיעין	כנרת (קיבוץ)	בנימינה
פרדס חנה	כנרת (מושבה)	בת ים
פתח תקוה	כפר גלעדי	בתלם
צפת (יודפת)	כפר המכבי	גבעת אור
ראש פנה	כפר חטים	גבעת ברנר
ראשון לציון	כפר יעבץ	גבעת גנים
רביבים	כפר סבא (מושבה)	גבעת השומר
רמת גן	כפר סבא (נוער ציוני)	גבעת השלשה
רמת השרון	כרכור	גבעת חיים
רחובות	לשחרור	גדרה
רמתיים	מגדיאל	גדרה (וארקלויטה)
רעננה (מושבה)	מנחמיה	גנוסר
רעננה (החוגים)	מסדה	גן יבנה
רשפון	מעין	דגניה א'
שבלת	מענית	דגניה ב'
שדה נחום	מעפילים	הדר
שדות ים	מצפה השרון	הזורע
שכונת ברוכוב	משמר זבולון	הרצליה
שער הגולן	נהלל	זכרון יעקב
שפיים	נהריה	חדרה
תל-אביב	נחלת יהודה	חולון

ב א ה ל י ם

ששה היינו באוהל...

לבונים בחומה
הנושאים בסבל...

ששה היינו באהלנו. ששה חברים שזופים משמש ורוחות — יושבי חוף הכנרת ואנשי דרום יהודה. מאלה היוצאים יום יום לפרדסים הרחוקים, לחרוש ולעדור ואוכלים את לחמם בזיעת אפים — ומן המפליגים בלילות בים הכנרת, פורשים הרשתות וחוזרים עם חום היום, מן הבונים ישוב במורדי ההרים במזרח הכנרת.

קבוץ גלויות באוהל בין הרי הגליל. יחד עלינו מאילת השחר להרים. יחד הקימונו את אוהלנו, הוא ביתנו הדל לימים ולילות. תריסר ידים עבדו במהירות. הוצב העמוד, ניטה האוהל. יתד ויתד — ו"ביתנו" עומד איתן. שק חול ושק חול — קיר מגן לנו מאויב האורב בין הסלעים. אנו מבוזרים. על ראש ההר, בין סלעים וקוצים, בין פרחי בר ושיחים הקימונו לנו בית משותף — מקום למרגוע אחר העבודה בהרים.

מגלויות ישראל באנו, אנו ששת הגודרים. מברלין הגדולה ומעיירה קטנטונת בפלך ווהלין; מכרך גדול על חופי הים הבאלטי ומישוב נדח לרגלי הקארפאטים; מעיר חרושת במערב אירופה ומעיירה יהודית על גבול רוסיה. והנה כולנו באוהל אחד.

יום יום יצאנו להרים. התפזרנו לאורך החוטים הדוקרים, מי במכוש ומי בפטיש, מי בצבת ומי ברובה. עלינו על סלעים, שרפנו קוצים, חפרנו במעדר ותקענו את הברזל באדמה ובסלע — מתחננו את החוט הדוקר לאורך הגבול, על הר ובעמק, בשדות ועל פני ישובים. ועם רדת היום התכנסנו לתוך אוהלנו, ישבנו על האדמה וספרנו איש לרעהו מן העבודה ומאשר ראינו בנסיעות בין ההרים. שוחחנו על חיינו בגליל, ועל חיינו בעין־גב ובגבעת־גנים.

לעתים כותב חבר מכתב להוריו בגולה והוא אומר לנו: „לא אכתוב שאני כאן ליד הגדר, פן ידאגו עוד יותר לשלומי ותרכינה עוד יותר דמעות אמי...“ חבר שני כותב אל חברתו והוא מוסיף: „אל תדאגי, עוד מעט נגמור את העבודה ונחזור בריאים ושלמים הביתה...“ ולחבריו הוא כותב: „להתראות!..“ שלישי מעיין בספר; רביעי שקוע במחשבותיו; מעלה זכרונות מימים רחוקים, מן הגולה והארץ.

ולעתים מגיעים אלינו צלילי גיטארה מאוהל שכן — מישחו מלוה את

שירתו הנוגה במנגינות הגי-
טארה. כולנו נתפסים לסנטי-
מנטליות והצלילים מעיקים,
מעיקים. תוכן שירתו — חופש
ושלום. ובחץ—טרטור מכוניות
ואורות הזרקורים. והמעין
בעתון אומר: מה יהא בסופנו?
עד מתי תשכל החרב?

ובעולם, — הרג וחורבן.
ויש שחברנו מברלין
יוצא לפני האוהל ומסתכל

בהרים המקסימים, בכוכבים ובירח ופוחח במנגינות מתוך אופירות מפורסמות.
בגמר שירתו מוחאים כף בהרבה אוהלים, כל אלה שהקשיבו לקולו. פעם אחרת
עומד נסים השזוף מכנרת על ראש ההר, במדבר, במקום שם לא דרכה רגל
יהודית זה אלפי שנים — והוא שר לעבר העמקים. שירת האהבה והגבורה ישיר, שירת

השלום והגאולה. וקולו משתפך
בהרים, הרחק הרחק...

וכיום, לאחר שחזר כל
אחד מאתנו אל ביתו ואל
עבודתו, אל עמדתו בשמירה
ובהגנה — יש ונתגעגע אל
אהלנו הקטן, אוהל הששה.
היינו חברים בעבודה ובסכנה
ונפרדנו בברכת אחים. נזכור
באחה אותם הימים בהם עברנו
את הגליל העליון לרחבו, ואת
הלילות באהלנו על ראשי
ההרים.

נבעתיגנים גר שון ס.

25 במאי

נתברכנו בששי לאוהל — בחור בלונז' דיני, זקוף קומה כעמוד הברזל התומך בחוטי התיל המצטלבים. שפתו עברית רסוקה, מדבר בהפסקות כלוגם רותחים. הלילה ישנים באהלנו בכפיפה אחת: רומנים, פולנים ושויצרי — זה הששי באהלנו.

6 ביוני

רוח נושבת, אבק, מערבולת אפורה. מתבצרים, הקנטינה הבנויה מחצלות אומרת להיעקר ממקומה. עוד מעט ותעוף גם המרפאה ויעופו גם הכובעים החבושים על הראש. מצטמקים גם האוהלים, יוצרים מבחוז בתיקיבול רחבים, הקולטים שכבות שכבות של אבק אפור.

אני מתרפק על המזרון ומאזין לשריקת ההפקרות הגולשת משממת הרים, ולעיני — חזון חניתה וקדש נפתלי כשליבים לפריחת הגליל.

11 ביוני

עומד אני מרותק למקומי, לעיני נוף הררי רב צבעים וגוונים. קמעה-קמעה אבחין בין הצבעים כל נוף וטיבו, ועולמו. הנה ממולי ואדי זהבהב שנשבה לבין הרים כהים ורציניים. מתפלל-בוכה הואדי בדמעות זהב, מתחנן למרחב. צוחקים ההרים הרציניים בשיני אבן לבנבנים, צוחקים גם העננים בצמרת העצמון. דרומה, זונקים מבין רוכסי הרים זרמים ירקרקים, ההופכים לשטפון ירוק, סוער, הבולע מדרוני הרים וגולש אל אפקים רחוקים, תכולים.

12 ביוני

לשוא מטרטרת מכונת הדינאמו בקול

המבשר כיבוש האור את החושך. לשוא שולחים הזרקורים את אורם הקלוש על פני הסביבה. האור נבלע בחשכת הליל הלועג לציוויליזציה רעשנית וגנדרנית זו, המתימרת להתגבר על חשכת דורות.

בקצה המחנה מתיפח מישחו על מפותית של פה. לאור מנורה מהבהבת צונח ראש צעיר בחוסר אונים על מזודה בלה, וצולל בתהום הנשיה. דממה. נשימת עמלים בשנתם מצטרפת אל אימת הגליל בלילה.

„עמל“, קרות'חיים ש י ק ה ט.

ב

פרש נפתלי — 5.6.38

לרגל מצב הבטחון שהחמיר, ובהתחשב עם העובדה שבעוד כמה ימים עובר המחנה לסביבת סעסע, חולקו לפועלים רובים נוספים. שלשום עמדנו, ג. ואני, בתור כדי להרשם אצל הקצין ר. לקבלת הרובה. לפני האוהל עמדו כשלושים פועלים אחרי יום-עבודה, מלוכלכים ועייפים. אני עמדתי יחף ועל גופי מכנסים ארוכים וגופיה. ראיתי שמנהל העבודה, ק. מסתכל בי במיוחד, ואמרת לי: „אל תחשוש לרגלי כי יחף אנכי, אין זה מזיק לי“. והוא ענה: „לא ברגליך היחפות אני מסתכל, אך בראותי אותך זוכר אני תור של הפועלים ברוסיה בשנת 1917“. הבחור הבלונדי שעמד לפני, פנה ואמר: „גם אני הייתי נוכח אז, היה זה בפטרסבורג בחודש אוקטובר“.

אותה שעה הגיע תורנו ונכנסנו אל האוהל. ליד שולחן קטן ישבו הקצין, סארג'אנט בריטי ושוטר ערבי. „היכן נולדת? — שאל הסארג'אנט, וג. החל מגמגם בעברית בלתי מובנת לאיש. הסארג'אנט חכה מעט

מחר-מחרתיים נגמור את הגדר וביום ראשון ניסע הביתה. עוד מוקדם לסכם עכשיו, אבל דבר אחד אפשר לומר בבטחה — אני חוזר הביתה ברכוש נוסף של ידיעת הארץ וכל אשר בה.

כפר המכבי ברוך ה.

ג

הכל היה חדש ולא עבר יום, שלא הוסיף משהו, שלא הרחיב את האופק. הנוף של הגליל העליון: תושביו, צמחיתו, החקלאות והאקלים שלו, שרידי העבר הרבים — כל זה היה מאלף. ובעובדה שאלף צעירים יהודים בילו זמן רב בסביבה הבלתי מוכרת להם עד אז, יש ערך גדול לעתיד הישוב.

לנו, לחברי הקיבוצים מהעמק והגליל נוספה על כל אלה עוד חוויה רצינית — הפגישה עם ציבור הפועלים מכל העדות והסוגים בישוב. מי שפקח את עיניו ואזניו ראה ושמע הרבה, והכיר היטב את הציבור המגוון הזה. ולא אחידה היא ההתרשמות. אף פעם עד כה לא הרגשתי במידה כזאת את ההבדלים הגדולים כל-כך בתוך חלקי הישוב, ומה ארוכה היא הדרך עד שנגיע לציבור מלוכד, כאשר הוא קיים אצל עמים אחרים!

היו הרבה מומנטים בחיי המחנה, אשר שררה בהם הרגשת הקשר המאחד את כולם במפעל המשותף. למסתכל מבחוץ היה בודאי רושם חזק ונעלה, כשראה את שורת המכוניות החוזרות הביתה מלאות פועלים, וכולם כאחד שרים בהתלהבות: „הגליל שלנו, הגליל“. אבל מי שהיה בתוך האוטו, מי שחי ועבד יום יום יחד עם כל הפועלים, מי שהיה נוכח לא רק ברגעים הנעלים של התלהבות ושירה — הוא יודע גם

ואחר כך פנה בגרמנית: „זאגען זיע מיר, ווא זיע געבארען זינד“. באותו רגע ירדה עלי בושה גדולה: מתי נדע כבר את שפתנו? — חשבתי. ולאחר שנשבעתי אמונים לממשלת ארץ-ישראל, יצאתי את האוהל ומהרתי לכתוב אל קבוצת „הסוללים“. למה דוקא עכשיו? — שאלוני, וענית: „תחי קבוצת הסוללים העומדת על משמר לשוננו בכפר המכבי“.

סעסע — 17.6.38

הידד, יש לנו מנורה! מעתה לא ניאלץ עוד למשש באוהל בחושך. מעין חג הוא זה, אור באוהל! מה גדולה השפעתה של מנורה דלה זו על ששה חברים.

באסה ב' — 28.7.38

שלשום גמרנו את העבודה בראש הנקרה. המקום הזה שכביש בירות-חיפה עובר בו, הוא אחד היפים ביותר בארץ. מעל בית המכס, שהוא שער הכניסה לארץ, מתרוממת ישר מן הים גבעה נהדרת. ממנה נשקף על נהריה ועל כל המפרץ מראה מרהיב עין.

נשף הסיום שנועד לאתמול, נדחה מפאת המצב השורר כעת בארץ וכל הפועלים הבינו זאת יפה. ביום השלישי בבוקר נשלחו כמאה פועלים הביתה לרגל צמצום העבודה ומחר נוסעים כחמשים מחברי „הפועל המזרחי“. הם רוצים להיות בשבת בבית, ואפשר להבין זאת. בערב ביקרו במחנה ד. בן-גוריון, ב. רפפורט וד. הכהן. היו צילומים רבים ואחר כך התחילה פרשת הנאומים. בן-גוריון סקר על מצב הישוב כיום ועל הפעולה בחזית הפוליטית, ולבסוף הביע את אמונתו בכוחו של העם העברי.

רשמים שאינם משמחים כלל, ואספר בזה רק עובדה אחת:

בזמן העברת המחנה ממקום אחד לשני קרה הדבר. רוב המכוניות היו עסוקות בהובלת האוהלים והחפצים למקום החדש. כשהזרו הפועלים מעבודתם והתחילו לסדר את אוהליהם התברר, שלא הביאו עוד את המחצלות כולן. חבר הציע לחלק את אלה שהביאו לכל אוהל. אבל טרם הספיקו לארגן את הדבר, התנפלו מספר החברים על האוטו והתחילו „לסחוב“ מחצלות בכוח. התחילו רבים וצועקים. עלו על האוטו ודרכו על המחצלות עד שלא יכלו להוציאן מתחת לרגלי האנשים. אין לתאר את העקשנות והרוגזה שהיתה בהתנהגותם של חברים אלה ה„לוחמים“ על מחצלת.

ישבתי במרחק־מה והסתכלתי בנעשה. וכמוני עוד חברים רבים, אשר המראה נגע אל לבם. היו כאלה, אשר רצו להסביר לחברים את ההשפלה שבדבר, אבל קולם לא נשמע בהמולה. והיו גם כאלה, שלא יכלו להוציא הגה מפיהם — ושתקו, מבוישים ונרגשים. חבר אחד, מזועזע עד לידי דמעות, פרש הצדה ובכה...
אכן, רחוקים אנחנו עוד מחזוננו. אל נהיה שבעי רצון ושאננים.

מוני

בתלם, עירוב

ד

הקמת הגדר ליד הכפר באסה נחרתה עמוק בזכרונו. באסה שוכנת בקרבת חניטה תחתית וסמוכה לכביש הצבאי. זהו כפר גדול, עיירה. מספר תושביו כ־9 אלפים איש, מוסלמים ונוצרים, העושים רושם של אנשי כפר שקטים. חורשות עצי זית, פלחה

ונטיעות של טבק, מעידים על עמל כפיהם של אנשי המקום. אך נראה שהיד המאיימת מאז 1936, נעצה את צפרניה גם בבאסה. עולי חניטה מצאו כבר כאן שכן מורעל, החורק שנים כלפי כל עובר ושב. בסביבה זו נפלו קרבנות, ואוטו יהודי לא יעבור במקום מבלי שיהיה נרגם באבנים. לא לשוא היו, איפוא, לגודרים חששות רציניים לגבי הבטחון במקום זה, המוכן לפורעניות. ומה גם שלפי התכנית, היה עלינו להקים את הגדר ממש ליד הבתים הסמוכים לכביש. היינו גם נאלצים לעקור מספר עצי פרי וזית ולחצות חלקות אדמה. ומעשים אלה היו עלולים להגביר את חמתם של התושבים. על הנוטרים האמיצים שלנו היה, איפוא, מוטל תפקיד קשה במיוחד.

בבוקר השכם יצאנו מן המחנה כרגיל, באוטו המשווין בראש שיירת העובדים. הגענו לכפר ומיד התקהלו אנשים, נשים וטף סביבנו. לנו, לעובדים, לא היה פנאי להסתכל בהם, סמכנו על הנוטרים. העבודה התחילה במרץ שלא היה דוגמתו עד אז. המדידה, החפירה, קביעת העמודים, מתיחת החוטים וכו', נעשו במהירות ובמסירות עד שלא רק הערבים השתוממו לנו, אלא גם מנהלי העבודה של סולל־בונה, הרגילים בלאור־הכי לקצב מהיר, היו תמהים. העבודה נעשתה בשקט, ללא כל הפרעה. והדבר הזה היה כחידה בעינינו. מה היה לה באותו היום לבאסה זו? מה השפיע על האנשים המוסתים, שהטמינו ביום זה את חציהם המורעלים? האמנם היו מוקסמים מן הכוח הבונה והיוצר. לנו, לגודרים, היה זה יום גדול — כי כבשנו את יצרה הרע של באסה ב'.

ש. רוזי

חיפה

זעקה: "מים!" מאות אנשים תבעו: מים.
וענה הד ההרים: "מ—י—ם—"

המחנה מעתיק את משכנו אל אחת הפסגות הגבוהות, 800 מטר מעל פני הים. מוקף הרים מסביב הוא, ובהם גם הר העצמון. רב עוד המרחק לחנייתה, אך היא שולחת אלינו את הזרקור המגשש, המחפש אותנו בלילות, את האחים. הוא מדלג מגבעה לגבעה וברכתו שלוחה מרחוק. מאחורי הרים הוא בא אלינו, עג על פני השמים האפלים ונמוג מהר.

ידע כל הר וכל גיא את בואו של המחנה וגם נכנע לפניו. נכנע לבסוף גם "ואדי השדים" — ואדי מוקף שני הרים גבוהים וקופים בקו ישר עם הכביש. הוא הטיל אימה על נוטרים ופועלים כאחד, אך כרע גם הוא. שרשרת האנשים אשר טפסה בו מהכביש למטה ועד פסגתו הגבוהה, האם יכול היה לעמוד נגדה?

ובאחד מאותם הימים נקראו אנשי "גדוד הרכבת" למילוי לתפקידם. והגיעה הפקודה גם אל מחננו. ונזעקו אנשים, מתפקיד — לתפקיד. ונצמדו המונים אל קול השירה המתרחקת. והד שירתם של ההולכים הפעים והסעיר כל רוח אנוש ורעם ההר מקול השירה.

הגענו לחניה האחרונה, מרחק שני ק"מ מחנייתה. אך נראתה הנקודה הזאת מרחוק ופרצו קולות ללא מעצור: חנייתה! ימים על ימים חכינו לרגע זה, והנה קם והיה הדבר.

העבודה מסתיימת, והמחנה מתחסל. וביום האחרון התלכדו השורות — פועלים,

מהמחנה — חזרה אל העיר, אל המושבה והלשכה. מה רב הוא המרחק. אני מתייחד עם עצמי, והדמות — אותה דמות שלא תמחה — שבה ונצבת לפני עיני: דמות המחנה הגדול, הנשקף על ההרים הגבוהים והסלעים הענקיים. שמות, אשר לא ידעתי ולא שמעתי עליהם, לפני כן נחרתו עמוק בזכרוני: מלכיה, מלחה, סעסע, ברעם, אקריד, באסה ועוד ועוד. כל שם מזכיר משהו מיוחד: כאן גדול היה האבק עד לבלי נשוא, וכאן נהרג אחד הטובים שבנו, בנסעו להביא מים בשביל חבריו. בצדו הימני של הכביש הצבאי מתנוססת אותה הגבעה הנושאת את שמו של אחד מראשוני המחנה, גבעה שנתקדשה בדמו של אליהו אבטיחי. הנה הסביבה אשר בה היתה נטושה מלחמת גבורה לפני אלפיים שנה, בין האימפריה הרומאית הגדולה לבין קומץ קטן של אבות אבותינו, קשר בל יינתק לנו למקום הזה. עתה נהדקו הקשרים עוד יותר, עם דם חברינו שנשפך. בשעה שאנו עוברים ליד גבעת אבטיחי נצמדת העין ברטט אל מצבת הזכרון, אך רגעים מעטים לאחר זה שבה פורצת השירה, שירת הקרבה היא, האומרת נכונות לכל.

יש אשר עם חשכת הלילה, עוד המחנה שקוע בשנתו — וכבר קבוצה קטנה של חלוצים אצה על פני גבעות ועמקים, למען ספק את החומר הדרוש לעבודה. מי שם לב ללילה ולזוועותיו, הכל, הכל הועמד לרשות המפעל, ובמרכז המחנה התנוססה מודעה קטנה, כתובה אותיות אדומות: "דרושים מתנדבים לדם". ויש וממרומי ההרים ומתוך המחנה הגדור, היתה פורצת

נוטרים, מפקדים — היו כגוש אחד, לשמחה ולסערת לב.

ובחזרה אין כל חדש. הלשכה היא לשכה. התור הוא תור. מתנדבים באים ומתנדבים יוצאים, גיוס מסתיים וגיוס מתחיל והזרם הזה שוב יסחוף גם אותי, ועתה — ביתר מרץ לקראת העתיד.

רמתיגן ש. ק.

מְרִשִּׁימוֹת נֶעֶר עוֹבֵד

חדשים רצופים של חוסר-עבודה קדמו לצאתנו לעבודה בגדר-הצפון, ימים רבים של אפס מעשה בעיר, הרגשה כבדה ומעיקה ליותר אותנו למראה המסגרות השחורות בעתון יום יום, כי בוטחים ישבנו בעיר העברית ואחרים עמדו אי-שם בעמדות, ובימים ההם באה הידיעה על הקמת גדר-התיל בגבול הצפוני, התגייסנו, וביום בהיר אחד ראינו את עצמנו במחנה בהרי קדש-נפתלי אשר בגליל העליון.

קשה היה המעבר הפתאומי מהעיר לחיים במחנה צבאי, המלווים במתיחות מת-מדת. קשים היו חבלי ההסתגלות הראשונים, אנשים שונים נפגשו כאן — למן נער צעיר, חבר הנוער העובד, ועד היהודי מגודל הזקן מפקיעין, חבר השומר-הצעיר ואיש אגודת-ישראל, חברי קיבוץ ובודדים, פועלים ממקור מות שונים, בעלי הרגלים ומנהגים שונים — קיבוץ גלויות, אבל לאט לאט הלכו ונטשטשו הגבולות ונתערבבו התחומים, ובמשך הזמן נוצר גם הרי מיוחד.

העבודה הלכה והתקדמה. יום רדף יום, ונוף השיג נוף, ואכן נוף הגליל אין דומה לו, יפי קדומים חופף עליו, ההרים הגבוהים וצוקי המגור מסביב, הערוצים העמוקים וקיר רות הסלעים המזדקרים פה ושם — משוים

לגליל הוד וגבורה. ובשבתך לבדך באחת משעות הצהריים על צוק סלע גבוה, מקשיב לשקט ולדממה ועינך מקיפה את כל הנוף הפראי והמרהיב מסביבך — תוקפת אותך איזה יראת-כבוד סתומה. ברגע זה לא יפלא בעיניך, מאין שאבו הגליליים הקדומים עקשנות וגבורה במלחמתם לחרות...

ויש ובאחד מלילות הירח, עת כל אנשי המחנה נמים את שנתם — תשב לה קבוצת פועלים ונוטרים ליד אחד האוהלים ותשיר שירים נוגים. הירח עומד בקצה האופק ומאיר באור אדום את ראשי האוהלים, והשירה גולשת בין טורי האוהלים ומתפשטת מסביב... ברגעים אלו התרוממו לבות החברים היוש-בים במעגל מעל הקטנות שבחיי יום יום, והיתה הרגשה טובה וסלחנית בלב כולם.

באחד הימים עבדנו לא הרחק מהכפר הערבי סעסע, שעת מנוחת הצהריים הגיעה. שכבנו תחת אחד מעצי החרובים, רוח קרירה נשבה והחליקה על פנינו, נעים היה לשכב ולחזות בנוף סביב... לפתע שמענו במרחק גדול מאתנו הד של יריות בודדות, ואחרי זה — תכופות יותר, וכעבור זמן מה שוב נשתתק הכל. בגמר העבודה עלינו לאבטומר-בילים ונסענו למחנה. כשהגענו, ראינו חברים עומדים קבוצות קבוצות ומדברים בלחש, הבינונו כי קרה מה. כעבור רגעים מעטים ראינו חבר אחד מועבר מאוטו העזרה הרא-שונה אל אחד האוהלים, והוא פצוע ושותת דם. נודע לנו כי התקיפו את האוטו המוביל מים למחנה, ואלי מלך רוניק נפל. המלים נעתקו מפינו. חבר צעיר היה, בן 22 שנה, כמונו רצה לחיות ולהעפיל — והנה נפל בדמי ימיו...

העבודה התקדמה לאט לאט, וזוכרני, כשהגענו לפסגת שלשלת ההרים האחרונה,

לפני תרביחה, שמשם ראינו לראשונה את הים הגדול — החילונו לחשוב מתי נגיע כבר לים. והנה בא הזמן להעביר את המחנה זו הפעם השלישית. כבר הגענו לחניתה ולאט לאט התקרבונו לים. הצפייה לגמר הלכה וגברה. העבודה התקדמה מהר. הגיע היום האחרון. היה זה יום עבודה חגיגי— „יום אחרון בגדר”. בשעה 11 נגמרה העבודה. פועלים, נוטרים, מנהלי-עבודה, כולם כולם הסתדרו יחד על הכביש והלכו בתהלוכה למחנה, ובראש התהלוכה שלט: „היי שלום, הגדר, האריכי ימים!” ובמחנה פרצה הורה סוערת: „אל יבנה הגליל!” הורה, שזה זמן רב לא היתה כמות. יד ליד, כתף אל כתף, נצמדו הגופות, ורגלים רקעו במרץ על אדמת החמרה: „אל יבנה, אל יבנה הגליל!”

תלמידי חבר הנוער העובד

לכל אורך הגדר

ב־29 במאי, בשעה חמש לפנות בוקר, יצאנו קבוצה בת 12 חברים מצפת לאילת השחר, על מנת להצטרף אל מחנה הפועלים העולים לגבול הצפון. הנחנו מאחרינו את העיר צפת, עם הנוף היפה שבסביבתה. אנו עוברים במהירות ליד הר כנען, מסביב שורר שקט, רוח קלה נושבת ומלטפת את פנינו. השמש עלתה בהרים ושולחת את קרניה על פני העולם. מרחוק נשקף אלינו ים כנרת המקסים. כל איש מאתנו שקוע בהרהוריו, אך נדמה כאילו הרגשה אחת מאחדת את כולנו: הרגשת האחריות הגדולה המוטלת עלינו בלכתנו לצפון.

ברעש מגיעה המכונית לאילת השחר, בתקיפות היא כובשת לה מקום בחצר הגדולה של המשק כאילו גם לה יש מה לומר בענין התכונה הנכרת כאן, החצר

הומה ממאות פועלים ונוטרים עם רובים בידיהם וחגורות כדורים על שכמיהם. ערות, משמעת, עליזות, ועם זה — רצינות גדולה המלווה כל צעד. פתאום נשמע קול משר-רוקית — הכל עולים על המכוניות. עוד כמוז שריקות, והשיירה זזה. פנינו לכיוון הכפר הערבי נבי יושע, אשר בסביבת הרי נפתלי. בראש נוסעים נוטרים באוטו משורין עם מכונת יריה, ואחריהם שיירת המכוניות בזו אחר זו. המכונית הלבנה של מגן דוד אדום בתוך, ומכוניות עם נוטרים מלפנים ומאחור. דומה היה המראה לשיירה היוצאת לחזית קשה.

עברנו את הכפר נבי יושע ולאט לאט עלינו בהרי נפתלי. גלגלי המכוניות חרקו, והמכוניות נשפו בכבדות, כי קשה היא העליה. עוד מעט ואנחנו על פני הכביש המתפתל בהרים. מלמטה משתרע עמק החולה, כשטוח. הנה גם מי מרום והר החרמון עם רצועות השלג המבהיקות באור השמש. כולנו שקועים בהסתכלות. אך פתאום נשמע צפצוף — והכל עומד. כולנו קופצים מעל המכוניות ומניחים את הנשק על האדמה, בשורה ובסדר. אנו מתחלקים לכמה קבוצות. קבוצה אחת קובעת גדר תיל מסביב למחנה; השניה מסדרת חפירות — להגנה; קבוצה שלישית מקימה אוהלים, והקבוצות האחרות עסוקות בהקמת צריפים, מרפאה, מטבח, זרקורים. הקצב מהיר, אין פנאי להרהורים.

•

דמדומי ערב בהרים. עוד רגעים מעטים — והשמים זרועים כוכבים. איש איש מתכנס לתוך אהליו. למחרת בבוקר השכם העירה אותנו החצוצרה — לעבודה! כעבור שעה —

ומכוניות עמוסות פועלים עברים, מי בנשק ומי במעדר, מכוש ופטיש — יצאנו לגבול סוריה והלבנון. היתה זו הפעם הראשונה שההרים והבקעות מסביבנו, שמעו את צלילי השירה העברית.

השעה שש. העבודה החלה והיא מתנהלת בקצב מהיר. אנו נרגשים מתוך ההכרה, כי הננו משתתפים במפעל הגדול ולמראה הנוף היפה אשר לפנינו.

אמצע היום. השמש לזהתה. הנני נמצא מול הכפר הערבי קדש, ולידו — מעין. ערביות עם כדים על ראשיהן הולכות לשאוב מים. ושם למעלה, על פסגת ההר באופק, נראית שיירת גמלים, הפוסעים את פסיעותיהם החד-גווניות. שקט מסביב, אין שומעים אלא צלילי הפעמונים של הגמלים. לרגע אני נישא על כנפי העבר העברי הקדום. אך פתאום — קולות: מכושים, מעדרים, ופטישים במקהלה אדירה. וגם המכוש שלי מצטרף אליהם. וקולות הכלים שלנו מתמוזגים עם צלצול הפעמונים של שיירת הגמלים. נדמה, כאילו התחרות היא בין המדבר ויד האדם. מי ינצח?

הפסקה. כמה חברים נגשים אל המעין. ערבי אחד שאב פה מים ובהגישו לי, אמר באדיבות: „חוג'ה, תפאדל“ (אדוני, בבקשה). שתיתי מן המים החיים. מסביב לי — בקר וצאן, סוסים, חמורים, ערביות וערבים, וכולם מרכוזים את מבטם בי בסקרנות. אך בשתותי ואני מציץ לצדדים, כי הן יש לדעת מה מתרחש מאחורי הגב...
בוקר אחד, בשעה שהיינו שקועים בעבודתנו, הרגשנו בשני ערבים העוברים מן הצד הסורי, ומתקרבים לקבוצתנו. אחד

מהם נכנס בשיחה אתנו, בשפה עברית מצוינת. דבר על הצורך בשני העמים בארץ ישראל ילמדו כל עם את שפת רעהו; על הצורך בהבנה הדדית. ציין בתרעומת, כי היהודים מכנים את הערבים בשם „גויים“ ועוד. הפסקתי את דבריו ואמרתי: „באנו אל הארץ כדי לבנותה, ויש ברצוננו לחיות בשלום עם העם הערבי, אבל מפריעים לנו“...

כמה ימים אחרי זה, עבדנו בסביבת הרי הלבנון. רוכבים ערביים רכבו על סוסותיהם לקראתנו, ובעברם ברכונו ב„שלום“ בעברית. ענינו באירצון, ידענו: אלה הם הממירים בלילות את „השלום“ ברובה... הם הם המשוטטים בהרים לארוב לנו. הנה המקום בו נפל אבטיחו.

עברנו במקומות בהם לא דרכה רגל יהודית זה אלפיים שנה. עברנו את הרי נפתלי והלבנון, את עמק החולה ובצותיו. עד שהגענו אל התחנה האחרונה, היא אילת השחר. וביום השלישי בשבוע 23 באבגוסט, סיימנו את עבודתנו. עכשיו אנחנו נפרדים ומתפזרים איש איש לביתו ולישובו — אם בעיר או בכפר, בקיבוץ ובמושב ובמושבה. ויש רצון לומר:

שלום לכם, חברים יקרים, שאו שלום מאחד שהיה שותף לכם בכל — בעבודה, בסבל ובתקוות הגדולות לעתיד. שאו שלום מחבר, אשר צרף את קולו אל המקהלה המאוחדת אשר קולה הלך לכל אורך הגדר: מ—י—ם!

פ"י „יודפת“, צפת. מ. רוטבליט

מספרים

פרים: 4, 6, 8, כלומר — מספר המלבנים שעושים פועלים שונים ביום. יש והמספר מגיע עד 10. היה זמן, והמספר 8 נישא כאגדה ואפילו „רחוב“ אחד במחנה סעסע נקרא על שמו — „רחוב 8 החלקות“. ועתה הגענו ל־10. נוסף לכל, יש גם מספר 12 ומספר 30. 12 גרוש אני משלם בעד יום אוכל. ו־30 — אומרים — יהיה שכר העבודה. פעם נתערבבו לי המספרים. בחלומי, והנה עורכים מיפקד כללי. הגיע תורי ושואלים אותי: מה מספר הרובה שלך? — 61! אני עונה בבטחה. — כמה מלבנים אתה עושה ביום? — מוסיפים לשאול. — 370492. באה תשובה, כמה גרושים שכרך ליום? — 12. בכמה עולה יום אוכל? — 30 גרוש! נבהלתי למשמע אזני ואיקץ, והנה חלום...

כל מספר דרכו להשתנות במשך הזמן. הנה קבלתי רובה חדש ומספרו — 395,726. מספר האוהל היה כבר יום אחד 65, ועכשיו הוא — 55. רק מספר אחד עומד קבוע ואיתן ושום כוח לא יזיזנו ממקומו, הלא הוא המספר 12 הידוע יפה לכולנו. אכן, גם למספרים מזלם וגורלם.

כל חיינו כאן עומדים בסימן מספרים. מוחי עמוס מספרים ממספרים שונים: גדולים וקטנים, ארוכים וקצרים, קבועים ומתחלפים. ראשית כל עלי לזכור את מספר הרובה שלי — 370,492... קל מאוד לזכור, האין זאת? אחר כך בא מספר כרטיס העבודה שלי, והוא פשוט בתכלית הפשטות — 229. לכאורה, בסדר. אך הנה באה הנהלת העבודה והיא מודיעה: לא, מהיום והלאה מספרך הוא — 409. אני עוקר ממוחי את המספר הקודם וקובע בו את זה החדש. בבואי למקום העבודה אני נכנס אל ה„מלבן“, מסדר את הרובה וחוזר על מספרו כדי שלא אחליפנו באחר, מוסר את כרטיס העבודה וחוזר על מספרו, כדי שאקבלנו אח"כ בנקל — ונדמה לי שאני בסדר. אך הנה בא רושם המלבנים והוא מודיע לי, שמספר המלבן שלי — 61, ועלי לזכור יפה את המספר. בערב לפני העברת המחנה שוכב אני באוהל נים ולא נים, והנה תוחב מישהו את ראשו ומודיע: מספר האוהל שלך הוא — 79.

נוסף על כך אלה עלי לזכור את המס-

פְּלוֹגַת הַיָּם זֶלְמָן זְמִירִין

תפילה ליום בו תמוגז החומה

והוא, צורב עורו עליו: שפתיו בקועות וחרוכות, ראשו סחרחר, ברכיו כושלות וכולו אש להבה. המסכן! והן בקשנו ממנו שלא יצא לצפון. בשיחת הקבוץ המוקדשת לקביעת האנשים לעבודה בגדר, הסביר אחד החברים: לא יתכן כי זה החדש בארץ יצא לעבודה בתנאי מחנה וכבוש, רחוק מהבית ומהחברים. כולנו היינו תמימי דעה אתו. רק הוא, האחד, עמד בשלו. לכתחלה בקש, הסביר, ולבסוף דרש, עמד על זכותו להשתתף במפעל הנועז. לא יכולנו להתנגד לו. לא היה זה ויכוח שיסודו השכל הישר. התפרצות המרץ החלוצי שנבלם שנים על שנים היתה זו, פרי החינוך בהסתדרות הנוער ובקבוץ ההכשרה. נאלצנו לומר הן, וכך חי אתנו את כל הפרשה הזאת, אשר זכרה לא יימחה.

הוא התחנן לפנינו כי נניח לו לישון, יוצאת נפשו למנוחה. רק לפני שבועות מעטים הגיע לארץ וכבר רצה „לחבק זרועות עולם“. הכל בעיניו חדש. בגולה תאר לעצמו את הארץ והסביבה, אנשיה וחבריו באור אחר לגמרי משנראים לו כל אלה במציאות. הוא הרבה לשאול ורצה לדעת הכל. אור וצל שמשו בערבוביה, הופעות מסוימות בדחו את דעתו ורוממו את רוחו, ואחרות — דכאו אותו קשה. בתום לבו שאל: הגם בארץ-ישראל כך? לפני זמן קצר הגיע למחנה הגודרים. יום עם הנץ השחר, עת נשמעת מקצה המחנה תרועת החצוצרה — הוא קם מעל מזונו, מתלבש, מעמיס את פטישו על שכמו, לוקח את סלון בידו, ובראש מורד, כשבלורית שערתיו מפורת לכל עבר — הוא צועד על ידי אל האוטו שיסיע אותו למקום העבודה. כולו כגוש דומם.

אזכור בוקר אחד. קבוצת פועלים מקי מים שער ברזל בגדר התיל מול המעין בקדש. המעין נמצא בצד הארצישראלי של הגדר, והכפרים הסמוכים שבקדם וצאנם נהנים ממי המעין, נמצאים בצד הסורי. הותקן שער אשר דרכו יעבירו הרועים את צאנם פעמיים ביום אל המעין. קבוצה בת 12 פועלים ו-3 נוטרים במקום. אנו עובדים במרץ, הקצב למעלה מן הרגיל. רוצים אנו למהר ולגמור, כדי לעקור מהמקום הזה — מסוכן הוא, ואנו רק 15 איש הננו. חברי לעבודה עומד על השולחן הגבוה, בידו הלאה מרים הוא את הפטיש הכבד ו„מרבין“ אחת ושתים בעמוד הברזל. עוד עשרים סנטימטר, עוד עשרה, חמשה. נגמר. הוא יורד מעל השולחן, הוא מנגב את אגלי-העזה מעל פניו המשולהבים ולתמהוני הרב הוא שואל — זו הפעם

עתה הוא שרוע על מזונו, עיף וייגע. פניו פני להבים, מתנת השמש הברוכה השולחת את קרניה הלוהטות בגופותיהם ובעצמותיהם של בחורי ישראל. מטפסים הבחורים אי פה אי שם במרחק קילומטרים רצופים על הרים וגבעות בגליל, והשמש מעניקה להם מכוזה ביד רחבה. הותיקים בארץ ובמחנה מספרים דברי בדיחה. מישהו פותח בשיר, רעהו ממשיך והחברה כולה מצטרפת למקהלה. שירת בחורים אדירה על הגליל ויופיו משתפכת משני האוהלים שעל יד גדר האבנים בקצה המחנה, אהלי פלוגת „עמל“. מתרכזים סביבנו עשרות חברים אחרים, מצטרפים למקהלה, והרי — מסבת חברים שותפים לרעיון אחד, למפעל ולגורל חיים.

בפני השמש הלוהטת, ובערבים השתתף במסכות החברים. אמנם מעט לדבר, אולם שמחנו בראותנו כי הוא מתחיל לחיות את חייו. בשעות שלאחר הצהריים התחלנו עובדים בשדות הטבק. הופתענו לראות איך הצליחו להפרות חלקות שממה ומדבר. מבין סלעים ואבנים חשופות הולכים ומזדקרים גבעולי הטבק הירוקים בעליהם הרחבים והשעירים, כאילו אמרו להודיע בשמחה לכל, כי יש תוחלת לעמל כפיים.

לצורך העבודה החלה חבורת פועלים להפיל מאות ואלפי גבעולים — עמל ימים וירחים. חברי, לבו געש בו. הוא פנה אלי ואמר: „הן מזדעזע לבנו למראה דליקה בשדות משקיננו ומושבותינו. ומדוע לא נדאג עתה לבל יידרס אף גבעול אחד?“

הגענו למנסורה. מול הכפר הזה שוכן כפר שני, נבירובין שמו. הדרך חוצה את הכביש הצבאי ומקשרת את שני הכפרים. נשי מנסורה נושאות מים ממעינות נבירובין ותושבי הכפר הזה מעבדים את שדותיהם בסביבות מנסורה. בשעה שהוקמה הגדר על עמודיה וחוטו התיל שביניהם, הופרדו שני הכפרים זה מזה — גבול! אז באה משלחת של ערבים ישישים בחלור קיהם הארוכים ותרבושיהם הרחבים לבקש, כי נניח להם את הדרך פתוחה. אמרו, כי שני הישובים ירעבו ללחם ויצמאו למים באין דרך פתוחה ביניהם. מישוהו מבין הפועלים ענה, כי הם מבריחים נשק ושוודים דרך הגבולות הפתוחים. חברי היה נרגש מאוד. זו הפעם הראשונה שמעתי מדבר רמות. הוא בקש מאחד הפועלים היודע ערבית, שיגיד לערבים כי טענותיהם צודקות, כי יתכן שהם אינם נותנים את

הראשונה מאז אנו עובדים יחד: „האינך מהסס לגבי ערכו הפוליטי והחברתי של הגדר?“ לא הספקתי להתאושש מהרושם של שאלתו, והנה עדר צאן גדול התקרב אל השער. בראש העדר ובקצהו הלכו הרועים, שני נערים ערביים. פניהם היו לאים ויגעיים. ניכר היה בהם, כי קשה עליהם ההשתלטות על עדר גדול זה. בהגיעם אל השער עמד העדר מלכת. הצאן נבוכו והחזירו את פניהם אחורנית. תחבולותיהם של הרועים, הקריאות והשריקות והמכות — לא הועילו, הצאן נסו בבהלה אחורנית. שער הברזל, שקשטנוהו בסבך של חוטים דוקרים, הטיל עליהם אימה גדולה אשר גברה על רצונם העז למים.

היתה בתמונה זו מעין תשובה על שאלת חברי. אולם אני התאמצתי לבל ישלוט בי הרגש בלבד ושאלתי: „וכי במה הנך מהסס? באיזו שאלות הנך נאבק?“ רצה לענות, אולם לא הספיק. הגיע ה„טאנדאר“ הקטן וכולנו התישבנו בצותא וחזרנו אל המחנה!

ובערב השתטח חברי על המזרון. הוא נאבק קשה עם כאבי גופו ולבטי נפשו העדינים. בקול רפה ביקש, כי נניח לו לישון — מנוחה בקשה נפשו.

ועוד אזכור שעת הצהריים על מדרון ההר הגבוה שלפני הכפר מנסורה. מרחוק, הוריקו חלקות הטבק המרובות שבתחתית ההר. קביעת העמודים בין הסלעים עלתה לנו בקשיים מרובים, והשתקפו החברים לעבור חיש מהר את החלקה הסלעית ולהגיע אל המישור הירוק, החרוש. חברי לעבודה הסתגל יותר ויותר אל התנאים והסביבה. על פניו סכך במטפחת — מגן

ידיהם לעזרת הכנופיות. על כן יפנו אל מנהלי העבודה, אולי יאותו להקים שער בין שני הכפרים. פני הערבים קרנו משמחה. הם הלכו אל הנהלת העבודה בתקוה להיענות ועיני חברי ליוו אותם מתוך השתתפות, בודאי אחל להם הצלחה בשליחותם.

לא הספקנו להתקדם הרבה והנה צעירה ערבית לבושה שחורים יורדת מן ההר ועל ראשה כד גדול. אחריה צועד צעדים מתונים ערבי כבן 60 (בעלה, או אביה). בהגיעה אלינו עמדה הנערה מלכת והפנתה ראשה לאחור, כאלו שואלת: האפשר להתקדם? הערבי הרים את מקלו ופקד: יאללה! ברכיה כשלו, בעיניה הפחד ובצעדים מהירים עברה על ידנו. הדבר נגע אל לב כל אחד מאתנו, אולם לחברי היה זה ענין להגות בו שעות, שעות ארוכות.

הגדר מתקדמת בצעדי ענק. אילת השחר, קדש נפתלי, מלכיה, סעסע, באסה — תהנות בדרך. מרחוק מתנוססת ברכת נהריה הלבנה. מדי בוקר מתגלה לפנינו יותר ויותר הים. עוד יום, עוד יומיים — ואנו מסיימים את שרשרת התיל אשר חוליתה האחת בראש פינה, והאחרונה בראש הנקרה! מאות פועלים צפופים בעשרות אבטומוֹ בילים מתפזרים איש לעברו ולפנתו. שנים עשר חברינו מקיבוץ „עמל“ חוזרים לקרית הים, הביתה. חברינו וחברותינו בקיבוץ הכינו לכבודנו מסיבה, מסביב לשולחנות ערוכים התפתחה שיחה על מצבנו בשעה זו, על מצב הבטחון בארץ וכדומה. נשמעו דברים יוצאים מקרב לב, כדברים אשר זכו להכנס ללבותיהם של אלפים ורבבות מאתנו. חברי היה שכור משמחה. הוא לא

מצא לו מקום. בהמשך השיחה אמר גם הוא כמה דברים משלו. אזכרם תמיד. כך אמר: „מנושלים ומדולדלים פלטה אותנו הגלות הדאובה. אובדי עצות עמדנו שם מול נחשול של מטורפים, שאבדה בינתם בשגעון שנאתם. שמנו פנינו אל ארץ מולדת. אמרנו: בצפרניים נאחו באדמת טרשים זו — ולא נרפה ממנה! זאת אדמתנו, כל חלקה שוממה תעניק לנו מטובה הרב, ועוד אמרנו: זכור נזכר, שנים ודורות, להיות לסמל ולמופת לעיני העולם כולו ביחסנו לשכנינו ולעמים השוכנים בגבולותינו. את פתנו החרבה אתם נחלק, מכוסנו הדלה נשקם. כי שלום, שלום יצא מציון.

אך הנה העמידונו החיים בתפקיד אחר. אלצונו המסיבות להכין את לבות צעירינו לכידון ולפגיון, להפיל ולפול. תקופת דמים היא תקופתנו, ובהכרח ואונס עלינו לענות בדם ובאש, להתגונן!

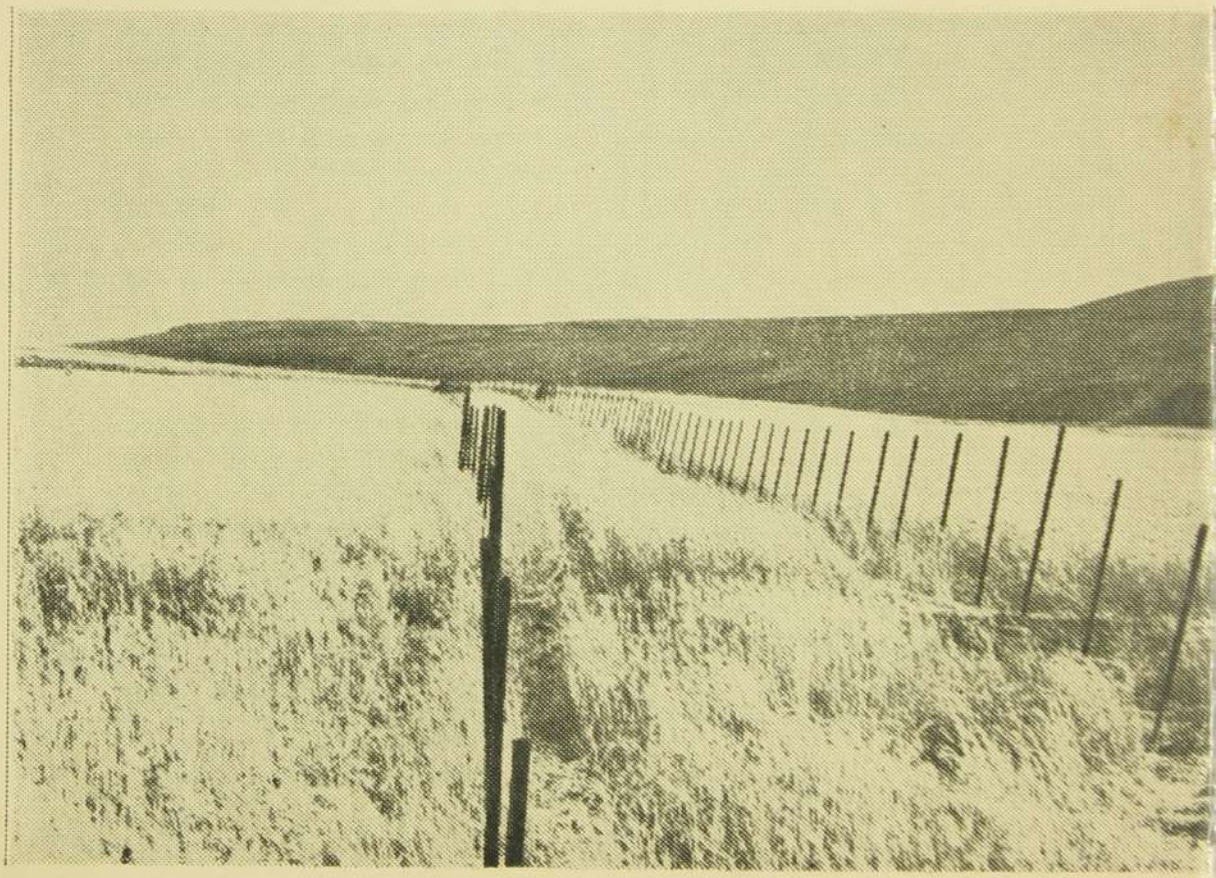
אולם עם כל אלה — ידוע נדע: לא חומת תיל, לא שנאת לבבות יביאונו אל חוף מבטחים! תקופת בין השמשות תקופתנו, תקופת מעבר, יבוא יום וחומת תיל זו אשר ידינו הקימה מתוך צו השעה — תמוגר כמו ידינו כשם שימוגרו כל גבולות עולם המפרידים בין בנים ואבות, אחים ואחיות, ידידים וקרובים. אני מתפלל לאותו היום בו אצא אל הגליל למגר את חומת התיל אשר הקימותי כמו ידי בתקותי לארץ ישראל הפשית. היום בוא יבוא!

שטוף זעה ישב חברי במקומו. מבטי החברים ליווהו מתוך הערצה על עוז רוחו ותם לבו.

בן-ציון

קבוץ „עמל“

א

ב"ה, ד' בהעלותך תרח"ץ

למטבח הפועלים (היקרים והחביבים),

למחנה הנרר בצפון

ישראל חביבי ורב יקירי!

מכתבך השביעי עונג רב. לראות את פרי עמלי שעבדתי להכניסך ארצה ישראל, והנה עובד אתה את הארץ ואת העם כראוי וכיאות לכל צעיר שכמותך. ממש מקנא אני בך, שיש לך הזדמנות לקדש את הארץ בכל יום ובכל זמן במסירות נפשך הגדולה. הכי דבר קטן הוא לעבוד במסירות נפש בכל זמן ובכל שעה? הגע בעצמך: המוסר את נפשו בשעה אחת, קונה את עולמו. המוסר את נפשו בכל שעה ורגע, על אחת כמה וכמה. אין אני בוכה, חס ושלום, עליך שאתה קונה עולמך בכל שעה. אלא אדרבא, שמח אני לשמוע ממך ע"ד עבודתך הכרוכה בסכנת נפשות. ויפה שעה אחת של עבודתך זו הפוריה מכל אותן היריות והתנפלויות מצד אלה הבריונים שמשחיתים ב"מסירות נפש". אותה מסירות הנפש שיש בה רק משום אספורט ושחוק, אין לנו עבירה גדולה הימנה. לא רק שאינה נותנת לנו כלום וכלום, אלא אדרבא — גורמת היא לנו הפסד גדול בגוף ובנפש. כללא דמילתא: שמח אני לשמוע ממך ומעבודתך הפוריה, והי חלקי עמך. ואני תפלה לאלקים חי וקיים שישמרך בדרך זו מכל מכשול ומכל פגע רע, כי מותרים אנחנו על "גבורי-המתים", חפצים אנו רק ב"גבורי החיים". עבוד, יקירי וחביבי, עבוד. נוצר תאנה יאכל פריה. בטוח אני שעוד נשמח

אי"ה בארצנו החביבה ועוד נספר על אודות שנות הסכנה שעברו עלינו, כן בגלות וכן בארצנו.

שלך בכל לב ונפש, דודך

הרב דוד אביגדור פרנקל

יו"ר המזרחי בגליציה הסערבית

ב

דינוב, י"א מנ"א תרח"ץ

בני יקירי וחביבי, ישראל יחי!

בקבלי אתמול את מכתבך מיום 2 לח. זו שבו תארת מקצת חיי המחנה בחזית בצירוף התמונות, החיית את נפשי. כי תיכף הבינתי שלא לשם עבודה רגילה נסעת למקום מסוכן כזה. ובמשך כל העת התפללתי לקונה שמים וארץ בורא אש ומים, שיטריח לפלג גשמי ברכה ונדבה לכל אחינו בני ישראל די בכל אתר ואתר, העומדים בין בים ובין ביבשה להציל אותם מאש וממים.

בני יקירי, הנני מתאר לפני באיזה גובה לב ודעת רחבה הנך מהלך כעת בחוצות תל-אביב: "דרך ארץ מפני מי ניסטר המים, שהראה דבר גדול כזה, כנחשון בן עמינדב בשעתו, בקצו ראשונה המימה". לכן, חביבי, אם למדת לשחות בזרם המים בין עשרת הראשונים העומדים במחנה המגן, אל תחזיק טובה לעצמך. כי חוב גדול וקדוש רובץ על כל אחד מאתנו שלא לפסוע אחור מפני שונאינו, רק על כל שעל ושעל אדמה להגן בכל כוחותינו. בכל נפשנו ומאודנו — ובטחוני חזק שהאל הטוב יגן עליך ועל כל המגינים על עמם וארצם, שלא יאונה לכם כל רע חו"ש ומעתה ועד עולם יהיה שלום וטוב לנו ולכל

ישראל כאות נפש כל דורש טוב לעמו
ודובר שלום לכל זרעו.

אביך המעטיר בעדך

מנחם פרנקל

ג

כ"ז בסיון תרמ"ז, מקור חיים ירושלים
כוס תנחומים על מות אלימלך רזניק

ז"ל, לחבריו בשמירה!

בצער קבלנו את הידיעה המעציבה על
הלקח מכס אחד מחבריכם בשעת מילוי
תפקידו, בנסעו להביא מים ולהשיב נפש
הפועלים והנוטרים בימי השרב. הנני מרכיז
ביחד אתכם, חברים צעירים, את ראשי
בדומיה, ואתכם אני מבכה את הקרבן הצעיר
שנפל בידי מרצחים. אבל רק רגע אחד של
דומיה, ולא יותר. אל יאוש! אל מורך
לב! אשריכם, צעירים, שבחלקכם נפל להיות
מגיני המולדת במלוא משמעות המלה. חזקו
ואמצו, בחורי חמד, למען עמנו וארצנו.
זכרו את כל אחיכם הנענים ברוב ארצות
הגולה, ללא שביב של תקוה, ללא זיק של
אור, וסובלים חבלי מות. וכאן, חברים
צעירים, המטרה לנגד עינינו. כאן היסורים
הם חבלי לידה. אין עם נבנה בלי קרבנות,
ואין ארץ נגאלת בלי מלחמה. אשרינו

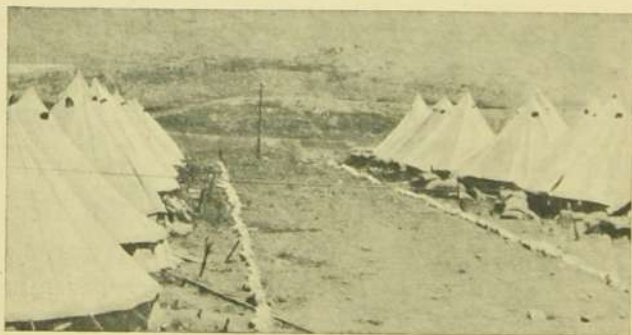
האבות, שבנים כאלו לנו, ועליהם גאותנו.
דגלנו — דגל התחיה, בידכם ניתן. ההגנה
על חיינו ורכושנו וכבודנו, בידכם הצעירים
נמסר. הרימו דגלנו ברמה. ידעו כל
המרצחים כי כל כלי לא יצלח להכניענו.
הסירו חרפת הגלות מעלינו. הסירו חרפת
הבחורים מישיבת-הכרון שנשחטו כצאן
לטבח יובל בשנת תרפ"ט. אני מתגאה
שזכיתי לגדל שלשה בנים המוכשרים להשיב
תמש בנשק ולהשיב למרצחים כגמולם. ואני
כיהודי נאמן לתחית עמו וארצו, כאב לבנים
המוכנים בכל רגע לעמוד עם נשק ביד
לקראת המרצחים, מתפלל לשומר ישראל,
שישמור עליכם, בנים יקרים, ולא תאונה
לכם חלילה כל רעה. וביחד עם זה תפילתי
לאל עליון: חזקם ואמצם שלא יפלו ברוחם,
פנים אל פנים ילכו כגבורים אמיצים לקראת
המתנקשים בנו, וסוף הנצחון לבוא. הנני
בוטח בכם, שלא תפנו לאויבינו עורף.
פנינו לשלום, אבל אם שכנינו, לצערנו,
רוצים במלחמה — נהיה מוכנים לכל.

קבלו, בני, את ברכותי היוצאות מקרב

לבי, ברכת חזק ואמץ. המתפאר בכם

אברהם בן זאב

(לבנו הנוטר בטחנה הצפון)

צָרוּר מַכְתָּבִים מִן הַגְּדֵר

א

חיינו במקום — כחיי צבא בחזית. ששה־ששה חוננים אנחנו באוהלים, שוכבים על מזרנים, כי מיטות אין לנו. מלאכת השמירה קשה אצלנו: שומרים כ־12 שעות רצופות. ב־5.30 יוצאים אנחנו לדרך. תופסים עמדה על רכס ההר ומתבצרים. ובאותו המקום יושבים אנחנו במשך כל היום, עד 4.30 בערך. הקושי העיקרי הוא — החום הגדול לפני הצהריים. אחרי הצהריים מתחילה הרוח לנשוב ובשעות הערב קר, ממש קר, כי אנו נמצאים בגובה של 600 מטר מעל פני הים. לפנות ערב יורדים אנחנו מעמדותינו לכביש, מחכים לאוטו החוזר או למחנה ומגיעים ב־6 הביתה. או „מנסים“ להתרחק. כרגע נמצא אני בשמירה, יושב בפסגת אחר מהרי נפתלי תחת עץ מצל וכותב לכם מכתב זה. כמו בחניטה כן גם פה, נהדר הוא נוף הגליל. לרגלי ההר משתרע עמק החולה על בצותיו הרבות וים החולה. וממולנו — החרמון בהודו וכיפת השלג על ראשו.

מיומן שעריהננב

ח. יוסף

ב

עליכם לסלוח לנו על האיחור בכתיבת המכתב. רצינו לקלוט יותר רשמים ורק אח־כ־לכתוב. כיום הננו כבר שבועיים מהבית ומצפוננו אינו נותן עוד מקום לשהיות מרובות.

ראשית, על הגליל העליון. זוהי כברת ארץ אשר רק מעטים יודעים אותה. ולוא העבודה בגדר, איננו יודעים מתי היתה ניתנת לנו ההזדמנות להכירה. אנו מרגישים את עצמנו לא כעובדים בגדר, אלא כמטיי־

לים בחבל ארץ זה שעל שעל, ולומדים את הגליל העליון ממש. יופיו של הגליל לא נכתב. אין זה כלל ניתן לתאור, ואם גם נרצה בזאת — לא נצליח. את הגליל העליון צריך לראות בעיני בשר. גם על המחנה שלנו לא נרבה דברים, כי קראתם ושמעתם — —

האוהל שלנו משמש מקדש מעט לפגישת־הנוער, לשירה ולשיחה. החיים שוקעים כאן בשעות מוקדמות של הערב. השינה בהרי הגליל העליון מתוקה במלא מובן המלה, שהרי אין כאן לא זכובים ולא יתושים.

על המאורעות המתרחשים כאן אתם קוראים בעתונות ולא נאריך בהם. אולם אין זה משפיע על מצב הרוח, ממשיכים בעבודה במרץ ובהתלהבות.

מיומן נען פלוגת נען בהרי הגליל

ג

לחברים בנען רב שלום!

כעת אנו עובדים בחולה. מי שהיה פעם בסביבה זו יודע, כי עמק החולה הוא קלחת גדולה, מוקפת הרים גבוהים. במשך כל היום אין מגיעה לכאן אפילו רוח קלה. נוסף לזה לוחטת השמש ועולים אדים של אויר חם, המתנועע לפני העיניים. במשך זמן קצר מתאבן הלחם והמים נעשים ממש רותחים. — —

בערב משעמם. במחנה גדול כזה יש, כמובן, אנשים מכל הסוגים. רבים מהם מסתובבים בחצר באפס מעשה. אנחנו יושבים בערבים בחדר הקריאה. יש כאן חברים מכל קבוצות הנוער העובד: נען, אלונים, גנוסר, חולתא, רביבים. לאט לאט

מתחילים לקשור קשרים אתם, ואף עם
הנוער במקום. שלחו לנו בלי כל דיחוי כל
יומן שמופיע וכל ידיעה חשובה.

א ל י

מיומן נען

ד

לפני שבוע בערך עזבנו את חניתה
ועברנו לעבודתנו הקבועה מראש — בגדר.
התחנה הראשונה — אילת השחר. באנו
לשם ומיד הורגשה האווירה של מחנה־צבא.
בלט מאד הרצון להידמות למחנות הצבא
של כל הגויים, ומכאן — רוב הדרגות. —
כאן אסור לעמוד וכאן אסור לגשת... טוב
שזה היה ליד קבוץ ואפשר היה בשעת
הפנאי לגשת לשם, ולנשום קצת אויר.

הלבישו אותנו מדים וסדרונו בשורות.
המפקד הכללי של הנוטרים, קצין אנגלי,
אמר דברים יפים. הוא דיבר על האחריות
ועל קושי התפקיד המוטל עלינו, ועל כן —
זהירות, הבחנה. איש נעים, מתנהג בפשטות
ובעדינות עם כל אחד, מדבר עברית
יפה. שהינו כאן חמשה ימים וכל הזמן
עבר מתוך אמון רציני. במוצאי שבת שעבר
עמדו קרוב למאתים חיילים יהודים במיפקד,
ולאור פנסים הוקרא סדר העליה למחנה
קדש־נפתלי. ולמחרת היום, עם עלות השחר,
יצאה שיירה של נוטרים להבטיח את רכס
ההרים. מיד לאחר־ינו יצאה השיירה, מעל
ההרים התגלה מרחב השדות של קדש
וסביבתה. שדות, בחלקם מעובדים ובחלקם
בור, והם מוקפים שרשרת הרים — תמונה
שלא בכוח עטנו הדל לתארה. והעיקר, כי
לאחדים מאתנו נתגלה דבר שטרם ידענוהו:
גדולה היא הארץ, רבת חן ויופי. כדאי, רק
למענה כדאי...

מיומן נען לולה, משה וישראל יק

ה

היום אנו בפעם השניה בשמירה. אנו
שומרים את אנשי הגדר העובדים בעמק
החולה. אנחנו נמצאים בשרשרת ארוכה
על ההר ומבטיחים את הדרך עד הגדר.
אנחנו שומרים שנים שנים. כותב אני חמש־
שש שורות ומפסיק, כי הלא צריך להביט
„בשבע עינים“.

המקום נפלא. מי שהיה בטיול בגליל,
יודע את יפיו. אבל יותר תחוש בו בטפסך
על ההרים ובמקומות נסתרים.

מלמטה רואים את עמק החולה. כל
העמק מכוסה בצות המחכות ליבוש. לאחר
היבוש יהיה פה עמק חדש בעל אפשרויות
של התפתחות ליהודים וגם לערבים. אתמול
היתה לי הזדמנות לראות את צפת. ליוונו
את הפועלים לביתם. בדרך עברנו מקומות
אחדים מסוכנים שירו בהם לא אחת על
מכוניות יהודיות. ישבנו כולנו ב„טנדר“
ולא הפנינו אף לרגע אחד את עינינו מהדרך.
כך עלה לנו לראות את העיר היפה.

אני כותב תמיד במקום שמירתתי ותמיד
בין ההרים. כותב על אבן ובהפסקות גדולות.
על ידי חבר ששומר ברגעים שאני כותב.

מיומן פל' נס־ציונה טו ביה כץ

ו

לכל החברים שלום!

בשבתי בשמירה בשדות קדש־נפתלי,
הנני מנצל את הזדמנות לכתוב לכם מלים
אחדות. מאילת־השחר מתחילה ההסתערות
בחזית הגליל. פה התחילה העבודה האחראית
ששמו עלינו, על הנוטרים. הלבישו אותנו
כחיילים היוצאים לחזית. ואמנם, אנו חיים
כל הזמן במתיחות כאילו היינו בחזית.
השמירה לא קלה. אחריות גדולה מוטלת על

שכם הנוטרים בשמירה על חייהם של אלף פועלים. תרועת החצוצרה מעירה אותנו עם בוקר. ב־6.30 מסייעים אותנו לשמירה. אז מתחילה עבודה של העפלה על ההרים ליד הגבול הסורי. בכל פסגת הר יושבת קבוצת נוטרים בין סלעים ושומרת שאנשי הכנופיות לא יתקרבו אל פועלי הגדר. ב־6 לפנות ערב אנו שבים מהשמירה. עייפים ורצוצים מחום השמש הלוהטת.

כך עוברים הימים מבלי שנדע את תאריך החודש, כי גם חופש שבת אין לנו. ולמרות הכל, אגלה לכם את אמת לבי, כי מאושר אני על היותי אחד מבין אלף אלה שהעפילו הגלילה.

יפי הצפון הפיאני. מהחולה רואים את הרי הגליל זרועי סלעים, אך משעלינו להרים נגלה לפנינו עולם חדש — שדות ירוקים, עצים ומעינות. אויר צח ורענן. בקדש־נפתלי מפוזרות על הקרקע הרבה אבנים, שרידים מחורבות קדש העתיקה. על הרים אלה בודאי לא דרכה רגל יהודית זה אלפיים שנה.

מיומן פל' נסיוונה מרדכי ז.

ז

שלום לכם חברים יקרים!
חלקת הגדר בת 12 ק"מ שרוסקה — היום נגמר תיקונה. עבדו מאות פועלים במשך כמה ימים. בבואנו למקום החבלה, ובראותי על האדמה את העמודים שעקמו אותם ולא יכלו לעקרים — עברני רעד בהעלותי במחשבתי מה רצו לעשות בנו. בשלושת הלילות הראשונים לבואנו למחנה סעסע, הותקפנו ביריות ומחסומי אבנים הונחו על הכביש, כדי שמשמרות הנוטרים שלנו לא יוכלו להפריע לחבל

בגדר.

אנו חונים עכשיו בהרים. בדרכנו מכ־שולים לרוב, כי הגבעות מכוסות שיחים וקוצים. לא יכולנו להתקדם כאן כהוגן במלאכת הגדר ונאלצנו לסדר כמה קבוצות לעקירת הקוצים ושריפתם. עכשיו העבודה מתקדמת יפה. עוד 11 ק"מ — ואנו בחניתה.

מיומן הכרות, שכ' ברוכוב משולם

ח

ברצוני למסור אי־אלה פרטים מן התגרה בה נפצע חברנו יצחק ריזלר.

במחנה שלנו קרו כבר כמה מקרים של גניבות, שנעשו ע"י ערבים הגרים מעבר לגבול הסורי. באותו היום גילו חברינו תחת שיחים בשדה ערימת עמודי ברזל וחוטים דוקרים, שהגנבים השאירו מיום אתמול ולא הספיקו לקחתם. על כן יצאה קבוצת נוטרים לאותו מקום, למארב. ויצחק היה אף הוא בקבוצה זו.

ואכן, בשעה כשהנוטרים התקרבו למקום, הרגישו מיד בערבים. הנוטרים נכנסו לבין שתי קבוצות של ערבים. קבוצת הנוטרים החלה לירות שמאלה מרובים ומכונת יריה. יצחק, שנשאר יחידי מול הערבים מצד ימין, הספיק עוד לירות יריה אחת ונפצע בשתי רגליו. הוגשה לו מיד עזרה ראשונה, שהיא — אגב, מסודרת אצלנו באופן הטוב ביותר. קודם סברו שהפצע אינו אנוש, הוא הועבר לבית החולים בטבריה עוד באותו הערב, ושם נעשה מצבו קשה מאוד. בקרתי אצלו כמה פעמים, אולם להבא איני יודע אם אוכל לעשות זאת, כי בשבוע הבא אנו מעתיקים את מקומנו ועוברים הלאה, לתוך ההרים. שלום לכולם, לחברים ולילדים. ואולי

ימצאו ביניכם כאלה שידבם לבם לכתוב
ל"גידחים" בצפון.
סיומו נבעת השלשה
ו.

ט

מכתבי האחרון מנקודת ישוב עברית.
אנחנו ממשיכים את דרכנו להרי נפתלי.
יום של הכנות גדולות היום. מכוניות עם
חמרי בנין ומכולת מגיעות בכל שעה, אוטו
משורין ומכוניות של מג'דוד אדום עם
חובשות וחמשה רופאים ובהם מנתח מומחה.
המפקדה עסוקה כל היום בהכנות ליציאה.
החיילים הפשוטים עושים את האמונים האחר
רונים בוריקת פצצות, במכוניות יריה, בעזרה
ראשונה, בסימני אתות ובכל השאר הקשור
עם עלייתנו ואורח חיינו במשך החדשים
הבאים שיהיו קשים מאוד.

אחרי ארוחת הערב היתה מסיבה. דיבר
חבר אילת השחר, דיבר קצרות המפקד
שלנו, ולבסוף — ד. הכהן מסולל-בונה.
בקשב רב נשמעו דברי החברים ולא גבוהות
דיברו. נעטה על חיינו מעטה של זוהר
פיוטי, למען ייקל לנו. את תוכן חיינו
יוצרים הנכונות והאומץ לקראת הבאות.
לא היה מורגש במחנה כל עצב, אדרבא,
החברים היו עליונים עוד יותר מאשר תמיד;
שירי הארץ והעבודה לא פסקו מפיהם.
ובלב שלם שרו. שירה זו, והליכוד של
החברה — הם מלוים אותנו בדרך הקשה
הזאת. סנטימנטליות? בודאי מתרחש משהו
בלב כל אחד, בצורה זאת או אחרת בא
הדבר לידי ביטוי. נדמה לי, שהערב כותבים
הכל מכתבים — אל הורים, אל חברים או
סתם מכירים. ויש שאתה שומע מפי חבר
בפשטות: "צריך לכתוב מכתב פרידה". כן,
יש להתגאות בתנועתנו אשר ברגעים יודעים

היא יכולה לבצע פעולות כה גדולות ומכ-
ריעות לכלל, ובפרט ליחיד שהולך למקום
הסכנה בלב שלם.

בערב היה מיפקד של כל הגדוד המונה
200 איש. וחולקו התפקידים. אילת-השחר
הוציאה עלון מיוחד מוקדש לנו. נדמה לי
שהגליל לא ראה עד עתה כליכך הרבה
צעירים עברים. ואולי אותם האנשים המש-
תפים בכיבוש זה, יזכו בקרוב להשתתף
בהחייאת החולה ובמפעל ההתישבות בגליל
העליון.

אסיים את כתיבתי. כתבתי תהיה מעתה:
הריי-נפתלי. היום הוא האחרון בסביבת
תרבות, מחר נהיה לפראים על סלעי ההרים.
הקצין האנגלי אמר בנאומו לפנינו הערב:
"תקוטי שלא תכזיבו". גם תקותנו אנו היא
כזאת.

מכתב מפוזר, קשה להתרכז. מחר יהיה
היום היפה ביותר בחיי. מובטחני, שעוד
צפויים לנו ימים כאלה ואני נכון להם.
אבל הראשון הוא החשוב ביותר, ועל כן כל
כך גדולה הצפייה לו.

ז.

סיומו שפיים

הדרך מרעננה עד אילת-השחר עברה
בסדר גמור. משום שלא היתה מכונית אל
המחנה לנתי באילת, והספקתי גם לשמוע
את היריות הראשונות...
בבוקר נסענו אל המחנה. לאורך כל
הדרך רק סלעים והרים. חשים כבר את
האקלים הצפוני הקריר, המוסיף רעננות
ומחיה נפש. סביב המחנה גדר של תיל דוקר
ובו אהלים למאות וצריפים. מסביב נוטרים
ופועלים, כולם עם נשק ביד. מכוניות משא,
מכוניות משוריינות ומכוניות להבאת מים.

מהבית. נעשה קצת יותר שמח, יש עם מי לשוחח על העניינים המשותפים והקרובים. בל"ג בעומר הייתי במירון בשעת החגיגות וההילולא דר' שמעון בר יוחאי. המצב היה מתוח. הוזעקו כוחות של משטרה, אבל הכל עבר בשלום.

מיומן פלוגת הים א ל י ע ז ר

יב

הימים האחרונים. פתקאות האוכל, המשמשות לנו גם לוח לידיעת תאריכי הימים, פחתות והולכות. נותרו רק מעטות. משמע — נשאר רק ימים ספורים עד גמר העבודה.

על פני כל איש אפשר להכיר את הסיום: חברה, מחר או מחרתים נהיה בבית. העבודה נעשית ביתר מרץ. מוציאים תוצרת פי שנים: במקום 5 מלבנים ביום הגענו כבר ל-8 ואפילו ל-10, ומשום כך כנו אותנו בשם המפורסם: "ברחש", כלומר — מתנפלים על העבודה כזבובוני ה"ברחש" על העובד בשדה.

מיומן פלוגת הים נ ח מ נ

יג

הימים האחרונים הם ימים של מאורעות דמים וגם עדינו הגיעה יד הודון. שלשום נפל הקרבן הראשון של פועלי הגדר. פרטים בודאי קראתם בעתון, אבל ספק הוא אם יכולתם לעמוד מתוך הידיעה הקצרה שבמסגרת האבל על הרושם אשר הרצח הזה עשה על המון הפועלים המגוון, אשר נשא בדומיה את יגונו, התגבר על הכאב והמשיך בעבודה כתמול שלשום.

באותו ערב הוצתו שדות התבואה של אכרי ראש פינה הנמצאים במרחק כמה

קבלנו אוהל והכל כבר מסודר. הלילה יורד במהירות ואתו גם הקור ורוח חזקה. סדרנו את חיינו — קנינו מנורה, עתון, וקבענו את תקציבנו. והנה, אחרי עבודת היום השני, מופיעים פתאום לפני האוהל מ. וב. ויתר החברים. מי יוכל לתאר את הרגשותי ושמחתי בראותי אותם לעיני! אנו מונים כעת 11 איש מפלוגת רעננה במחנה הגדר. טוב היה לכל חבר לחיות כמה שבועות במחנה זה.

מיומן פלוגת רעננה מ ש ה צ.

יא

עברנו משער הגולן למגדל. הסתדרנו במחנה אצל קבוצת גנוסר של הנוער העובד. המושבה מגדל שוכנת לרגלי הרים גבוהים ומכל הצדדים היא מוקפת כפרים ערבים ומחנות של בידואים. נוח מאוד להתקיף את המושבה. בימים האחרונים הרגישו, כנראה, בבוא אורחים, ורצו ל"כבד" אותנו במשהו. ואמנם, ימים מעטים לאחר בואנו למגדל, הותקפנו כהוגן. בליל שבת, באמצע הלילה, התעוררנו לשמע קולות חזקים של יריות. המפקדים הוזעקו מיד את האנשים לעמדות. באותו לילה. הציתו את מכוני המים ונשארנו בלי מים. אין כמה להתקלח. מי שתיה מביאים בפחים מן המעיין הנמצא די רחוק מהמחנה. את ההתקפה הזאת הדפנו, אך ימים מעטים לאחריה נשמעו שוב יריות אל המושבה. בלילה ראשון הציתו גדר של בנות וגם עקרו מהן.

באותו לילה יצאתי עם עוד כמה נוטרים לפטרול לאילת השחר. הדרך היתה מענינת אם כי מסוכנת. באילת פגשתי את החברים שלנו ומסרו לי דרישת שלום

קילומטרים מהמושבה, ליד כפרים ערבים. חברים שלנו ועוד מפועלי הגדר הגרים אתנו יחד. עלו על אבטומובילים ונסעו יחד עם הנוטרים לכבות את האש. בשעת הכיבו ירו עלינו כמה יריות. אחרי שעה וחצי הצלחנו לכבות. במושבה הרגשה מתוחה. רב הכאב והחרון העצור למראה השלהבת האדומה אשר התלקחה והתפשטה. עמל שנה הולך ונאכל באש במשך כמה רגעים. וכל מה שחינו באותו מעמד, הובא בידיעה לקונית בכרוניקה היומית של העתון. באשר מאורעות גדולים יותר האפילו על ה"מקרה" הזה.

היום החילונו בעבודת הגדר בין אילת השחר וכפר גלעדי, חלק זה אשר יקשרנו עם הרי הצפון. עד היום הראשון יוקם המחנה בהרים ואז יעברו לשם כל הפועלים. הננו מקדמים את יום העליה בהרגשה מתוחה. אך כל צל של פחד לא יקנן בקרבנו. אדרבא, הכרת הסכנה האורבת לנו על כל שעל, היא המחשלת את רוחנו וממריצה אותנו להיות נכונים לקראת-כל ולהעפיל ללא חת.

שלכם

ס מ

סיומן ניר-היים

יד

לחברים באלונים, ברכות וכל טוב!
רק עכשיו אפשר לכתוב קצת "היס-טוריה" — דברי ימי פלוגת החוץ אשר בגדר: בטבריה העיר נפגשנו עם אנשי "השדה" ו"החוגים" — 10 בסך-הכל, ואתם יחד המשכנו את דרכנו לראש-פינה. בבית-העם של המושבה מצאנו כבר צירים "ותיקים". סדרנו מקומות לינה והחלטנו "להקים קיבוץ" של חברי אלונים, השדה

והחוגים. כלכלה סדרנו אצל איש-המושבה בעשרה גרוש ליום, די טובה ומסודרת בטעם. למחרת בואנו יצאנו לעבודה. האר-טומובילים מובילים אותנו להרים שבין ראש-פינה ומגדל ושם עובדים כמאתיים פועל. חלק מהמחנה יושב באילת. מאות נוטרים שומרים בהרים. העבודה קלה, ויחס המרכזים יפה מאוד. בראש-פינה נישאר עד יום ג' הקרוב ואח"כ נעבור צפונה — המקום המדויק אינו ידוע לנו. שם יקימו מחנה צבאי ולכל מספר פועלים יהיה "כלי". מים לא יהיו ובכל שבוע יובילו אותנו להתרחץ בים. מצב הרוח טוב מאוד, מחכים ליום העליה למחנה. ומה בבית? מה בדבר העליה לקוסקוס? איזו עבודות ישנן? מי עובד בספריה והאם הגיעו כבר הספרים החדשים? תשלחו לנו את היומנים. מתגע-געים.

שלום לכל החברה וברכות.

מנחם

סיומן אלונים

טו

בשלשה מקומות נטינו אהלינו: במל-כיה, סעסע, באסה. כל שם נודע ל"תהלה" ביומני המשטרה ובעתונות — אולם אף פעם לא העזו להתנקש במחננו. עברנו על פני מקומות אשר טרם דרכה בהם רגל פועל עברי — אולם לא אונה לנו כל רע. אין ספק, שהגורם היחידי היה כוחם של הנוטרים שלנו אשר גילו אומץ לב מפליא. החברים האחראים לבטחון השקיעו את כל מחשבותם ומאמציהם להבטחת הפועלים בעבודה, בדרכים ובמחנה. אמנם חבלו בגדר הדוממת, אבל עשו זאת בלילות, בשעה שלא היתה במקום הגדר החיה, של עובדים ונוטרים.

עינינו ליופי הטבע העוטר אותנו. יותר מחצי הדרך לא מש מאתנו החרמון הסב, כמסתכל למעשה ידינו ותוהה: למה החיץ שאנו מקימים בינו לבינינו. התרחקנו מהחרמון, והנה העצמון לפנינו.

וככה מלוותנו שלשלת הרים שהוד קדומים וזכרונות עבר נסוכים עליהם. הרגשת האחריות המלווה אותנו בעבודה היא גם המקילה עלינו לשאת את הקשיים שישנם בחיי ארעי — נעִוֵד. הציבור המקובץ והמגוון הזה, יכול להתרומם מעל הקשיים ולשאת באחריות מלאה בחיי המחנה והעבודה. לא במעט עודדה אותנו הנהלת סולל-בונה בדאגתה הרבה לשפר לתקן ולהקל על הקשיים. מיום ליום מרגישים אנו בשכלולים ובשיפורים החדשים. הגענו כבר לתבשיל חם ועוד מעט ונגיע גם לצורת מקלחת.

אם כי אנחנו נמצאים בסביבה ערבית המשמשת מקום ריכוז לכנופיות והעברתם — מורגש בטחון במחנה וגם בעבודה. השמירה מעולה גם ביום ומכל שכן בלילה. לעבודה יוצאים בשורות תחת פיקוחם של הגפירים ובלוית מכוניות משוריניות עם מכונית יריה ותחנת אלוט. גם חלק מהעובדים קיבלו רובים. ידנו האחת מחזקת בשלח והאחת עושה במלאכה.

באומץ לב וברוח נכונה חדור כל המחנה לקראת גמר הגדר ומפעלים גדולים חדשים.

מיומן אשדות יעקב ד. קרבלניק

היה זה „טיול“ שאינו שכיח בימים אלה וכנראה שבשנים הקרובות לא קל יהיה לזכות בו. עברנו ברגל הלוך ושוב, שתי וערב, את כל הגבול הצפוני לאורך הכביש הצבאי, מיסוד-המעלה ועד ראס-אל-נקורה, ונוף הגליל העליון קסם לנו בחנו. עברנו על פני העמק בסביבות קדש נפתלי, עמק רחב ידים אשר בחזונו הפכנוהו לישוב עברי עובד. השקפנו על פני גוש חלב, ולווה את צעדינו הר העצמון, אשר מי יודע מתי נוכל להעפיל אל פסגות.

רק שביל כבשו רגלינו על פני הרי הגליל, והנה נפרדנו מהם מתוך התקוה לשוב אליהם בשעה שישובים עברים יהיו זרועים כאן לרוב. ואז ננשום לרוחה את אויר הפסגות של הגליל, כאשר אנו שרים יום-יום:

נלחם עד חרמה בשממה
ונפרה כל חלקת אדמה.

מיומן גנוסר א.

טז

העבודה מתקדמת בקצב מהיר. מורגשת אחריות אצל כל העובדים, הרואים את עצמם כמשותפים במפעל גדול. העבודה מחולקת בין הקבוצות, כל קבוצה משלימה את עבודת חברתה, עד אשר הגדר תעמוד על תלה.

ואנחנו, עובדי הגדר, עורכים טיול שלא בגדר הרגיל — עולים הרים ויורדים בקעות, עוברים שעל-שעל את כל החלק הצפוני של הגליל, ומבלי להרגיש נמשכות

אלה אשר נתנו את חייהם

אליהו אבטיהוי

נפל בחזרו מעבודת גידור של משמר
המשטרה ליד סעסע — כ"ב אייר תרצ"ח
(23.5.38). בן 31, יליד פולין.

אלימלך רזניק

נפל בהובילו מים ממעין מירון למחנה
הגדר — כ"ה סיון תרצ"ח (24.6.38). בן 23,
יליד בסרביה.

אליהו אבטיחי

א

אחד החיילים האלמונים, אשר חייהם ודרכם בארץ אומרים עוז וגבורה. כיסופים לארץ-ישראל מאז ראשית הילדות. יתום מאמו. התחנך אצל אביו, רב בקהלת לובלין הגדולה. בגיל רך פנה להחלוץ ומהיותו צעיר מדי לא קבל סרטי פיקט. גם ההתנגדות בבית הפריעה לו, ובהיותו בן 16 ברח מביתו, עבר את הגבול ובא לוינה. כאן דפק על דלתי המשرد הארצישראלי ובתור החלוץ הצעיר ביותר קבל אישור לעליה. בא לארץ ב־1922. חסון ומלא רוח חיים התחיל לשתף עצמו עם הבונים. ידע עבודות כיבוש במושבה, והוא תמיד עליו, רוקד ושר. לבו סוער מכמיהה למרחב, לגבורה, לרוח מנטיקה. נכנס למשטרה המעולה ורכוב על סוסו, זקוף קומה, עבר את הארץ. זמן רב היה

בחיל הספר בעבר הירדן, בפינות מדבר נדחות וללא מים. אחרי הוצאת היהודים מהמשטרה המעולה, שירת כשוטר ארץ-ישראלי במשך שלוש שנים — בחיפה, בעמק, בעפולה וצפת. בימי מאורעות תרפ"ט היה מן השוטרים היחידים בצצרת הערבית. תוך סכנת חיים עמד על המשמר ומלא את תפקידו באמונה.

אחרי מאורעות תרפ"ט נכנס לחיי משפחה, והוא אז שוטר בקלקליה הערבית. לרגל נשואיו דרש שיעבירוהו ליפו, וכאשר בקשתו נדחתה, עזב את המשטרה והיה לפועל בנין בתל-אביב. פועל פשוט ואחר כך בנאי. בפרוץ המאורעות לא נח ולא שקט והתגייס בתור שוטר נוסף בתחנת הרכבת בתל-אביב.

וזכורים הימים, כשאלהו עבד אתנו בתחנת רידינג בעבודת ביטון. היה בין הפועלים המצטיינים בעבודתם. ועם התחלת העבודה בגדר נתקבל ע"י סולל-בונה כבעל

היד שנשלחה לרצוח את אבטיחי אינה נחה: היא הורגת, עוקרת, מציתה. שדות בוערים על פני הארץ, לא נסתיימה מלאכת הכיבוש בשדה האחד — וכבר קולות קוראים לעזרה מן השדה האחר.

ובין להבות אש וענני עשן מבחינה העין במסגרת השחורה: אליהו אבטיחי? מיהו? היכן? — ושוב להבות אש וענני עשן. "מים, הבו מים!" "שקים, היכן השקים?" פעמונים מצלצלים, קוראים לעזרה, מכוניות מטטרות — לכבות, לכבות...

על פני הכביש מתגלגל אוטו משא, עמוס הוא "ארון" עטוף שחורים, מלווה משמר חברים. מכונית של מכביה-אש באה לקראתו, נחפזת, מבוהלת. חבר קורא מתוך המכונית אל היושב ליד ההגה: "עצור, חכה, אל תמהר... ראה: ארון שחור, נפל חבר — מיהו?" עוצר הנהג, מפנה הדרך — כבוד לנופל! אך קול שני קורא מתוך המכונית: "מהר, אל תעמוד, השדה בוער!" או יאחז הנהג בהגה, או תשמיע המכונית שוב את קולה — לעזרת השדות הבווערים. "עמוד, עצור!" — קורא שוב קול נרגש וכואב — הן זה אבטיחי, אבטיחי שלנו... רגע, רק רגע, עומדים החברים דום. שוב נשמע קול הפעמון הקורא לעזרה.

חִפְּה   רות הכהן

ג

צליל קולו עודנו מלווה אותי, הלא לעתים קרובות כל כך הקשבתי לו. בראשית המאורעות, כשהתחלנו לארגן את איגוד השוטרים המשוחררים, הופיע בינינו, אותו זמן קיבלנו את השמירה של תחנת הרכבת בתל-אביב. קבוצה בת שבעה איש היינו, והוא אתנו. מילא את פקידו במסירות נפש. לא היה איש נאומים, אבל מסיח יפה

מקצוע מתאים. חבריו יעצוהו לא לצאת לצפון, אך הוא לא שמע להם. גם מחוסר עבודה היה ודאגתו למשפחתו העיקה עליו. יצא מהראשונים ונפל בין הרי הגליל אשר היו ידועים לו יפה מימי היותו שוטר. נפל כפועל-חלוץ, מראשוני הגודרים.

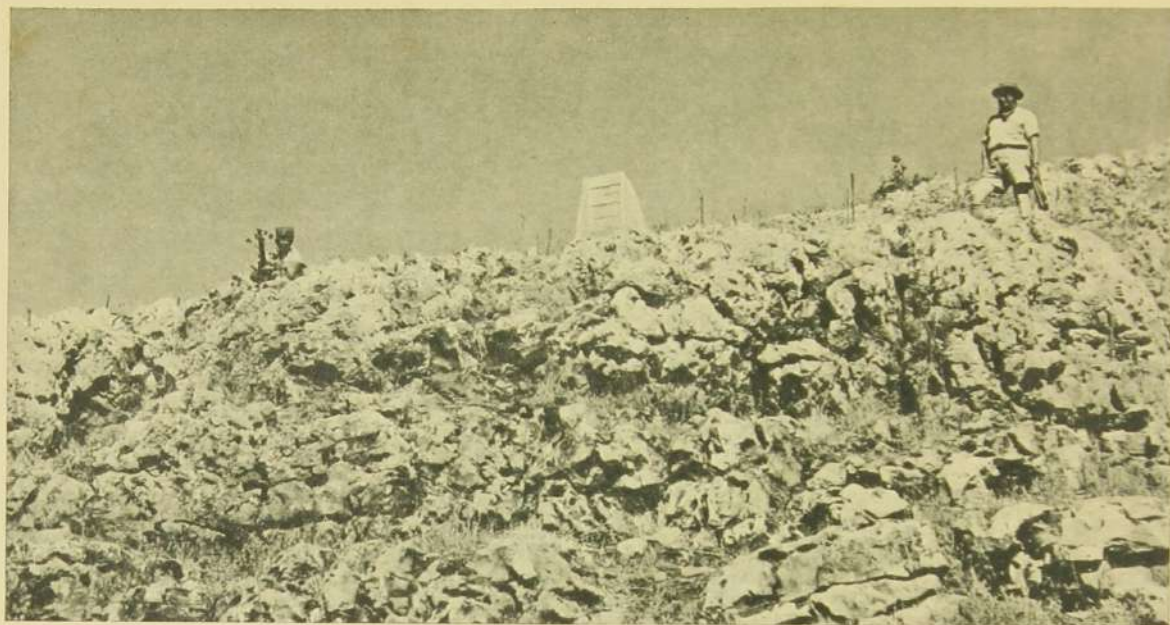
תל-אביב   ד. בן-ירוחם

ב

"תשלח מחר כמה בחורים טובים לסעסע..."

ולמחרת היום הודיע העתון: "אליהו אבטיחי נרצח בחזרו מעבודתו בגבול הצפון" — הוא היה אחד "הבחורים הטובים".

מסביב לו. — חברנו אבטיחי בפעם האחרונה הנך אתנו במרתף, לא להירשם ולא לעמידה בתור, אף לא לחזק את רוחנו בצחוקך המדרדר ובפתגמיך באת. היום הביא אותך הגורל המר, לפרידה.

הקרובים בוכים בקול. ואשתו מתייפחת: אליהו, אליהו, איך נפלת. ידעת את הסכנה שמסביב, ואת המות האורב לך, הקרבת את חיך בשביל העם, בשביל הארץ, ואני וילדי נשארנו גלמודים. אליהו, אליהו!!

עומדים אנו ללא הגה בריחוק מקום ואזנינו קולטות מלים מדברי ההספדים, כטיפות הנופלות לנאד הדמעות. פתאום עולה הניגון: „אל מלא רחמים...“ מחשבות שלא בעתן צפות ועולות: „אל מלא רחמים?“ ומתערב קול החזן בקול אשה המתייפחת ומקוננת: „המיטה מוצעת והשולחן ערוך ואלהו איננו ולא ישוב. ואנה אני באה?“ והקול בוקע ועולה ומתריס.

ש. א.

תל־אביב

את הרגשתו בשפה עממית ועסיסית. גלגולים רבים וקשים עברו עליו בארץ, במצבים קשים היה נתון. טיפוס חלוצי היה, הנענה לכל קריאה. וכך התנדב לעבודת הגדר בצפון וסיים את מגילת חייו הקצרה סיום טראגי. דוממים עמדנו ליד קברו ואין מלה של תנחומים לעומק הצער.

גולדשטיין

ד

יום חול אחרי צהרים. המרתף בבית־ברנר נשתנה ואין להכירו. מראהו כ„בית המדרש“ בעיירה ביום שמת בו אחד מטובי העיר. הנרות דולקים, המנורות מאירות, השמש זורחת — והעולם שרוי באפלה.

העדה עומדת בפנים קודרים, באו להפרד מן האדם שהיה קרוב כל כך ללב. אנשים יורדים למעמקים, לחלק את הכבוד האחרון. אליהו אבטיחי רומם את „המרתף“, טיהר וקידש אותו בדמו. חברים עומדים

אלימולך רזניק

א

מעין נסתר בלב שהתאבן התחיל מפכה ומזרים צער וכאב. הן „לעת כזאת“, בשמענו על מות אלמוני — לא נע ולא זע הלב ולא יתכווץ בכאב. מנוד ראש ושיוון נפש קר ואכזרי והשלמה בהגיון, שטופחה ביחידות ובציבור לשם אמוץ הרוח, — לכל מסגרת שחורה בעתון. השלמה ביחידות ובציבור מתוך אמונה בגורל העיוור, בראית המות כחלק בלתי נפרד מהוית חיינו כאן, בנכונות של הקדשה עצמית בכל שעה.

אך הנה צנח היום והכה מכה נצחת על ראש אחד מאתנו, ובהרגשת מציאותו של החלל בתוכנו, במחנה, כאן, עורר שרידי נימים שטרם החלידו. נסתערו רגשי השתתפות של אמת לגסיסת אדם, נוחם ויגון על חיי צעיר מישראל שקופחו ללא עת.

לא ידעתיו פנים אל פנים. אך מותו הביאהו אלי. והנני רואה אותו בכל אשר

אפנה. ספרו: צעיר היה, שחרחר עם עינים מחייכות. כפיה לבנה עטפה את ראשו וגופיה שחורה על מערומי בשרו. מרומניה בא ליבנאל ומיבנאל למגדל, לעבודה ולש־מירה במשקי האכרים. שמע, כי עולים אל הרי הגליל ולא שקט עד שהצטרף אל מחנה המעפילים. כאן בחר בהובלת המים. יושב היה תמיד על ראש הטנק, רובהו בידו, והוא צופה למרחקים, ומלטף בעיניו כל בקעה וגיא, כל גבעה ומדרון. סופג היה במבטו את זהב השבלים המתנועעים ואת ירק הדורה והחומצה העולה בעמקים. שש היה לעצי התאנה ועצי הזית עתיקי ימים, לגפנים בהירות עלים המשרכות פארותיהן על פני אדמה פוריה. ולא שבע מראות מדי בוקר שמש פז יוצאת בגבורה, כשאורה מציף את הגבעות בעוד ערפל כבד שוכן בעמקים, ועם ערוב יום, עת שמי המערב מוצפים אודם ארגמן וכדור שמש גדול שוקע ימה, נשם מלוא ריאותיו

אוויר צח וזונן של פסגות הגליל.

כשהוא עובר על פני עובדי הגדר היה מנפנף בידו: שלום! שלום! שלום חברה! כמונו אהב את החיים, אהב אנשים. תוכן חייו היה משולב בעתיד גדול ויפה של חברה יהודית עובדת וחפשית בארץ ישראל. והנה בא רגע בו עמד והציץ בעינים פקוחות בבאר החיים והרגיש שהחבל נשמט מידו והוא שוקע לנצח, לבלי עלות עוד.

ש. נ.

נען

ב

הכרתיו בהכשרה בקישיניוב בשנת 1934. ביתו של בלצן — בית ועד ליוצאי ההכשרה הכלל-ציונית בביסרביה היה. הבית הומה תמיד מצעירים וצעירות, חלוצים מקיבוצי ההכשרה בסביבות קישיניוב. זוכר אני יום שבת לאחר הצהריים, שהיה מוקדש למסיבה משפחתית של בית בלצן עם החלוצים. עקרת הבית דואגת באהבה ובמרסירות אמהית לחלוצים שהסבו אל שולחנה לבל יקופח איש מהם ואינה מקמצת בדברי עידוד לכולנו. ואני חדש עודני בחברה זו, שבת ראשונה היא לי בקיבוץ ההכשרה. התרחקתי קצת מהחברה כשאני תפוס להר הורי ורגשותי אלימלך ניגש אלי, מושכני לתוך המעגל ותוך כדי כך הוא לוחש לי: „אל תתפלא, אמנו היא, אם החלוצים!“

כאשר חזרנו לקיבוץ ההכשרה, שהיה באחד הכרמים שבסביבת קישיניוב, מצאתיו בשעה מאוחרת בלילה באחת השדרות. התקרב אלי בלאט, ישב על ידי וקולו רעד בדברו: „עקבתי אחריך — סח לי — ידעתי, כי המסיבה הזאת היא ראשונה לך, לא תעבור עליך בנקל.“ „בעודני ילד — המשיך — והימים ימי זועת אוקראינה

הנוראים, קישיניוב מלאה פליטי החרב של פטלורה-דניקין ושאר הכנופיות שהשתוללו אז באוקראינה — וביתו של בלצן שימש כבר אז מקום משכנה של החברה הארץ-ישראלית. הבית בעל שלוש הקומות מלא היה חלוצים שהתעתדו לעלות לארץ-ישראל. נמשכתי אחרי החברה הזאת, גם נתחבבתי עליהם. „חלוץ קטן“ קראו לי וכך קוראים לי גם עתה...“

הוא שכב על ידי כשעיניו נעוצות בשמי הכוכבים ושר בלחש את השיר „כנרת“ לרחל.

24 במרץ 1937, יבנאל. המושבה עודנה שרויה בצער בניה הנאהבים שנפלו באחד מלילות הזועה. פניהם של אנשי המושבה, שנודמנתי עמהם באוטו, עטופות אבל כבד. כל איש מכונס בתוך עצמו מבלי להוציא הגה מפיו. שקט ודממה. רק טרטור המכונה נשמע ואנחה מרה המתפרצת מלב אחד הנוסעים... ואני עולה חדש, רק זה יצאתי מבית העולים. נדחקתי לפינת האוטו ובלבי הרהורים נוגים על המחכה לי בקבוצת יבנאל בתקופה כה סוערת וקשה.

האוטו נעצר ואלימלך מופיע. הוא חכה לי ליד התחנה. הוא מחבקני פעמיים ושלוש, משלב זרועו בזרועי ותוך כדי שיחה הוא אומר: „החלוץ הקטן“ הוא עכשיו שומר הגליל! אני מסתכל בו: בגדי הנוטר כל כך מתאימים לו. ואני מהרהר לעצמי: אמנם, שומר הגליל!...“

אז באו לילות של שמירה, שעות של מתיחות ועצבנות. אזנינו קשובות לכל רחש קל. יללת תנים מפריעה את הדממה ומגרה את עצבינו. שנינו שוכבים האחד ליד השני שעות ארוכות מבלי להוציא הגה מפיו. ובהגיע הליל לקצו ורפתה

בקשנו לחזק את הגרעין הבסרבי בקבוצה. מלך היה אחד החלוצים הראשונים מיוצאי קישינב שנקלטו לפני שלוש שנים ב"עין הגליל". החברים תלו בו תקוות והוא היה חביב על החברה.

לפני שנה, בערך, עזב פתאום את הקבוצה. לא היתה זאת בריחה מהמערכה החלוצית. כי היה האיש טפוס יפה של חלוץ. הוא נשאר במושבה, אם כי היו ימים קשים — ימי רצח השלושה. נכנס לשמירה. אחרי חצי שנה עזב את יבנאל ועבר למגדל. יפי הסביבה צודד את נפשו. שאיפתו היתה להכנס לשורות המשטרה. והנה מתחילה עבודת הגדור בצפון. מלך עובר לעבודה על הגבול. תמיד מהראש שונים והמעפילים. וכאן על משמר העבודה וההגנה נפל.

כשאני סוקר עכשיו את ארבע השנים שהכרתיו, נראים לי חייו כאגדת חיים של צעיר יהודי שערג ליפה ולטוב — והנה בא הרוצח והפסיק את הפתיל.

מ. קולודני

המתיחות, אז מתחיל הוא לספר על משה זלמן בן-ששון, גלר ואליוביץ ז"ל, ארוכות יספר ובאנחה יסיים: "נפלו הגבורים בגליל".
"למקור", הרצליה א. בינדרמן

ג

מיום שהכרתיו, עוד בהיותו בהכשרה, ידעתי תמיד עליו ורענן. מדבר היה בנחת אפילו בשעה שבפיו תלונה. אינני זוכר שמלך יבוא בטענות על חברים, גם כשהיה מרכז עניני הפלוגה, שעבדה בתחנת הבהמות בחיפה והיה לו על מה לקבול. כשהייתי מבקר בקבוצה היה לי תמיד ענין מיוחד לשמוע את דבריו על המצב ועל היחסים בה. ידעתי — אינו אוהב לקנטר ולהאשים. בתנועת "הנוער הציוני" ברומניה העריך כו תמיד את אנשי בסרביה. שם, בקישינב ובבאלצי, היה מבצר העברית. והתנועה קותה לקבל משם כחות הדרכה ומנהלים בשביל הגלילים האחרים. גם בקבוצה הצעיר רה "עין הגליל" ביבנאל היתה ידיעת העברית בתקופה הראשונה חלשה למדי.

עם הסיוע

עם הסיום

אותו בוקר כשבא אל ביתי מי שבא ו"חטף" אותי והושיבני במכונת בין שני בעלי רובים והעלני במשך שעות מועטות אל הרי הגליל העליון — כבר היתה הגדר בנויה כולה, עולה הרים ויורדת תהומות, פרושה כמין צעיף דק ושקוף, חמודה ותמימה, כאילו כל כוונתה רק להפליא את עין הרואה מרחוק. אולם פעמים שהתקרבה המכונת אל "הסרט הכחלחל" הזה ונראו כל סבכי דוקרותיו, כל פקעות התיל, אלפי הנחשים הכרוכים ואחוזים זה בזה, נגלתה "נשמתו" בכל מערומי מזימותיה הרעות — וידעתי מה שידוע מכבר, כי המרחק מרמה, וכי לא כל הנוצץ זהב ולא כל המסתיר עוקצו פרפר נוי — פשוט: בותרו שדות ויערים, גיאיות ונחלים — לחיץ, למחסום, למלכודת, לגבול בל יעבור. כבר לא מצאתי כל זכר לתכונה הרבה שהנהיגה היתה כאן עם המלאכה. לא מצאתי כבר את הבחורים למאותיהם, רק מחנה אחד קטן נשאר — לסיים. רצה המכונת בין ענני עשן, בוערים קוצים ועצים — לכבוד "הסרט הכחלחל". מימינו ומשמאלו לבער! כל עץ־שדה וגם, בקרבת כפר, כל עץ מאכל, — תאנה וזית עתיקי ימים.

המכונת גומאת ארץ. עולה הרים, יורדת בקעות ולעומתה רצה, עלה וירד והתפתל — הגדר. איזו מלאכה! איך נעשתה ומתי? האמנם הבחורים הללו? מי לימד ידיהם ואיך גברו? ואיך עמדו בפני הסכנות בין בתרי ההרים האלה? היה לבי גאה על הבחורים ועל המלאכה שעשו, אולם הוא זעק בקרבי: להסיר חיץ, לפרוץ גדרות עמים ומחיצותיהם, לסתום תעלות כל גבול — הן זו האש היוקדת בלבכם, אחי, וזה החזון שלאורו תלכו. ידעתי את לבכם בעשותכם את המלאכה הזו.

והן שמעתי את הברכה אשר ברכתם איש את רעהו על המוגמר: ולואי ולא נתבקש עוד למלאכה מעין זו ולא נדרש, וידנו תעשה אשר גועד לה: תבנה, תחרוש, תטע, תזרע שלום.

ז. דויד

במסיבה של סיום

אילת השחר הומה מאנשים. בני המקום עצמם כשלוש מאות וחמשים, אתם מאה וחמשים מעובדי הגדר ועליהם נוספו היום רבים מכל ישובי הגליל העליון. הימים ימי עוצר בדרכים משש לפנות ערב. אלמלא כך היה מתכנס כאן היום קהל רב מאד — לכבוד המעשה הרב שנסתיים ולכבוד העושים במלאכה משונה זו במקומות בלתי רגילים אלה ובתנאים חדשים כליכך. והיש צורך לומר — בתנאי סכנה כאלה?

במרכז — במתארעי הנושאת סמלים מיוחדים לאותו יום: חוטי תיל דוקר. גם הכתובת היחידה על הבמה חוטים דוקרים מתוחים עליה. לבן על גבי שחור כתובים כאן שני השמות אליהו אבטיחי ואליםלך רזניק, השנים שנפלו בעבודת הגדר. לפני הבמה — „האולם הטבעי“: חבילות חציר כבוש וקרשים. אך בין כלי-הרכב השונים מסביב גם אחד מטפוס שלא היה ידוע כליכך עד הזמן האחרון: זו המכונית המשורינת. בחדר האוכל הגדול — תערוכה: עשרות צלומים ממעשה הגדר ומההוי במחנה. לכל צלום כתובת קולעת. ויודעי דבר מתפעלים: כל כמה שראיתי, עוד לא הכל ראיתי. וכי עבודה רגילה היתה זאת? כלום לאיזה כביש דמתה, או ליישור חולות? על כן גם הרגשת-הג זאת בעצם יום חול. החברים אצים אל המקלחת, ואם כי נשמע כבר הפעמון המכנס אל החגיגה — אין בחורים מוותרים גם על הגילוח, שכן חג הוא. והקטנים — בראש השמחה, מעתה ועד סיומה בשעה מאוחרת בערב, חופש ניתן להם היום. מפני שעות העוצר הקדימו ופתחו בחלק הרשמי. הוזכרו חללי הגדר. חבר מועד הפועלים נואם ראשון. החגיגה — אומר הוא — באילת השחר היא, במלאת עשרים שנה לה, והנה שוב הגליל במרכז תפקידי תנועתנו. לא יבוצר הגליל בגדר בלבד. דרושים מעשים מבצרים, ישובים עברים, שישמרו על גבול ארצנו. המחנה מתפזר, נפרדים, כל אחד ישא אתו את ההכרה שליכדה כאן את כל הצבור, כי שוב היה צבור הפועלים נושא לשליחות גדולה, מבחינת חדירה לעבודות הממשלה, מבחינת מעשה רב לגליל, לארץ ולבטחונה. וכן יוסיף וישא כל אחד בלבו את הדאגה ליום מחר ואת הנכונות להתגייסות נוספת למעשי העפלה חדשים.

לעומתו ענה חבר המקום: ברכת פרידה? אבל אין כלל רצון להפרד! זה עשרים שנה עמלנו גם חלמנו על ישובים כאן — בחולה, בהרי נפתלי. ורק עתה זכינו לבשורה ראשונה בגליל הזה שלנו — האמנם כבר ניפרד?

מה היה המפעל, מה גילה, מה הוכיח — מספר החבר מהנהלת המוסד שביצעהו: זה שיא הכשרון המשקי והארגוני של הפועל היהודי. עבודה בקנה-ימדה עצום, מחנה בן אלף איש, ובמרכזו הטרור והשטנה. קרובים ורחוקים הופתעו. כל מחוסרי האמונה הוכזבו למראה היכולת, ההעזה והאמונה. לא רק מאה אלף ימי עבודה הושגו כאן, לא בלבד שלושים אלף לירות למשק היהודי, אלא נסיון נוסף ליכולת כיבושית, שכמוה לא היתה עוד בדרכנו. ומכאן העזה ואמונה לקראת מפעלי התישבות גדולים ומפעלים ממלכתיים רחבי-ימדות.

תמו הנואמים. השמש נוטה ימה. אין לשהות הרבה. אך עוד צפויה „תכנית אמנותית“, לה צמאים כל-יכך במרחקים אלה. מחברי „הבימה“ באו לתת מאשר אתם. הקהל מקבל בקורת רוח ובתודה. אך השמש השוקעת וההרים המאפילים — הם אינם מניחים ללב הדואג. מכונית-משא אחת, שתיים, שלוש — נתמלאו בצפיפות, ידיים מנפנפות לשלום, טרטור מכוונות, עמודי אבק. יצאו אל הכביש — מי לצפון ומי לדרום ולמזרח. עיני רבים תלווינה אותם — לשלום, לשלום!

סעודת הערב — משמרות-משמרות. אך אחריה מצטופפים כולם באולם: עתה ההמשך „הבלתי רשמי“ לנשף. עתה הקהל „כמו בבית“ — לא נאומים, לא משחקת-יאטרון, כי אם „עתון התולי“ של אנשי המקום והמחנה, מהוי העבודה ומבדיחותיו, והקהל מכיר את פלוני ואת אלמוני, ואת הפזמון האקטואלי שרים בחברותא. בקצור — שמח. גם חבר „הבימה“ כאילו נתמזג עם הקהל הצפוף. והחבריא נהנית, צוחקת — זה ימים רבים לא צחקו כל-יכך. חם מאד באולם, והקהל יצא בחלקו לשאוף רוח. יושבים על המדרגות, צובאים על החלונות מבחוץ, משתטחים על הדשא הקרוב. פתאום — ראה, שם, מרחוק, ראקאטה נזרקה. אין זאת אזעקה, חלילה. אך לשם הארת המקום נזרקה. ועומד הכוכב האדום ברקיע, עומד ועומד רגעים רבים, ולמטה נראה מרחוק כתם-קרקע מואר. ומסביב — אצבעות-אור ענקיות שלוחות לשמים, להרים, לכפרים, לשדות, לעמקים. בולשים, בודקים הזרקורים. שלשה הם של אילת-השחר עצמה, ואחד של תחנת-המשרה בסביבה, ועוד — של ישובים סמוכים. קרני-אור ארוכות מגששות, נפגשות, כבות, ושוב מופיעות. אין הלילה דומם, אין הגליל נם. ערה הסביבה, על המשמר. העין פקוחה והאוזן קשבת. נוטרים באים, הולכים. רובים על שכם — מן העמדה, אל העמדה.

ת. שורר

„דבר“, ה' באול תרצ"ח (1.9.38)

שאו שלום, חברים!

האוטו „מגדל דוד“ מתגלגל והולך על פני הכביש הצר, בין הרי נתפלי וסלעיהם המוצקים. המכונה לזהתת כולה, זועפת ממסעה הכבד. בתוך המכונית עומדים הנוטרים. על הקרקעית יושבים אנו כולנו, מכונסים בין הדפנות הגבוהים ומקשיבים לכל רחש.

הגענו אל המחנה. אוהלים, צריפים — הכל מכוסה אבק עד אפס נשימה. צורת המחנה יפה, כדמות הרעיון המנצח, ההולך וכובש. ומי הם הכובשים — התדעו? והידעתם מהי העבודה הזאת? מי הן הידים הזרירות המגלגלות את סלילי החוטים הדוקרים? נתקשו הידים העדינות, נתכסו יבלות, נעשו מסוגלות לכל.

יכולת זאת לא תשקע, לא תאבד. היא תעלה ותגבר ושמעה יגיע אל קצוי תבל. וידעו העמים הגויים העומדים עלינו לכלור תנו, כי במו ידינו הקם נקים את הריסות ביתנו. דם אחינו הנשפך כמים בארצנו ובארצות הגולה, זרמי דמיהם של הקדושים והטהורים, קוראים לנו לנקמה. אבל לא בדמים תהיה נקמתנו, רק ביצירה ובעבודה. כי רק באלה נבנה.

קשה לתאר את הרגשות שתקפו אותי בראותי את בחורינו האמיצים, העוברים עבור ושוב בין הסלעים המאיימים. בחורים אלה, אשר לא עלה על הדעת, כי ידיהם תוכלנה לעשות את המלאכה — והנה כאן בארץ התקוה, הם מחוללים פלאות במאמצים כבירים.

ומכאן, מעל יד המפעל שהוכיח את כוחנו ויכולתנו, יש ברצוני לומר דברים אחרים אל מנהיגינו, העומדים בחזית מפעלנו ולוחמים על זכויות עמנו הנרדף. אנו,

הנוער אשר חינכתם והדרכתם, ברצוננו לעודד אתכם. לקרוא אליכם: קדימה! כי אתכם אנו, תמיד תמצאנו לאורך החזית, נאמנים ומסורים לרעיוננו, עליו ניתן את נפשנו. בנאמנותנו ונכוח סבלנו נוכל לכל — כשם שיכולנו להרי הגליל ולסלעיו המוצקים. בשתי ידינו נשאב את המים מביצות החולה וניבשן; בצפרנינו, בשנינו, נטחן את סלעי הגליל ותהי לעמנו קרקע מוצקה ופוריה. וידוע ידעו כל משנאינו, כי חיה נחיה ולא נמות. ונקים דור ישר לעולמי עולמים! שאו ברכה חברים בעבודה, מאת אחד כמותכם, שעבד יחד אתכם וסבל יחד אתכם וכמוכם חזה את חזון הגאולה. ועוד נזכה לשבת בביתנו שאננים ושמחים. לכו קדימה!

דרום יפהמלך אריה צ'יז'יק

„שאי שלום, הגדר!“ ..

קשה היתה ההסתגלות למקום ולעבודה, לציבור המגוון, ולתנאים הקשים. אך מיום ליום השתנה המצב, עד כי קשתה הפרידה מן החברים ומהמקום כאחד. ומצב רוחנו עם סיום העבודה, והחלקה האחרונה, וארבעת המלבנים האחרונים, והמסדר שנערך עם הסיום והדגלים והשלטים „שאי שלום הגדר, האריכי ימים“ — כל אלה יוכיחו כמה יקר היה זה לנו וכיצד כבש את לבנו. גמולנו יהיה, בשעה שכל הדרך הזאת תהיה מיושבת על ידינו ישובים עברים צפופים. מי שלא עבר את הדרך הזאת ברגליו, מי שלא טפס על ההרים, בין הסלעים והשיחים — הוא לא יבין את רגשותינו. הדרך הארוכה הזאת, הקרובה עתה אל לב הישוב העברי בארץ, ספגה את זעתנו ודם פצעינו והגמול בוא יבוא.

דב ויסמן

ראשוני לציון

בננה את הגליל!

בשעות בין הערביים חוזרים אנשי הגדר במכוניות־משא מלווים על־ידי האוטו המשוריין. חברי אילת־השחר חוזרים אז מעבודת הקציר וכיבוש הקש. הטרקטורים מטרטרים, המכונות חורקות. עומד חבר ותיק ותוהה על תנועה רבתי זאת — ולבו ירחב ויפעם. התחלה זאת, היבוא לה המשך?

בחדר האוכל המולה, רעש וצפיפות. אנשים לבושים מדי־צבא עלו ונתקבצו מן הדרום. פועלים ותיקים מיוצאי גדוד־העבודה ומן הקבוצות הותיקות משמשים מנהלי עבודה, מארגנים את פעולת הגודרים והשומרים. חברים שלא ראו איש את רעהו שנים רבות נפגשים שוב במקום מוצאם וחיים מחדש בתנאי „הגדוד“: אוהלים, שינה על הרצפה, רוקות, חיי מחנה, אכילה במשמרות.

מתיחות במשק, הוחש הקצב. „הכל דופק“ מעיר מישהו ושף יד אל יד. נשתתקו הפקפקנים, נסתתמו הספיקות או נידחו לקרן זוית. השיחה במקלחת זורמת באפיקים אחרים: גדר, תיל, השקאה, קציר, גפירים, כנופיות, כביש הצפון — ועבודה, עבודה... ובהתפרץ בערב זמרת העמלים: „זה הזמר, זה ואין אחר עוד לתמיד“... „הגליל שלנו, הגליל...“ אז תחוש, כי כוחות נעורים צפונים בקרב החברים כולם. אז תאמין, כי כאלה מסוגלים לכול, הם יכבשו את הרי הגליל, הם ייבשו את בצות החולה.

ד. כנעני

אילת השחר

דברי פרידה

זה עשרים שנה אנו יושבים במקום. ישבנו גם חלמנו... רקמנו חזון של ישובים עברים בחולה ובהרים. עשרים שנה עברו מתוך עמל ובדידות וניתוק — וחלומות על התישבות הגליל. ורק עתה זכינו לבשורה ראשונה. הנה באתם, המאות. והאומנם כבר הוטל עלינו להפרד? מה השתוקקנו לראותכם כאן, לראות את הדרכים שוקקות עובדים עברים. מה שמחנו לקראת בואכם, האומנם כבר אתם הולכים?

בכמה השליות נוסינו! לאחרונה הכריזה הקרן-הקיימת על מפעל הגליל, וסיסמאותיה הנאות מקשטות כל עלון בגולה. אך מתי תבוא שעת ההגשמה? הגיעה השעה, כי תיפסק אגדת החולה וכי יהיה הדבר למציאות. לא יתכן עוד, כי ישאר הישוב העברי בגליל העליון בדלותו ודלילותו כאשר היה כל הימים. זוכר אני את המסיבה שערכנו ביום בו עבר זכיון החולה לידי יהודים. מתי מעט היינו, ולשמחתנו אין גבול. ראינו את המפעל כאילו הוגשם ובוצע לעינינו. והנה עברו שנים — ולא זכינו.

אתם, שחייתם ועבדתם בהרי הגליל ועמקיה במשך שבועות וחדשים, הנכם חוזרים לבתיכם בכל פינות הארץ. ואולם אנו לא נוכל להשלים עם צאתכם מכאן. איני מאמין, כי תישכח מלבכם פינת ארץ זו הצפונית. תזכרו כל מה שעבר עליכם כאן ולא תשכחו את אשר ראו עיניכם. את נחלת נפתלי זכור תזכרו. בכביש הצבאי, אחרי הכפר ברעם, עוברת דרך שמאלה — שם גוש-חלב. שם מרחפים הדי האגדה הנעלה על יוחנן מגוש-חלב, אשר עם ארבע מאות מגבורי ישראל הרים את נס המרד למען חרות העם וקוממיותו. האם לא יניחו כל אלה הד בלבכם? וברכתי לכם: מהרו ושובו אלינו, הגלילה, והחייתם את נחלת נפתלי והשיבותם לעם את תפארת גבורתו ורוממותו.

